

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Clara Petersson

Intresseledamöter utan intressen?

Om intresseledamöters förenlighet med Europakonventionen
och rätten till en opartisk domstol

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Martin Sunnqvist

Termin för examen: Period 1 HT 2019

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Metod och perspektiv	8
1.5 Material och forskningsläge	9
1.6 Disposition	11
2 ALLMÄNT OM JÄV OCH OPARTISKHET	12
2.1 Europakonventionen	12
2.2 Rättegångsbalken	13
3 INTRESSELEDAMÖTER I SVERIGE	14
3.1 Arbetsdomstolen	14
3.1.1 Allmänt	14
3.1.2 Sammansättningsregler	14
3.1.3 Historia och motiv	16
3.2 Hyresnämnderna	18
3.2.1 Allmänt	18
3.2.2 Sammansättningsregler	18
3.2.3 Historia och motiv	20
3.3 Reflektioner	22
3.3.1 Allmänt	22
3.3.2 Sammansättningsregler	23
3.3.3 Motiv	24
3.4 Avslutande kommentar	25
4 EUROPADOMSTOLEN OCH INTRESSELEDAMÖTER	26

4.1	Allmänt om Europadomstolens prövning	26
4.2	Europadomstolens praxis	27
4.2.1	Sverige	27
4.2.1.1	Langborger mot Sverige	27
4.2.1.2	AB Kurt Kellermann mot Sverige	28
4.2.1.3	Holm mot Sverige	30
4.2.2	Andra länder	30
4.2.2.1	Le Compte, van Leuven och De Meyere mot Belgien	30
4.2.2.2	Piersack mot Belgien	30
4.2.2.3	Ettl m.fl. mot Österrike	31
4.2.2.4	Belilos mot Schweiz	31
4.2.2.5	Gautrin m.fl. mot Frankrike	31
4.2.2.6	Thaler mot Österrike	32
4.2.2.7	Luka mot Rumänien	32
4.2.2.8	Stechauner mot Österrike	32
4.2.2.9	İbrahim Gürkan mot Turkiet	33
4.3	Reflektioner	33
4.3.1	Arbetsdomstolen och hyresnämnderna	33
4.3.2	Fällande domar	34
4.3.3	Friande domar	36
4.3.4	Avslutande kommentar	37
5	DEN SVENSKA RÄTTSUTVECKLINGEN AVSEENDE JÄV OCH INTRESSELEDAMÖTER	38
5.1	Lagstiftningsinitiativ	38
5.1.1	Prop. 1990/91:98	38
5.1.2	Prop. 1993/94:200	39
5.1.3	SOU 1999:15	40
5.1.4	Prop. 2008/09:4	41
5.1.5	SOU 2012:82	41
5.1.6	Reflektioner	42
5.2	Svensk praxis	43
5.2.1	Allmänt om jäv enligt generalklausulen	44
5.2.2	Praxis avseende intresseledamöter	45
5.2.2.1	NJA 1982 s. 564	45
5.2.2.2	NJA 1997 s. 235	46
5.2.2.3	NJA 1978 s. 464	46
5.2.3	Praxis avseende adjungerade ledamöter	47
5.2.3.1	RÅ 2009 ref. 8	47
5.2.3.2	HFD 2011 ref. 15	48
5.2.3.3	NJA 2014 s. 482	48
5.3	Den svenska rättsutvecklingen	49
5.3.1	Jäv i allmänhet	49
5.3.2	Intresseledamöter och jäv	50
5.3.3	Intresseledamöter och adjungerade ledamöter	52
5.3.4	Avslutande kommentarer	54
6	INTRESSELEDAMÖTERNAS FÖRENLIGHET MED EUROPAKONVENTIONEN	55

7	INTRESSELEDAMÖTERNA I FRAMTIDEN	57
7.1	Avskaffa intresseledamöterna	57
7.2	Utvidgda förslagsrätten	59
7.3	Öka parternas inflytande över sammansättningen	60
7.4	Öka flexibiliteten i sammansättningsreglerna	61
7.5	Inför en "Langborgerregel" i arbetstvistlagen	62
7.6	Öka intresseledamöternas självständighet	62
7.7	Öka transparensen	64
7.8	Avslutande kommentarer	64
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	65
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	69

Summary

The Labour Court and the rent tribunals are specialized judicial bodies where so called interest members act as judges alongside legally trained judges. Interest members are appointed on proposal from central labour and rental market organizations. While interest members can contribute to the adjudication in various ways, their participation can also raise questions about their impartiality with regard to their respective organizations.

The purpose of this thesis is to examine the development of how the interest members are viewed since the establishment of the Labour Court and the rent tribunals. The purpose is also to examine whether the participation of interest members is compatible with the right to an impartial tribunal and if and how the rules governing the interest members should be reformed to better comply with the right to an impartial tribunal.

The examination has shown that the interest members were viewed in a generally positive way when the Labour Court and the rent tribunals were established and that the interest members' knowledge and contribution to the public's and the parties' confidence in the judicial bodies were emphasised. In the 1980's, questions of impartiality gained more attention and with regard to the interest members, the Langborger case was of great importance. In that case, the European Court of Human Rights established that the participation of interest members does not in itself constitute a violation of the right to an impartial tribunal. However, that could be the case when the balance of interests, inherent in the composition in most cases, is upset. Thereafter, the court has reiterated the arguments made in the Langborger case. As to the internal Swedish law, the composition of the rent tribunals was partly adjusted after the Langborger case, but otherwise, the rules regarding the interest members were basically intact. However, there was a change in the way the interest members were viewed and there was an increased awareness of the question of impartiality in relation to the interest members. Furthermore, in Sweden, the scope of application of the rules regarding bias in Swedish law has increased, which is mostly a result of the European Convention on Human Rights playing a more important role when assessing bias in cases according to Swedish law. Although questions of impartiality generally have become more important, this development has barely affected the interest members.

The thesis concludes that the arguments put forward by the court in the Langborger case still apply, that the European Convention does not generally prohibit the participation of interest members and that Swedish law probably complies with the European Convention with regard to the interest members. Notwithstanding, there are measures that can be taken to better comply with the right to an impartial tribunal. The proposals presented in this thesis are for instance to abolish the interest members, to increase the possibility to change the composition due to bias against the interest members and to increase the interest members' independence.

Sammanfattning

I Arbetsdomstolen och hyresnämnderna, som är specialiserade dömande organ, förekommer intresseledamöter jämte lagfarna ledamöter. Intresseledamöter utses efter förslag från intresseorganisationer på arbets- och hyresmarknadsområdet. Trots att intresseledamöterna på flera sätt kan anses gynna den dömande verksamheten ger deras medverkan även upphov till frågor om hur opartiska de är i förhållande till intressena hos de organisationer de tillhör.

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur synen på intresseledamöter har utvecklats sedan Arbetsdomstolens och hyresnämndernas införande samt huruvida förekomsten av intresseledamöter är förenlig med rätten till en opartisk domstol. Syftet är även att besvara frågan om reglerna bör ändras för att i högre grad uppfylla rätten till en opartisk domstol och i så fall på vilket sätt.

Utredningen visar att synen på intresseledamöterna vid införandet av Arbetsdomstolen och hyresnämnderna var genomgående positiv och att fördelarna med intresseledamöterna, nämligen att de bidrar med sakkunskap och förtroende för rättskipningen, betonades. Frågor om jäv och opartiskhet började bli mer uppmärksammade under 1980-talet och för intresseledamöterna var Europadomstolens dom i Langborgermålet av avgörande betydelse. I domen fastslog Europadomstolen att förekomsten av intresseledamöter inte i sig strider mot rätten till en opartisk domstol, men att så kan vara fallet i vissa situationer där intressebalansen, som vanligtvis finns, rubbas. Europadomstolen har sedan upprepat uttalandena som gjordes i Langborgermålet. Efter Langborgerdomen ändrades sammansättningsreglerna för bland annat hyresnämnderna i vissa fall, men i övrigt var sammansättningsreglerna i princip intakta och fördelarna med intresseledamöternas medverkan ansågs överväga nackdelarna. Medvetenheten om att deras medverkan ibland kan vara problematisk ökade dock efter domen.

Generellt sett har den svenska rättsutvecklingen inneburit att tillämpningsområdet för jävsbestämmelserna i rättegångsbalken har utvidgats och det beror på att Europakonventionen och praxis avseende den numera ska beaktas vid jävsbedömningen. Trots att frågor om jäv blivit allt mer uppmärksammade har reglerna avseende intresseledamöter i princip inte genomgått några större ändringar utöver de som gjordes efter Langborgerdomen.

Slutsatsen är att de resonemang som fördes i Langborgerdomen förmodligen fortfarande gäller, att Europakonventionen inte uppställer något generellt hinder mot att intresseledamöter deltar i dömande uppgifter och att svensk rätt förmodligen överensstämmer med Europakonventionen i detta avseende. Det finns dock vissa förbättringsområden och åtgärder som kan vidtas för att öka opartiskheten. Förslag som diskuteras i uppsatsen är bland annat att avskaffa intresseledamöterna helt, att införa fler möjligheter att ändra sammansättningsreglerna på grund av jäv mot intresseledamöterna och att öka intresseledamöternas självständighet.

Förord

Nu närmar sig mina nio terminer av juridikstudier sitt slut och jag vill därför ta tillfället i akt att formulera några tack.

Tack till Martin, min handledare, för att du kom med idén till uppsatsämnet, för att du hjälpt mig vidare genom våra intressanta diskussioner och för att du utgjort ett viktigt stöd under skrivprocessen.

Tack till Paula, Hedvig, Johanna och Emma för att ni tog er tid att korrekturläsa uppsatsen och komma med värdefulla synpunkter.

Tack till mina kollegor på Hyres- och arrendenämnden i Malmö för allt ni har lärt mig under det senaste året och för att ni på olika sätt har stöttat mig under uppsatsskrivandet.

Tack till mina vänner i Lund och Växjö för att ni förgyller min tillvaro och drar ner mig på jorden när det behövs. Ni är ovärderliga!

Slutligen vill jag tacka mamma och Julia för att ni alltid tror på mig. Tack också till pappa. Jag vet att du hade varit stolt!

Clara Petersson
Lund, januari 2020

Förkortningar

Ds	Departementsserien
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
EU-domstolen	Europeiska Unionens domstol
HFD	Högsta förvaltningsdomstolens årsbok
JT	Juridisk tidskrift
Nämndlagen	Lag (1973:188) om arrendenämnder och hyresnämnder
Arbetsvistlagen	Lag (1974:371) om rättegången i arbetstvister
LO	Landsorganisationen
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SACO	Sveriges Akademikers Centralorganisation
SvJT	Svensk Juristtidning
SKL	Sveriges Kommuner och Landsting
SOU	Statens offentliga utredningar
TCO	Tjänstemännens Centralorganisation

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I det svenska domstolsväsendet ingår inte enbart allmänna domstolar och allmänna förvaltningsdomstolar, utan även dömande organ i form av specialdomstolar och domstolsliknande nämnder.¹ Dessa dömande organ har ofta särskilda inslag som skiljer dem från vanliga domstolar. Ett exempel på ett sådant inslag är förekomsten av intresseledamöter.² Intresseledamöter är icke lagfarna³ domare som utses efter förslag av intresseorganisationer på det område över vilket ledamöterna ska döma.⁴ Ledamöterna är i princip lekmän såsom nämndemän i exempelvis tingsrätterna, men de syftar inte främst till att uppfylla en demokratisk funktion och representera folkstyrelsen. Syftet är i stället till att ge domstolen större auktoritet bland parterna och tillföra sakkunskap.⁵ Intresseledamöter finns i Arbetsdomstolen och hyresnämnderna, vilka är dömande specialorgan som agerar på arbets- respektive hyresrättsområdet.⁶

Trots att intresseledamöterna på flera sätt kan anses gynna den dömande verksamheten ger deras medverkan även upphov till frågor om hur opartiska de är i förhållande till intressena hos organisationerna de tillhör och när de kan anses jäviga på grund av detta.⁷ För rätten till en rättvis rättegång enligt såväl Europakonventionen som intern svensk rätt är en domstols opartiskhet en central fråga och frågor om domstolars och domares opartiskhet är mycket uppmärksammade idag.⁸ Huruvida Sverige uppfyller de krav som ställs i detta avseende bör därför undersökas med jämna mellanrum och tidigare använda argument bör granskas och analyseras utifrån dagens förutsättningar.

1.2 Syfte och frågeställningar

Intresseledamöters medverkan i dömande uppgifter har varit föremål för diskussion i Sverige under lång tid och deras vara eller icke-vara är en komplex fråga där olika intressen gör sig gällande. Syftet med uppsatsen är därför att undersöka hur synen på intresseledamöter har utvecklats under 1900-talet och början av 2000-talet. Syftet är även att undersöka huruvida förekomsten av intresseledamöter i Arbetsdomstolen och hyresnämnderna är förenlig med rätten till en rättvis rättegång, närmare bestämt rättegångsbalkens regler om jäv och Europakonventionens krav på en opartisk domstol. Ytterligare ett syf-

¹ Prop. 1993/94:200 s. 25f.

² Prop. 1993/94:200 s. 29.

³ En person som har avlagt juristexamen är lagfaren (förordning [2007:386] om kunskapsprov för behörighet som domare, m.m.).

⁴ Prop. 1990/91:98 s. 12.

⁵ Sigeman (1989/90) s. 199.

⁶ Avsnitt 3.

⁷ Prop. 1990/91:98 s. 25; SOU 1987:13 s. 166.

⁸ Avsnitt 2; NJA 2014 s. 482 p. 3–5.

te är att ge förslag på hur systemet med intresseledamöter kan utformas i framtiden för att i högre grad tillgodose de krav som ställs i Europakonventionen och Europadomstolens praxis.

För att uppfylla uppsatsens syften kommer följande övergripande frågeställningar användas:

- Är förekomsten av intresseledamöter i Arbetsdomstolen och hyresnämnderna förenlig med rätten till en opartisk domstol?
- Bör reglerna om intresseledamöter ändras för att i högre grad garantera rätten till en opartisk domstol och i så fall på vilket sätt?

Den första övergripande frågeställningen kommer att besvaras med hjälp av följande delfrågeställningar:

- Hur regleras domarjäv och rätten till en opartisk domstol i svensk rätt respektive Europakonventionen?
- Hur ser Arbetsdomstolens och hyresnämndernas sammansättningsregler ut?
- Hur har förekomsten av intresseledamöter motiverats i samband med att Arbetsdomstolen och hyresnämnderna infördes? Vad finns det för likheter och skillnader mellan motiven och reglerna som gäller för Arbetsdomstolen och hyresnämnderna?
- Hur ser Europadomstolen på rätten till en opartisk domstol och hur har rättsutvecklingen i Sverige avseende jäv påverkats av detta?

1.3 Avgränsningar

Intresseledamöter förekommer, som tidigare nämnts, i Arbetsdomstolen och hyres- och arrendenämnderna.⁹ Trots att hyresnämnderna samordnas med arrendenämnderna, som har liknande sammansättningsregler, kommer arrendenämnderna inte att behandlas. Orsaken till det är bland annat att arrendetvisterna inte har samma koppling till organisationsintressen som många hyrestvister har.¹⁰ Dessutom utgör arrendetvisterna en mycket liten del av den mängd ärenden som kommer in till hyres- och arrendenämnderna.¹¹ För att ge större utrymme åt analys av Arbetsdomstolens och hyresnämndernas användning av intresseledamöter kommer arrendenämnden därför inte att behandlas.

Uppsatsens fokus kommer att vara jäv och rätten till en opartisk domstol i förhållande till intresseledamöter. Trots att intresseledamöterna är uppsatsens huvudsakliga fokus kommer vissa jämförelser att göras med andra domstolsledamöter, nämligen lagfarna ledamöter, adjungerade ledamöter och nämndemän. Andra typer av domare kommer dock enbart att behandlas för att undersöka intresseledamöternas förenlighet med Europakonventionen och för att

⁹ 3 kap. 1 och 3 §§ arbetstvistlagen; 2 och 5 §§ nämndlagen.

¹⁰ Prop. 1990/91:98 s. 30.

¹¹ Domstolsverket, *Domstolsstatistik 2018*. Av de 41 535 inkomna ärendena till hyres- och arrendenämnderna år 2018 var endast 1 419 (ca. 3,5 %) hänförliga till arrendenämnderna.

utgöra underlag till förslagen om hur rätten till en opartisk domstol kan garanteras i högre grad.

Rätten till en rättvis rättegång, vilken garanteras i artikel 6.1. i Europakonventionen, omfattar ett flertal faktorer som gör en rättegång rättvis. I denna uppsats kommer emellertid endast rätten till en oavhängig och opartisk domstol att diskuteras. Europadomstolen bedömer ofta frågan om oavhängighet och opartiskhet tillsammans eftersom de kan vara svåra att skilja på.¹² Eftersom problematiken avseende intresseledamöterna främst brukar hänföras till frågan om opartiskhet kommer uppsatsens utgångspunkt vara rätten till en opartisk domstol. Frågor om oavhängighet kommer emellertid också att diskuteras eftersom det avgörande torde vara resonemangen som sådana och inte huruvida de hänför sig till opartiskhets- eller oavhängighetsbegreppet.

Frågor om opartiskhet regleras inte enbart i Europakonventionen, utan även i rättegångsbalken. I 4 kap. 13 § rättegångsbalken görs en uppräknning av omständigheter som utgör jäv. Den jävsituation som kommer att behandlas är den som kan föreligga på grund av intresseledamöternas inneboende kopplingar till de organisationer som har utsett dem.¹³ Eftersom denna situation skulle kunna vara en omständighet som är ägnad att rubba förtroendet för intresseledamöternas opartiskhet enligt generalklausulen i 4 kap. 13 § 10 rättegångsbalken kommer endast den tionde punkten i bestämmelsen att behandlas. De andra punkterna i bestämmelsen avser mer direkta jävssituationer än den aktuella. En ytterligare aspekt av jävsfrågan, som enbart kommer att behandlas översiktligt eftersom den inte har en direkt koppling till frågeställningarna, är förhållandet att jäv kan utgöra grund för att bevilja resning eller undanröja en dom på grund av domvilla.¹⁴

Av utrymmesskäl kommer det, förutom jämförelserna med Europakonventionen och tillhörande praxis, inte att göras några jämförelser med andra länders rättssystem, även om det hade varit intressant och relevant att anlägga ett internationellt perspektiv. Det innebär att eventuell relevant EU-rätt och praxis från EU-domstolen om rätten till en opartisk domstol inte heller kommer att behandlas.¹⁵ Denna avgränsning har möjliggjort djupare studier av Europakonventionen och Europadomstolens praxis.

Arbetsdomstolen avgör arbetsrättsliga tvister medan hyresnämnderna avgör bland annat hyresrättsliga tvister. Uppsatsens fokus kommer dock vara processrätt, närmare bestämt frågor om jäv. Av utrymmesskäl har därför den materiella arbets- och hyresrätten avgränsats bort, liksom frågor om hur tvisterna kan lösas för att på bästa sätt tillgodose de materiella intressen som finns på respektive rättsområde. Det innebär vidare att de förslag som presenteras

¹² Avsnitt 2.1.

¹³ Avsnitt 3.1.2. och 3.2.2.

¹⁴ 58 kap. 1–2 §§ resp. 59 kap. 1 § rättegångsbalken. Resning och klagan över domvilla är särskilda rättsmedel som kan användas för att ändra en dom som vunnit laga kraft.

¹⁵ Detta trots att frågor om oavhängighet och opartiskhet även uppmärksammats av EU-domstolen, särskilt på senare år mot bakgrund av de kritiserade domstolsreformer som genomförts i bland annat Polen, se Sinander, *Uppfyller AD EU-rättens krav?*, Lag och Avtal (2019-09-19).

kommer att vara generella och omfatta både Arbetsdomstolen och hyresnämnderna. Ett alternativt sätt att angripa frågan om intresseledamöterna hade kunnat vara att inrikta sig på antingen Arbetsdomstolen och hyresnämnderna eftersom det hade kunnat medföra en djupare diskussion om det aktuella rättsområdet. Fördelen med att låta uppsatsen omfatta både Arbetsdomstolen och hyresnämnderna är dock att de skillnader som finns kan användas för att analysera intresseledamöternas förenlighet med Europakonventionen.

Vidare går det att dra vissa paralleller mellan Arbetsdomstolen och hyresnämnderna och skiljenämnder. Enligt 12–13 §§ lag (1999:116) om skiljeförfarande ska, om inget annat har avtalats, parterna utse varsin skiljedomare och skiljedomarna ska sedan i sin tur gemensamt utse den tredje domaren. Förenklat kan intresseledamöterna jämföras med de partsutsedda skiljedomarna och de neutrala lagfarna ledamöterna jämföras med den tredje skiljedomaren. Av utrymmesskäl kommer detta förhållande dock inte behandlas. En viktig skillnad som dessutom skulle kunna försvåra en jämförelse med skiljenämnder är dessutom att parterna i ett skiljeförfarande själva får utse skiljedomarna. I Arbetsdomstolen och hyresnämnderna är kopplingen till parterna mer indirekt.

1.4 Metod och perspektiv

Den första delen av uppsatsen, som hänför sig till den första frågeställningen, utgörs av de lege lata-resonemang och den andra delen, som hänför sig till den andra frågeställningen, av de lege ferenda-resonemang. De lege lata avser hur rätten är medan de lege ferenda avser hur rätten borde se ut.¹⁶ Applicerat på den aktuella uppsatsen innebär det att den första delen handlar om vad som är gällande rätt avseende intresseledamöter och rätten till en opartisk domstol och att den andra delen handlar om att besvara frågan om och hur reglerna om intresseledamöter bör förändras för att i högre grad uppfylla rätten till en opartisk domstol.

Rättsdogmatisk metod handlar traditionellt sett om att undersöka vad som är gällande rätt genom att studera de allmänt accepterade rättskällorna, framför allt lagstiftning, rättspraxis, förarbeten och juridisk doktrin.¹⁷ För att uppfylla syftet på ett ändamålsenligt sätt har således denna metod använts. Den andra frågeställningen, som är av de lege ferenda-natur, kan dock tyckas falla utanför den rättsdogmatiska metoden eftersom den syftar till att ge förslag på hur gällande rätt kan förändras på olika sätt snarare än att fastställa gällande rätt. Enligt vissa kan dock den rättsdogmatiska metoden användas även för att kritisera vad som framkommit om gällande rätt och för att hitta nya svar och lösningar.¹⁸ Den metod som använts för att besvara den andra frågeställningen kan därför också sägas ha varit den rättsdogmatiska.

¹⁶ Hellner (1975) s. 401; Spaak (2016/17) s. 533; Svensson (2014) s. 213; Lehrberg (2019) s. 275.

¹⁷ Lehrberg (2019) s. 31; Nääv & Zamboni (2018) s. 21; Jareborg (2004) s. 4.

¹⁸ Nääv & Zamboni (2018) s. 36; Jareborg (2004) s. 4.

Ibland framförs kritik mot begreppet ”rättsdogmatik” eftersom det enligt många är svårt att förklara och förstå. Ordet ”dogmatik” kan dessutom ge ovetenskapliga associationer till bristande öppenhet och fördomsfullhet. Det har föreslagits att begreppet borde ersättas av exempelvis ”rättsanalytisk metod” eftersom det bättre beskriver vad metoden faktiskt innebär, nämligen analyser av gällande rätt som utmärks av en relativt fri argumentation, resonemang om olika lösningar samt kritiska granskningar.¹⁹ En rättsanalytisk metod skulle således kunna omfatta uppsatsens båda frågeställningar på samma sätt som den rättsdogmatiska metoden, med den skillnaden att den rättsanalytiska metoden kan ses som en mer öppen och förmodligen mer rättvisande beskrivning av hur frågeställningarna har besvarats. En mer öppen och fri beskrivning av metoden skulle dessutom även kunna innefatta de komparativa och rättshistoriska inslag som finns i uppsatsen i form av jämförelser mellan Arbetsdomstolen och hyresnämnderna och en beskrivning av de båda institutionernas framväxt, som syftar till att ge en bakgrund till framställningen om gällande rätt.²⁰

Uppsatsen präglas genomgående av ett rättsutvecklingsperspektiv eftersom syftet bland annat är att utröna om det skett en utveckling av synen på intresseledamöter som kan påverka svensk rätts förenlighet med Europakonventionen. Rättsutvecklingsperspektivet har för denna uppsats inneburit att äldre rättskällor, framför allt förarbeten och praxis, har studerats och jämförts med nyare rättskällor, varefter likheterna och skillnaderna har analyserats för att kunna dra slutsatser om vad utvecklingen har inneburit. Vidare kan även ett kritiskt perspektiv utrönas, framför allt genom de lege ferenda-resonemangen om intresseledamöternas framtid. Slutligen har även ett rättssäkerhetsperspektiv använts eftersom uppsatsens fokus är hur reglerna om intresseledamöter kan bli så rättssäkra som möjligt i opartiskhetsavseende.²¹

1.5 Material och forskningsläge

För att besvara uppsatsens frågeställningar har framför allt rättskällorna lagtext, förarbeten och praxis använts. Dessutom har juridisk doktrin använts till viss del, främst för att underlätta tillgodogörandet av de andra rättskällorna och sätta dem i ett sammanhang. En stor del av den doktrin som använts består av artiklar publicerade i erkända juridiska tidskrifter och författade av framstående auktoriteter.

Nu gällande författningar och förarbeten har använts för den övergripande redogörelsen för Arbetsdomstolen och hyresnämnderna och deras samman-

¹⁹ Nääv & Zamboni (2018) s. 25f; Sandgren (2005) s. 448f och 655f.

²⁰ Jfr Olsen (2004) s. 108 om att en rättsdogmatisk framställning kan kompletteras med en rättshistorisk bakgrund eller en framställning om hur motsvarande problem hanterats i exempelvis ett annat land.

²¹ Det finns ingen klar definition av begreppet ”rättssäkerhet”, se t.ex. Zila (1990) s. 284 och Frändberg (2000/01) s. 271. Rätten till en opartisk domstol måste dock anses vara en grundläggande rättighet som torde anses utgöra en rättssäkerhetsaspekt.

sättningsregler. För att kunna beskriva hur användandet av intresseledamöter har motiverats har äldre författningar och äldre förarbeten där sammansättningsreglerna diskuteras samt senare förarbeten som innehåller sådana diskussioner studerats. Författningar och förarbeten får anses vara väl lämpade för att utröna varför intresseledamöter deltar vid prövningen i dessa organ.

Redogörelsen för Europadomstolens syn på rätten till en opartisk domstol grundar sig framför allt i praxis från domstolen och doktrin. Doktrinen består framför allt av litteratur av Danelius, Harris m.fl. samt Europadomstolens guide till dess praxis avseende artikel 6 i Europakonventionen. Dessa källor har hjälpt till att placera domstolens praxis i ett sammanhang och för att tydligare se mönster i resonemangen.

Av utrymmesskäl behandlas endast ett urval av Europadomstolens domar på området. Det beror dels på att domstolen ofta upprepar de uttalanden som den tidigare gjort, dels på att inte alla domar är av relevans för frågan om opartiskhet i förhållande till intresseledamöter. Vid urvalet har framför allt domarnas eventuella betydelse för intresseledamöterna beaktats, exempelvis domarnas jämförbarhet med de situationer som kan uppstå avseende intresseledamöterna i Sverige. Andra domar har använts som exempel på hur domstolen resonerat om opartiskhet i allmänhet och för att hitta nya uttalanden som skulle kunna påverka synen på intresseledamöter i Sverige.

Domarna har hittats dels genom den doktrin som nämnts ovan, dels genom sökningar i Europadomstolens rättsfallsdatabas HUDOC. Sökord som ”impartial” och ”lay judges” har använts för att hitta domar som handlar övergripande om opartiskhet respektive intresseledamöter och liknande typer av domstolsledamöter. För att begränsa antalet sökresultat har resultaten filtrerats till att endast visa domar avseende artikel 6.1. i Europakonventionen och mer specifikt rätten till en opartisk domstol. Sökningar har även gjorts på domar som innehåller hänvisningar till målet Langborger mot Sverige, vilken är en tongivande dom på temat intresseledamöter.²²

För att beskriva och analysera hur Europadomstolens praxis har påverkat svensk rätt och den allmänna rättsvecklingen i Sverige avseende jäv har såväl beslut från Högsta domstolen och Högsta förvaltningsdomstolen som nyare förarbeten använts. Dessutom har viss doktrin använts, framför allt för att ge kontext och djupare förståelse för resonemangen som förs i förarbeten och praxis. Även denna doktrin har författats av framstående auktoriteter i juridiska tidskrifter.

Forskningen avseende jäv tycks vara sparsmakad, i synnerhet vad gäller jäv mot intresseledamöter. Eva Tibys licentiatavhandling ”Domarjäv” från år 1993 innehåller dock en övergripande och gedigen redogörelse för reglerna om domarjäv, med syftet att kartlägga jävsområdet och tydliggöra gränserna för jäv. I avhandlingen finns dessutom ett kapitel om intresseledamöter, där förhållandena efter Langborgerdomen och den efterföljande lagändringen

²² Avsnitt 4.2.1.1.

diskuteras.²³ Vidare kan Moa Bladinis doktorsavhandling ”I objektivitetens sken” sägas delvis tangera det aktuella uppsatsämnet. Avhandlingen handlar om objektivitet i den dömande verksamheten och objektivitetsideal. Frågan om jäv behandlas relativt övergripande och jävsreglerna beskrivs som behörighetsregler som bestämmer vem som deltar i den dömande verksamheten.²⁴

I förhållande till det som redan skrivits på området kommer den aktuella uppsatsen bidra med en redogörelse för och analys av rättsutvecklingen avseende jäv och intresseledamöter efter 1993, vilken kommer till uttryck i ett antal förarbeten och en stor mängd praxis. Rättsutvecklingen har, vilket kommer att framgå senare, till stor del präglats av Europakonventionens stärkta ställning i Sverige. Vidare skiljer sig uppsatsen från tidigare arbeten eftersom det görs jämförelser mellan intresseledamöterna och de uppmärksammade avgörandena om adjungerade ledamöter samt att förslag om hur intresseledamöternas tjänstgöring kan förändras i framtiden presenteras.

1.6 Disposition

Efter detta inledande avsnitt följer avsnitt två, som innehåller en övergripande redogörelse för rätten till opartisk domstol samt jävsreglerna i rättegångsbalken. I de efterföljande tre avsnitten, avsnitt tre till fem, undersöks den eventuella rättsutveckling som skett avseende jäv och intresseledamöter. Framställningen är i stora delar kronologisk, även om delarna delvis överlappar varandra. I avsnitt tre behandlas Arbetsdomstolen och hyresnämnderna, med fokus på deras sammansättningsregler och motiven till dessa regler. Avsnittet avslutas med reflektioner om reglerna och motiven till dem. Avsnittet kan anses representera den första tidsperioden, som sträcker sig från Arbetsdomstolens och hyresnämndernas inrättande i början av 1900-talet fram till mitten av 1980-talet. Avsnitt fyra representerar i stället den tidsperiod som sträcker sig från mitten av 1980-talet till cirka år 2010 och innehåller en redogörelse för Europadomstolens syn på opartiskhet i förhållande till förekomsten av intresseledamöter. Därefter följer avsnitt fem, som innehåller en redogörelse för rättsutvecklingen i Sverige och en analys av den i ljuset av Europadomstolens ställningstaganden. Avsnittet överlappar delvis med det föregående avsnittet, men sträcker sig i princip från år 1989 till nutid.

I avsnitt sex behandlas frågeställningen om intresseledamöternas förenlighet med Europakonventionen, mot bakgrund av vad som tidigare har presenterats i uppsatsen. I avsnitt sju, det avslutande avsnittet, behandlas den andra frågeställningen genom en diskussion om förslag på hur intresseledamöternas medverkan kan utformas i framtiden för att i högre grad garantera rätten till en opartisk domstol.

²³ Tiby (1993) s. 19 och 253ff.

²⁴ Bladini (2013) s. 18ff och 97.

2 Allmänt om jäv och opartiskhet

Enligt 1 kap. 9 § regeringsformen, vilken ger uttryck för objektivitetsprincipen, ska domstolar, förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör offentliga förvaltningsuppgifter beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet i sin verksamhet. Utöver bestämmelsen i regeringsformen finns även andra bestämmelser som syftar till att garantera objektivitet i den statliga förvaltningen, exempelvis rättegångsbalkens regler om jäv och artikel 6 i Europakonventionen om rätten till en opartisk domstol.²⁵ Regler om objektivitet och opartiskhet syftar till att ge domstolar och andra statliga myndigheter legitimitet för sin maktutövning, vilket är nödvändigt för att medborgarna ska acceptera den.²⁶

2.1 Europakonventionen

Sedan år 1995 finns en bestämmelse i regeringsformen som anger att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av Europakonventionen.²⁷ Sverige undertecknade konventionen år 1950, ratificerade den år 1952 och har varit folkrättsligt förpliktad att följa den sedan dess.²⁸ I samband med Sveriges anslutning till Europakonventionen fördes ingen närmare diskussion i förarbetena om frågan huruvida svensk rätt uppfyllde konventionens krav. Avseende rätten till en rättvis rättegång uttalade departementschefen kort att kraven i artikel 6 var ”i full utsträckning täckta av rättegångsbalken”.²⁹

Trots att Sverige varit förpliktad att följa Europakonventionen sedan 1950-talet blev den en mer framstående rättskälla här först på 1980-talet. Skälet till detta var framför allt att Europadomstolen då började bli mer aktiv och att fler mål avgjordes av domstolen. En bidragande orsak till Europakonventionens genomslag i Sverige kan också antas ha varit Europadomstolens fällande dom i målet Sporrong och Lönnroth mot Sverige från år 1982, eftersom det var första gången Europadomstolen ansåg att Sverige brutit mot konventionen.³⁰

Europakonventionen som sådan blev inte lag i Sverige förrän den 1 januari 1995, då den inkorporerades.³¹ Anledningen till inkorporeringen var bland annat att klargöra Europakonventionens status i svensk rätt, att ge rättstilläm-

²⁵ Prop. 2015/16:68 s. 27.

²⁶ Tiby (1993) s. 3 och 9.

²⁷ SFS 1994:1468; SFS 2010:1408. Bestämmelsen fanns tidigare i 2 kap. 23 § regeringsformen, men återfinns numera i 2 kap. 19 § regeringsformen.

²⁸ Prop. 1993/94:117 s. 11.

²⁹ Prop. 1951:165 s. 12; Prop. 1990/91:98 s. 9; Danelius (1989) s. 654.

³⁰ Danelius (1989) s. 655; Ehrenkrona (1999) s. 486; Sporrong och Lönnroth mot Sverige.

³¹ Prop. 1993/94:117 s. 11; SFS 1994:1219.

paren ett uttryckligt underlag för att direkt tillämpa konventionen och att anpassa svensk rätt till den dåvarande EG-rätten³² och till övriga europeiska länder.³³

Europakonventionen består av ett antal artiklar och tilläggsprotokoll som ger uttryck för olika fri- och rättigheter. I artikel 6 föreskrivs rätten till domstolsprövning och en rättvis rättegång.³⁴ Punkt ett i artikeln anger bland annat att alla, vid en prövning av hans eller hennes civila rättigheter och skyldigheter, har rätt till en rättvis och offentlig rättegång inom skälig tid inför en oavhängig och opartisk domstol som är instiftad genom lag. Rätten till en rättvis rättegång anses av Europadomstolen ha en så framträdande roll i ett demokratiskt samhälle att artikel 6.1. i konventionen inte bör tolkas restriktivt.³⁵

2.2 Rättegångsbalken

I 4 kap. rättegångsbalken finns regler om domarjäv. Jävsreglerna gäller för såväl juristdomare som nämndemän, jurymedlemmar och expertledamöter.³⁶ Jävsreglerna gäller dessutom för intresseledamöter i Arbetsdomstolen och i hyresnämnderna.³⁷ I 4 kap. 13 § rättegångsbalken görs en uppräknning av omständigheter som kan utgöra jäv. Bestämmelsen består av tio punkter och i de första nio punkterna anges vissa konkreta situationer som utgör jäv, bland annat sakägar- eller intressejäv, släktskapsjäv, ställföreträdar- eller ombuds-jäv och tvåinstansjäv.³⁸ Den tionde punkten anger att en domare är jävig om det föreligger någon särskild omständighet som är ”ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i målet”.³⁹ Bestämmelsen utgör en generalklausul, vilket innebär att regelns närmare innebörd har överlåtits till rättstillämparen att fastställa.⁴⁰

Jävsbestämmelserna som sådana har varit i stort sett intakta sedan den nuvarande rättegångsbalken infördes på 1940-talet och stämmer till stor del överens med jävsbestämmelserna i 1734 års rättegångsbalk. Tillämpningen av dem har dock förändrats under de senaste 20 åren på så sätt att fler omständigheter numera anses utgöra jäv. Utvecklingen kan framför allt kopplas till generalklausulen i den tionde punkten, till stor del beroende på Europakonventionens ökade betydelse i svensk rätt.⁴¹

³² Numera EU-rätten.

³³ Prop. 1993/94:117 s. 33.

³⁴ Danelius (2015) s. 17f.

³⁵ Harris m.fl. (2018), s. 373f; Sandgren (2014) s. 867.

³⁶ Fitger m.fl., Zeteokommentar till 4 kap. 13 § rättegångsbalken.

³⁷ 5 kap. 3 § arbetstvistlagen; 28 § nämndlagen.

³⁸ 4 kap. 13 § rättegångsbalken; Fitger m.fl., Zeteokommentar till 4 kap. 13 § rättegångsbalken; Tiby (1993) s. 22ff; NJA 2010 s. 274 p. 2.

³⁹ 4 kap. 13 § 10 rättegångsbalken.

⁴⁰ Fitger m.fl., Zeteokommentar till 4 kap. 13 § rättegångsbalken; Tiby (1993) s. 180.

⁴¹ Fitger m.fl., Zeteokommentar till 4 kap. 13 § rättegångsbalken; NJA 2014 s. 482 p. 4.

3 Intresseledamöter i Sverige

Som tidigare nämnts förekommer intresseledamöter i Arbetsdomstolen och hyresnämnderna. I detta avsnitt följer en redogörelse för dessa två institutioner, deras sammansättningsregler och motiven till dessa regler. Därefter följer ett avsnitt med reflektioner, framför allt i form av jämförelser mellan de två institutionerna, med fokus på frågan om intresseledamöter och jäv.

3.1 Arbetsdomstolen

3.1.1 Allmänt

Arbetsdomstolen är en specialdomstol som prövar arbetsrättsliga tvister, det vill säga tvister om kollektivavtal och andra tvister som rör förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare.⁴² Vissa typer av tvister ska tas upp av Arbetsdomstolen som första och enda domstol, exempelvis kollektivavtalstvister och tvister där parterna är bundna av kollektivavtal.⁴³ I övriga fall ska talan väckas i tingsrätt och tingsrättens dom kan senare överklagas till Arbetsdomstolen som sista instans.⁴⁴ Regler om Arbetsdomstolen finns framför allt i arbetstvistlagen.⁴⁵

3.1.2 Sammansättningsregler

Ledamöterna i Arbetsdomstolen kan delas in i två grupper. Den ena gruppen utgörs av så kallade ämbetsmannaledamöter. De är ordförande, vice ordförande samt tre andra ledamöter, vilka utses bland personer som inte kan anses företräda något arbetsgivar- eller arbetstagarintresse. Ordförande och vice ordförande ska vara lagkunniga domare medan de andra ämbetsmannaledamöterna ska ha särskild insikt i arbetsmarknadsförhållandena.⁴⁶ Den andra gruppen består av fjorton intresseledamöter, vilka utses efter förslag från arbetsmarknadsorganisationer.⁴⁷ Dessa är Föreningen Svenskt Näringsliv, SKL, Arbetsgivarverket, LO, TCO och SACO.⁴⁸ De tre första företräder arbetsgivarintressen och de tre senare företräder arbetstagarintressen.⁴⁹

⁴² Prop. 2006/07:113 s. 8; 1 kap. 1 § första stycket arbetstvistlagen. I 2 kap. arbetstvistlagen anges när Arbetsdomstolen är behörig domstol.

⁴³ 2 kap. 1 § arbetstvistlagen.

⁴⁴ 2 kap. 2–4 §§ arbetstvistlagen.

⁴⁵ 1 § förordning (1988:1137) med instruktion för Arbetsdomstolen.

⁴⁶ Prop. 1976/77:141 s. 20; 3 kap. 1–2 §§ arbetstvistlagen.

⁴⁷ Prop. 1976/77:141 s. 20; 3 kap. 3 § arbetstvistlagen.

⁴⁸ Prop. 1976/77:141 s. 20; 3 kap. 3 § arbetstvistlagen. Vid införandet av arbetstvistlagen hette Föreningen Svenskt Näringsliv SAF och SKL hette Svenska kommunförbundet och Landstingsförbundet. SKL har nyligen (2019-11-28) bytt namn till SKR (Sveriges Kommuner och Regioner).

⁴⁹ Prop. 1974:77 s. 116.

Ordförandena utses enligt lag (2010:1390) om utnämning av ordinarie domare, vilket innebär att de utses av regeringen efter förslag av Domarnämnden. De anställs sedan med fullmakt.⁵⁰ Övriga ledamöter förordnas av regeringen för tre år i taget.⁵¹ Om särskilda omständigheter föranleder det, har en ledamot rätt att bli entledigad. Entledigandet prövas då av regeringen.⁵² Samtliga ledamöter ska ha avlagt domared innan de tjänstgör i Arbetsdomstolen.⁵³

Arbetsdomstolens sammansättning är olika beroende på målets typ och beskaffenhet. Reglerna föreskriver i huvudsak följande. Arbetsdomstolen är enligt 3 kap. 6 § första stycket arbetstvistlagen domför med en ordförande och fyra till sex andra ledamöter. Av dessa andra ledamöter ska en till tre vara ämbetsmannaledamöter och två till fyra intresseledamöter. Bland intresseledamöterna ska lika många från arbetsgivarsidan som arbetstagar sidan delta.⁵⁴ Fyra intresseledamöter ska delta när det är fråga om mål av allmän betydelse för förhållandena på arbetsmarknaden. Då ska en ledamot vara utsedd efter förslag av Föreningen Svenskt Näringsliv, en efter förslag av SKL eller Arbetsgivarverket, en efter förslag från LO och en efter förslag av TCO eller SACO.⁵⁵ När målet är av enklare slag, när det endast berör ett visst förhandlingsområde eller när endast två intresseledamöter annars ska delta, ska intresseledamöterna vara utsedda efter förslag av de organisationer som verkar på det förhandlingsområde som tvisten i huvudsak berör.⁵⁶

Vidare är Arbetsdomstolen domför med endast ordföranden på förberedelsestadiet och vid bland annat avskrivningsbeslut samt med tre lagfarna ledamöter vid avgörande av frågor om exempelvis prövningstillstånd.⁵⁷ I de fall Arbetsdomstolen är domför med tre lagfarna ledamöter eller med ordföranden tillsammans med två intresseledamöter kan en ledamot dock besluta att frågan i stället ska avgöras i den större sammansättning med fem till sju ledamöter, som beskrivits i inledningen av detta stycke.⁵⁸ I denna större sammansättning kan domstolen förordna att en fråga ska avgöras av domstolen i sin helhet, om domstolen anser att den mening som råder vid överläggningen avviker från den lagtolkning eller rättsgrundsats som den senast antagit.⁵⁹

Arbetsdomstolen har dessutom särskilda sammansättningsregler som gäller i diskrimineringsmål. Domstolen är då som huvudregel domför med en ordförande och fyra andra ledamöter, av vilka två ska vara intresseledamöter. Om

⁵⁰ 3 kap. 1 § fjärde stycket arbetstvistlagen; 1 § 6 och 2 § lag om utnämning av ordinarie domare; 3 § första stycket lag (1994:261) om fullmaktsanställning. Fullmaktsanställning är en form av anställning som ger ett starkare anställningsskydd. Syftet med fullmaktsanställning för domare är att öka domstolarnas oberoende (prop. 1993/94:65 s. 53).

⁵¹ 3 kap. 1 § fjärde stycket arbetstvistlagen. Tidigare förordnades även ordföranden för tre år i taget (prop. 2007/08:72 s. 16f.).

⁵² 3 kap. 5 § arbetstvistlagen.

⁵³ 3 kap. 1 § andra stycket arbetstvistlagen. Domareden finns i 4 kap. 11 § rättegångsbalken.

⁵⁴ 3 kap. 6 § första stycket arbetstvistlagen; 3 kap. 2–3 §§ samma lag.

⁵⁵ 5 § förordning (1988:1137) med instruktion för Arbetsdomstolen.

⁵⁶ 6 § förordning med instruktion för Arbetsdomstolen; 3 kap. 6 § andra stycket arbetstvistlagen.

⁵⁷ 3 kap. 6 § tredje stycket arbetstvistlagen; 3 kap. 7 § samma lag.

⁵⁸ 3 kap. 6 § fjärde stycket arbetstvistlagen.

⁵⁹ 3 kap. 9 § arbetstvistlagen.

parterna i målet begär det, får domstolen dock ha den större sammansättning som gäller enligt 3 kap. 6 § första stycket arbetstvistlagen.⁶⁰

I arbetstvistlagen finns ingen uttrycklig bestämmelse om att Arbetsdomstolen kan anlita sakkunniga. Eftersom inget annat anges är rättegångsbalkens regler om förfarandet i dispositiva tvistemål tillämpliga på förfarandet i Arbetsdomstolen enligt 5 kap. 3 § arbetstvistlagen. I dispositiva tvistemål ankommer det på parterna att svara för bevisningen och rätten får därför inte självmant inhämta bevisning, vilket framgår av 35 kap. 7 § rättegångsbalken. Arbetsdomstolen kan således inte självmant inhämta sakkunnigbevisning.

3.1.3 Historia och motiv

Frågan om införande av särskilda domstolar med uppgift att handlägga tvister på arbetsmarknaden diskuterades i flera omgångar i början av 1900-talet. Då presenterades olika utredningar och förslag om att inrätta en särskild arbetsdomstol, som under lång tid inte godkändes av riksdagen eller återkallades av regeringen på ett tidigare stadium.⁶¹ År 1920 antogs dock lag (1920:245) om medling i arbetstvister och lag (1920:246) om central skiljenämnd för vissa arbetstvister.⁶² Syftet var att ge arbetstagare och arbetsgivare en möjlighet att lösa kollektivavtalstvister utan att behöva ta till maktmedel eller låta tvisten avgöras av allmän domstol.⁶³ Skiljenämnden bestod av sju ledamöter, varav tre skulle utses bland personer som inte kunde anses företräda partsintressen. Minst en av dessa tre ledamöter skulle vara lagkunnig. De resterande fyra ledamöterna i skiljenämnden skulle utses av svenska arbetsgivarföreningarnas förtroenderåd respektive LO.⁶⁴

Diskussionerna om ytterligare lagstiftning på området upphörde dock inte efter införandet av den centrala skiljenämnden.⁶⁵ År 1928 presenterade regeringen två förslag: ett förslag om lag om kollektivavtal och ett förslag om lag om arbetsdomstol.⁶⁶ Förslagen antogs senare av riksdagen och trädde i kraft samma år.⁶⁷ I propositionen betonade departementschefen att frågan om fred på arbetsmarknaden var mycket viktig och att en lugn arbetsmarknad inte bara gynnade arbetsgivare och arbetstagare utan även samhället i stort. Det ansågs därför viktigt att genom lagstiftning reglera kollektivavtalen och handläggningen av tvister med anledning av kollektivavtal.⁶⁸ De allmänna domstolarna

⁶⁰ 3 kap. 6 a § andra stycket arbetstvistlagen. I tredje stycket finns sammansättningsregler för frågor om exempelvis prövningstillstånd och i fjärde stycket anges att en ledamot kan besluta att domstolen ska avgöra en sådan fråga i den sammansättning som föreskrivs i första stycket. Se mer om motiven till denna bestämmelse i avsnitt 5.1.4.

⁶¹ Prop. 1928:39 s. 11ff.

⁶² Prop. 1928:39 s. 14; SFS 1920:245; SFS 1920:246.

⁶³ Prop. 1920:155 s. 23.

⁶⁴ 5 § lag om central skiljenämnd för vissa arbetstvister; Prop. 1920:155 s. 8; Prop. 1928:39 s. 32.

⁶⁵ Prop. 1928:39 s. 14ff.

⁶⁶ Prop. 1928:39 s. 1.

⁶⁷ SFS 1928:253; SFS 1928:254.

⁶⁸ Prop. 1928:39 s. 45f.

ansågs inte lämpa sig särskilt väl att handlägga kollektivavtalstvister, bland annat eftersom förfarandet inte var så snabbt som skulle krävas och att de allmänna domstolarna saknade relevant sakkunskap. Dessutom skulle parterna inte ha lika högt förtroende för de allmänna domstolarna som för särskilda organ där de kan utöva inflytande över sammansättningen. Det särskilda organet inrättades i form av domstol och inte skiljenämnd eftersom domstolsledamöter ansågs kunna ha lättare för att frigöra sig från kopplingen till parterna än skiljedomare samt att domstolarna skulle ha lättare att få auktoritet på området, vilket ansågs vara en viktig faktor.⁶⁹

I samtliga tidigare förslag om införande av arbetsdomstol hade utgångspunkten varit att vissa av domstolens ledamöter skulle tillsättas efter förslag av arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer. Det föreslogs därför även i 1928 års proposition att huvudorganisationerna på vardera sida skulle ges rätt att föreslå ledamöter till arbetsdomstolen. Skälet till att endast riksorganisationerna gavs förslagsrätt var att ledamöterna skulle företräda de rådande uppfattningarna i avtals- och arbetsfrågor och att syftet inte var att de skulle utgöra talesmän för parterna i tvisten eller företrädare för intressena hos de specifika parterna. En sådan lösning hade enligt departementschefen dessutom visat sig tillfredsställande när den använts för att utse ledamöter i den centrala skiljenämnden.⁷⁰ Det beslutades vidare att ledamöterna skulle avlägga domared eftersom de skulle agera domare och inte partsrepresentanter. Eden skulle få dem att inse vikten av att de förhöll sig opartiska och inte på osakliga grunder gynnade de organisationer som nominerat dem.⁷¹ Avseende frågan om domarjäv uttalade departementschefen att personer som var anställda hos organisationerna inte skulle vara förhindrade att tjänstgöra i Arbetsdomstolen. Jäv skulle dock anses föreligga om en person i en organisations styrelse deltog vid handläggningen av en tvist där samma organisation var part.⁷²

År 1974 ersattes 1928 års lag om arbetsdomstol av arbetstvistlagen, vilken gäller än idag.⁷³ I förarbetena uppgav departementschefen att Arbetsdomstolens sammansättning med intresseledamöter hade visat sig ändamålsenlig och att det inte fanns anledning att ändra sammansättningen i samband med införandet av den nya lagen.⁷⁴ Departementschefen betonade även vikten av att sammansättningen hålls så konstant som möjligt för att tydliggöra att intresseledamöterna inte ska ses som representanter för sina organisationer och deras intressen. Av den anledningen gavs endast ett litet antal organisationer med en bred representation rätt att föreslå ledamöter. Liksom tidigare skulle alla ledamöter avlägga domared innan tjänstgöringen i Arbetsdomstolen.⁷⁵

Frågan om jäv diskuterades i princip inte i samband med införandet av Arbetsdomstolen. Fokus var i stället intresseledamöternas positiva egenskaper,

⁶⁹ Prop. 1928:39 s. 136 och 138.

⁷⁰ Prop. 1928:39 s. 153 och 156f.

⁷¹ Prop. 1928:39 s. 165.

⁷² Prop. 1928:39 s. 208.

⁷³ SFS 1974:371.

⁷⁴ Prop. 1974:77 s. 111f.

⁷⁵ Prop. 1974:77 s. 115f och 156.

framför allt den kunskap om arbetsmarknaden och arbetsmarknadsparternas rättsuppfattningar som de skulle tillföra domstolen. Det tycks ha förutsatts att ledamöterna skulle representera de intressen som innehades av arbetsgivare och arbetstagare i allmänhet.

3.2 Hyresnämnderna

3.2.1 Allmänt

Hyresnämnderna består av åtta förvaltningsmyndigheter med dömande uppgifter.⁷⁶ De har behörighet att medla i hyres- och bostadsrättstvister och kan i vissa fall vara skiljenämnd i sådana tvister. Nämnderna kan även pröva vissa typer av tvister enligt nämndlagen, som även innehåller regler för processen vid nämnderna. De tvister nämnderna inte kan pröva handläggs i stället av de allmänna domstolarna eller av Kronofogdemyndigheten.⁷⁷ Åren 1975–1994 var Bostadsdomstolen överinstans för alla hyresnämnder.⁷⁸ Numera överklagas dock hyresnämndernas överklagbara beslut till Svea hovrätt.⁷⁹

Som tidigare nämnts är hyresnämnderna förvaltningsmyndigheter med domstolsliknande uppgifter och därmed inte domstolar i formell mening. Frågan om hyresnämnderna borde omorganiseras till domstolar har diskuterats i flera lagstiftningsärenden.⁸⁰ Nämndernas verksamhet har under senare år utvecklats till att bli mer domstolsliknande och nämnderna bör kunna betraktas som domstolar i Europakonventionens mening.⁸¹ Senast år 2012 presenterades ett förslag om att flytta nämndernas verksamhet till vissa tingsrätter och att inrätta hyres- och arrendedomstolar. Regeringen valde dock att inte gå vidare med förslaget, vilket innebär att nämnderna fortfarande är förvaltningsmyndigheter i formell mening.⁸²

3.2.2 Sammansättningsregler

Hyresnämnden består som huvudregel av en lagfaren ordförande, hyresråd, och två intresseledamöter.⁸³ När intresseledamöter deltar ska den ena ledamoten vara väl förtrogen med förvaltning av hyresfastigheter och den andra med bostadshyresgästers förhållanden. Gäller ärendet tvist om ett lokalhyresavtal ska den sistnämnda ledamoten i stället vara väl förtrogen med näringsidkande

⁷⁶ Prop. 2018/19:66 s. 19; 1 § förordning (1975:518) om rikets indelning i verksamhetsområden för hyresnämnd och arrendenämnd.

⁷⁷ Prop. 2018/19:66 s. 19.

⁷⁸ Prop. 1993/94:200 s. 1 och 42; Lag (1994:831) om rättegången i vissa hyresmål i Svea hovrätt.

⁷⁹ 12 kap. 71 § jordabalken, 23 § nämndlagen; 1 § lag om rättegången i vissa hyresmål i Svea hovrätt.

⁸⁰ I SOU 2012:82 s. 94ff finns en redogörelse för tidigare utredningsförslag.

⁸¹ Prop. 1993/94:200 s. 37; SOU 2012:82 s. 144; SOU 2010:44 s. 292f.

⁸² SOU 2012:82 s. 18; Prop. 2018/19:66 s. 1.

⁸³ Prop. 2018/19:66 s. 31; 2 och 5 §§ nämndlagen.

hyresgästers förhållanden. Vid medling i eller prövning av bostadsrättstvister ska intresseledamöterna vara väl förtrogna med förvaltning av bostadsrättsfastigheter respektive bostadsrättshavares förhållanden. Utöver de krav som ställs enligt ovan ska de ledamöter som med hänsyn till ärendets beskaffenhet och övriga förhållanden anses lämpligast kallas till tjänstgöring i nämnden. Hyresnämnden får även anlita en expert om ärendets beskaffenhet eller något annat särskilt skäl föranleder det.⁸⁴

I vissa ärenden enligt hyresförhandlingslagen (1978:304) och ärenden där intresseledamöterna har ”anknytning till organisationer som kan antas ha ett gemensamt intresse som står i strid med den ena partens intresse i tvisten” har hyresnämnden en speciell sammansättning där intresseledamöter inte ingår. Hyresnämnden består då i stället av två hyresråd.⁸⁵ Vidare kan nämnden bestå av enbart ett hyresråd exempelvis vid förberedande åtgärder och avvisnings- och avskrivningsbeslut, vid medling om det lämpligen kan ske utan intresseledamöters närvaro och vid prövning av ett ärende om det är tillräckligt med hänsyn till vad ärendet gäller.⁸⁶ Vid prövning av beslut som överklagas från hyresnämnderna till Svea hovrätt deltar inga intresseledamöter.⁸⁷

Hyresråden omfattas av lag om utnämning av ordinarie domare, vilket innebär att de utnämns av regeringen efter förslag av Domarnämnden. De anställs sedan med fullmakt.⁸⁸ Intresseledamöterna förordnas av Domstolsverket för högst tre år i taget och om en intresseledamot avgår ska en ny ledamot förordnas för återstoden av tiden.⁸⁹ Innan intresseledamöterna förordnas ska berörda riksorganisationer av hyresgäster, bostadsrättshavare, näringsidkare eller fastighetsägare ges tillfälle att föreslå ledamöter. Riksorganisationerna ska med hänsyn till antal medlemmar, verksamhet och övriga omständigheter anses väl företräda den aktuella intressegruppen.⁹⁰ De organisationer som för närvarande ges tillfälle att föreslå ledamöter är Fastighetsägarna (fastighetsägare), Sveriges Allmännyttan (fastighetsägare), Hyresgästföreningen (bostadshyresgäster), Svensk handel (näringsidkare), Visita (näringsidkare), HSB (bostadsrättsförvaltning) och Riksbyggen (bostadsrättsförvaltning). Det sker inte någon särskild prövning av vilka organisationer som ska ges tillfälle att föreslå ledamöter inför varje ny period, men en organisation skulle kunna förlora sin möjlighet att föreslå ledamöter under vissa omständigheter.⁹¹ Det

⁸⁴ 5 § första och andra stycket nämndlagen; 6 § fjärde stycket samma lag.

⁸⁵ 5 a § nämndlagen. Se mer om motiven till denna bestämmelse i avsnitt 5.1.1.

⁸⁶ 5 § nämndlagen, samt 2 § andra-fjärde styckena och 5 a § samma lag. Enligt lydelsen före år 2019 kunde ordföranden ensam pröva ett ärende om parterna samtyckte till det eller om prövningen var enkel och det var lämpligt med hänsyn till vad ärendet gällde. Enligt förarbetena bör intresseledamöter delta vid bl.a. ärenden som kräver skälighetsavvägningar samt ärenden om hyressättning, åtgärdsföreläggande och förlängningstvister med påstående om störningar (prop. 2018/19:66 s. 31 och SFS 2019:246).

⁸⁷ Prop. 1993/94:200 s. 56; SOU 2012:82 s. 122; Lag om rättegången i vissa hyresmål i Svea hovrätt e contrario. Hovrätten är i regel domför med tre lagfarna domare (2 kap. 4 § rättegångsbalken).

⁸⁸ 3 § andra stycket nämndlagen; SOU 2012:82 s. 190.

⁸⁹ 3 § andra stycket resp. 6 § andra stycket nämndlagen tillsammans med 30 § första stycket förordning (1980:1030) med hyresnämndsinstruktion.

⁹⁰ 6 § tredje stycket nämndlagen.

⁹¹ Mailkonversation med Mats Lindgren, HR-expert på Domstolsverket, 2019-11-15.

finns inget krav i nämndlagen eller någon annan lag på att intresseledamöterna ska avlägga domared innan de tjänstgör i hyresnämnden.⁹²

3.2.3 Historia och motiv

Till en början reglerades hyresfrågor i lag (1907:36) om nyttjanderätt till fast egendom och hyrestvister prövades av allmän domstol.⁹³ I samband med första världskriget uppstod dock oro på hyresmarknaden och därför infördes förordning (1916:131) om medling i vissa hyrestvister m.m. för att begränsa den hotande hyresstegringen. Förordningen gav kommunala myndigheter rätt att tillsätta en eller flera hyresnämnder vars uppgift framför allt skulle vara att medla mellan hyresvärdar och hyresgäster i tvister om hyreshöjningar.

Året därpå infördes lag (1917:219) med vissa bestämmelser mot oskäligen hyresstegring m.m., som i huvudsak motsvarade 1916 års förordning.⁹⁴ Hyresnämnderna skulle bestå av en lagfaren ordförande och fyra ledamöter, varav två skulle ha erfarenhet av ägande eller förvaltning av hyresfastigheter och två skulle ha kännedom om ”mindre bemedlades bostadsförhållanden”.⁹⁵ De allmänna reglerna om domarjäv skulle tillämpas på ledamöterna i hyresnämnderna.⁹⁶ Det fördes dock ingen djupare diskussion om jävsfrågan.

Senare infördes lag (1939:366) om medling i hyrestvister. Lagen gav regeringen rätt att, efter framställning av kommun, förordna att det skulle finnas en nämnd i kommunen med uppdrag att förlika hyrestvister. Nämnderna saknade dock befogenhet att döma i tvisterna.⁹⁷ Syftet med nämnderna var främst att de skulle agera fredsbevarande på hyresmarknaden.⁹⁸ I och med att fastighetsägar- och hyresgästorganisationerna hade bildats framfördes önskemål om att utforma ett mer fast förhandlingssystem än det som vuxit fram mellan organisationerna. Det hade nämligen uppstått motsättningar mellan organisationerna och vissa hyresgästorganisationer hade börjat använda sig av ekonomiska stridsåtgärder, bland annat blockader och kollektiva uppsägningar av hyresavtal, vilket hade föranlett motåtgärder från fastighetsägarorganisationerna.⁹⁹ Sammansättningen i nämnderna enligt 1939 års lag motsvarade till stor del den som gällt i hyresnämnderna tidigare. Nämnderna skulle således bestå av en lagfaren ordförande och två ledamöter med kunskap om förvaltning av hyresfastigheter respektive kännedom om ortens hyresförhållanden.¹⁰⁰ De allmänna reglerna om domarjäv skulle fortfarande tillämpas på ledamöterna i nämnderna.¹⁰¹ Utöver det saknade förarbetena till 1939 års lag en djupare jävsdiskussion.

⁹² Prop. 1973:23 s. 132; Nämndlagen e contrario.

⁹³ SOU 2012:82 s. 91.

⁹⁴ SFS 1917:219; SOU 1938:22 s. 24; Prop. 1917:254 s. 27.

⁹⁵ 2 § lag med vissa bestämmelser mot oskäligen hyresstegring m.m.; SOU 1938:22 s. 25f.

⁹⁶ 3 § första stycket lag med vissa bestämmelser mot oskäligen hyresstegring m.m.

⁹⁷ SOU 2012:82 s. 91; Prop. 1939:166 s. 163.

⁹⁸ Prop. 1939:166 s. 162; SOU 1938:22 s. 161.

⁹⁹ Prop. 1939:166 s. 28f.

¹⁰⁰ 2 § lag om medling i hyrestvister; Prop. 1939:166 s. 163.

¹⁰¹ 7 § andra stycket lag om medling i hyrestvister.

Därefter infördes lag (1942:429) om hyresreglering eftersom det ansågs finnas behov av vissa statliga ingripanden för att skydda framför allt bostads- hyresgäster. Lagen var tillämplig på kommuner med minst 2 000 invånare och i dessa kommuner skulle kommunala hyresnämnder inrättas. De frågor som inte omfattades av lagens tillämpningsområde och tvister i orter med mindre än 2 000 invånare skulle i stället prövas av allmän domstol.¹⁰² Hyresnämnderna skulle bestå av en ordförande och två andra ledamöter. Den ena ledamoten skulle äga eller förvalta hyresfastighet och den andra, som inte fick äga eller förvalta sådan fastighet, skulle ha kännedom om ”de mindre bemedlades bostadsförhållanden”. I ärenden om lokalhyresavtal skulle den andra ledamoten i stället driva näringsverksamhet i en lokal.¹⁰³ De allmänna reglerna om domarjäv skulle alltså gälla för hyresnämndsledamöterna.¹⁰⁴

Under 1960-talet presenterades förslag om att avveckla hyresregleringen, införa obligatorisk medling inför medlingsnämnder och införa hyresdomstolar där tvisten sedan kunde prövas. I såväl nämnderna som hyresdomstolarna skulle jurister och intresseledamöter ingå. Förslagen resulterade dock inte i någon lagstiftning.¹⁰⁵ Utredaren uttalade i 1966 års utredning att ledamöterna ibland ansetts för osjälvständiga i förhållande till sina organisationer, men att sådan kritik kunde anses naturlig med hänsyn till intresseledamöternas bakgrund och att kritiken inte borde överdrivas.¹⁰⁶

År 1969 infördes lag (1968:349) om hyresnämnder. Lagen, som i fråga om hyresnämnderna i stora delar motsvarade förslagen från år 1967, innebar att hyresregleringen behölls i stora delar och att statliga, regionala hyresnämnder inrättades och ersatte de kommunala hyresnämnderna.¹⁰⁷ De nya statliga hyresnämnderna skulle ha vissa dömande uppgifter och utgöra ett kvalificerat organ som kunde handlägga hyresärenden i relativt obundna former. Hyresnämnderna skulle bestå av en lagfaren ordförande och två intresseledamöter. En av dem skulle vara väl förtrogen med hyresfastighetsförvaltning och den andra skulle vara väl förtrogen med bostadshyresgästers eller näringsidkande hyresgästers förhållanden.¹⁰⁸ Ledamöterna skulle förordnas av Konungen eller bemyndigad myndighet och de riksorganisationer av fastighetsägare, hyresgäster respektive näringsidkare som med hänsyn till storlek, verksamhet och omständigheterna i övrigt kunde anses företräda den aktuella intressegruppen gavs rätt att föreslå ledamöter.¹⁰⁹ Anledningen till att organisationerna gavs förslagsrätt var att det sågs som ett sätt att ta vara på den erfarenhet och sakkunskap som fanns hos deras representanter.¹¹⁰ Ledamöterna i hyres-

¹⁰² SOU 1999:15 s. 133; SOU 2012:82 s. 91; 1 § lag om hyresreglering.

¹⁰³ SOU 1999:15 s. 133; 14 § lag om hyresreglering.

¹⁰⁴ 19 § andra stycket lag om hyresreglering.

¹⁰⁵ Prop. 1968:91 s. 42; SOU 1999:15 s. 133f; SOU 2012:82 s. 91f. Se vidare SOU 1966:14 s. 23f; Prop. 1967:141 s. 1f; Prop. 1967:171 s. 1f.

¹⁰⁶ SOU 1966:14 s. 255.

¹⁰⁷ SFS 1968:349; SOU 1999:15 s. 134; SOU 2012:82 s. 92; Prop. 1968:91 s. 1ff.

¹⁰⁸ 1–2 lag om hyresnämnder; Prop. 1967:171 s. 14; SOU 1999:15 s. 134.

¹⁰⁹ 3 § lag om hyresnämnder.

¹¹⁰ Prop. 1967:141 s. 169.

nämnderna skulle enligt lagen omfattas av jävsreglerna i 4 kap. rättegångsbalken.¹¹¹

Några år senare ersattes 1968 års lag om hyresnämnder av lag (1970:998) om arrendenämnder och hyresnämnder. Det innebar emellertid inte några sakliga ändringar för hyresnämndernas del.¹¹² År 1973 ersattes 1970 års lag i sin tur av den nuvarande nämndlagen.¹¹³ Lagarna motsvarade i stora delar varandra.¹¹⁴ I förarbetena till nämndlagen påpekades att hyresnämnderna till stor del uppfyllt sitt syfte att lösa hyrestvister på ett snabbt och enkelt sätt samt att parterna i regel godtagit nämndernas beslut.¹¹⁵

I propositionen med förslag om införande av Bostadsdomstolen, som skulle utgöra en central överinstans för hyresnämnderna, diskuterades frågan om intresseledamöter skulle delta i dömandet.¹¹⁶ Det betonades att intresseledamöterna inte skulle uppfattas som företrädare för några partsintressen, utan att de skulle göra en objektiv bedömning utifrån sina erfarenheter och kunskaper. Oron över att enskilda i vissa fall inte skulle få sin sak prövad på ett förutsett sätt på grund av de särskilda sammansättningsreglerna med intresseledamöter, som uttryckts av vissa remissinstanser, ansågs ogrundad.¹¹⁷

Jävsfrågan diskuterades i princip inte i samband med hyresnämndernas successiva inrättande. De gånger frågan lyftes avfärdades tvivlet om intresseledamöternas opartiskhet kortfattat i förarbetena utan att någon djupare diskussion fördes om hur hyresnämnderna framstod i jävshänseende. Det tycks ha förutsatts att intresseledamöterna inte påverkades av intressena hos de organisationer som nominerat dem. Fokus har i stället legat på intresseledamöternas kunskap och erfarenhet och deras betydelse för parternas och organisationernas förtroende för nämnderna.

3.3 Reflektioner

3.3.1 Allmänt

Förekomsten av intresseledamöter är ett gemensamt inslag hos Arbetsdomstolen och hyresnämnderna. Lagfarna ledamöter deltar jämte intresseledamöter, vilka är ledamöter som nominerats av etablerade intresseorganisationer på respektive område. Avsikten med de speciella sammansättningsreglerna är att det ska råda en balans i beslutsfattandet genom att organisationer som företräder olika intressen tillåts nominera ledamöter. Syftet är dock inte att de ska ses som företrädare för organisationerna och deras intressen utan att de ska

¹¹¹ 14 § andra stycket lag om hyresnämnder.

¹¹² Prop. 1970:145 s. 307; Prop. 1973:23 s. 38f.

¹¹³ SOU 2012:82 s. 93; Nämndlagen; SFS 1973:188.

¹¹⁴ Prop. 1973:23 s. 38f.

¹¹⁵ Prop. 1973:23 s. 126.

¹¹⁶ Prop. 1974:151 s. 1.

¹¹⁷ Prop. 1974:151 s. 58 och 88f.

bidra med sakkunskap och erfarenhet om arbetsmarknads- och hyresfrågor, samtidigt som de ska öka parternas förtroende för domstolen och nämnderna.

3.3.2 Sammansättningsregler

I såväl Arbetsdomstolen som hyresnämnderna utses de lagfarna ledamöterna av regeringen enligt lagen om utnämning av ordinarie domare och de anställs med fullmakt. De har således ett starkt skydd mot påverkan utifrån eftersom de är svåra att avsätta. Intresseledamöterna utses i stället för enbart tre år i taget, vilket kan tänkas minska deras oberoende jämfört med de lagfarna ledamöterna. Intresseledamöterna är dock tillsatta på personliga mandat och kan i princip inte avsättas under mandatperioden, vilket ökar skyddet mot yttre påverkan.

Det finns en skillnad i hur intresseledamöterna utses. I Arbetsdomstolen förordnas de av regeringen medan de i hyresnämnderna förordnas av Domstolsverket. Att intresseledamöterna utses av regeringen i stället för en förvaltningsmyndighet som Domstolsverket kan tänkas bidra till att inskräpa vikten av att ledamöterna är opartiska och att de inte ska se sig bundna av de intressen som deras respektive organisationer företräder. Om ledamöterna dessutom skulle vara föremål för granskning av en domarnämnd, i likhet med de lagfarna ledamöterna, innan de nomineras skulle det ytterligare kunna öka oberoendet i förhållande till intresseorganisationerna.

En ytterligare skillnad mellan Arbetsdomstolen och hyresnämnderna är att intresseledamöterna i Arbetsdomstolen avlägger domared, medan intresseledamöterna i hyresnämnderna inte gör det. Trots att såväl intresseledamöterna i Arbetsdomstolen som de i hyresnämnderna förväntas agera opartiskt och avgöra tvisten utan att ta hänsyn till sina respektive intresseorganisationer, kan det tänkas att avläggande av domared har en viss psykologisk effekt genom att den inskräper vikten av att vara oberoende och opartisk.

Flera av de skillnader som finns mellan Arbetsdomstolen och hyresnämnderna kan tänkas bero på att hyresnämnderna inte är domstolar, utan förvaltningsmyndigheter. Trots att hyresnämnderna numera i stort sett kan jämföras med domstolar påverkar den formella beteckningen förmodligen förfarandet. I allmänhet kan ramarna för förfarandet i Arbetsdomstolen beskrivas som tydligare och mer detaljerade än i hyresnämnderna. Detta har förmodligen sin grund i både förhållandet att hyresnämnderna formellt sett är förvaltningsmyndigheter och att de i grunden är medlingsorgan.

En annan skillnad är att intresserepresentationen i Arbetsdomstolen skulle kunna beskrivas som mer transparent än i hyresnämnderna. I arbetstvistlagen tydliggörs vilka arbetsmarknadsorganisationer som har förslagsrätt och hur många ledamöter de har rätt att nominera. Dessutom är sammansättningsreglerna mer detaljerade eftersom det finns regler om vilka organisationer som ska delta vid olika typer av tvister. I nämndlagen anges endast vilka krav som ställs på de organisationer ges förslagsrätt och det är sedan Domstolsverket

som beslutar vilka organisationer som ges tillfälle att nominera ledamöter. Vidare anges endast att intresseledamöterna ska ha erfarenhet av den typ av tvist det är fråga om. En intresseledamot med erfarenhet av bostadshyresgästers förhållanden ska exempelvis delta när det är fråga om en tvist avseende en bostadslägenhet. Även här skulle en möjlig orsak till att reglerna som gäller hyresnämnderna är mindre detaljerade kunna vara att de formellt sett är förvaltningsmyndigheter samt att de i grunden är medlingsorgan. Det kan tänkas att kraven på mer detaljerade regler är högre för domstolar såsom Arbetsdomstolen.

Det finns möjligheter att avgöra tvister med enbart lagfarna ledamöter enligt såväl arbetstvistlagen som nämndlagen. Huruvida dessa möjligheter kan utnyttjas tycks dock bero på tvistens beskaffenhet och utgångspunkten är att mål och ärenden ska avgöras i en sammansättning som består av såväl lagfarna ledamöter som intresseledamöter. I allmänhet finns det således inga möjligheter att avgöra en tvist med enbart lagfarna ledamöter endast med hänvisning till att jäv föreligger mot intresseledamöterna på grund av deras koppling till intresseorganisationerna. Ett undantag är 5 a § nämndlagen, som gäller i vissa specifika situationer där intressebalansen i nämnden rubbas om intresseledamöter deltar.¹¹⁸ I arbetstvistlagen finns dessutom en bestämmelse som innebär att intresseledamöterna inte ska utgöra en majoritet i sammansättningen i vissa typer av mål.¹¹⁹ Utöver dessa två situationer tycks det dock inte gå att välja att inte låta intresseledamöter delta i dömandet med hänvisning till jäv, vilket kan anses utgöra en brist med hänsyn till de jävssituationer som kan tänkas uppstå på grund av intresseledamöternas medverkan.

3.3.3 Motiv

Vid en jämförelse av motiven till införandet av Arbetsdomstolen respektive hyresnämnderna kan flera likheter noteras. Såväl hyres- som arbetsmarknaden präglades under början av 1900-talet av turbulens som i sin tur medförde en ökad organisering på båda sidor. Tvister på områdena löstes vid den tiden i stor utsträckning av parterna själva och drogs sällan inför allmän domstol. Lagstiftaren ansåg dock att det var olämpligt att det inte fanns ett statligt tvistlösningsalternativ och införde därför Arbetsdomstolen och hyresnämnderna för att tillgodose intresset av att tvisterna avgjordes på ett snabbt och rättvist sätt och att bevara lugnet på hyres- och arbetsmarknaden. Anledningen till att tvistlösningen anförtroddes specialorgan i stället för allmän domstol var framför allt för att tillgodose parternas intresse av ett snabbt förfarande och en sakkunnig prövning.

Vid införandet av Arbetsdomstolen och hyresnämnderna beslutades att tvisterna skulle avgöras i en sammansättning som bestod av såväl juristdomare som intresseledamöter. Intresseledamöterna skulle ha särskild sakkunskap om det aktuella området och ha erfarenhet från de intressen som företrädde

¹¹⁸ 5 a § nämndlagen; Avsnitt 3.2.2.

¹¹⁹ 3 kap. 6 a § arbetstvistlagen; Avsnitt 3.1.2.

på vardera sida. Efter hand fick intresseorganisationer rätt att ge förslag på ledamöter och syftet med det var att ta vara på den sakkunskap som fanns hos organisationerna och att få parternas förtroende för den statliga tvistlösningen genom att låta dem vara en del av beslutsfattandet. Arbets- och hyresmarknaden var nämligen områden som präglades av en stark organisering och en stor del av rättskällorna på områdena, framför allt kollektivavtal och hyresförhandlingsöverenskommelser, tillkom genom förhandlingar mellan intresseorganisationerna. Det kan därför tänkas att organisationernas redan omfattande inflytande på rättsområdet gjorde att det ansågs finnas en högre efterfrågan på sakkunskap och inslag av partsrepresentation i tvistlösningen än vad som vanligtvis fanns.

3.4 Avslutande kommentar

Vid införandet av Arbetsdomstolen och hyresnämnderna tycks jävsfrågan inte ha varit föremål för särskilt mycket diskussion. Fokus har legat på att intresseorganisationerna skulle ha inflytande i Arbetsdomstolen respektive hyresnämnderna för att tillföra sakkunskap och för att öka organens förtroende bland organisationerna. I de äldre förarbetena fördes inte någon diskussion om hur intresseledamöternas medverkan skulle framstå utåt sett och hur opartiska domstolen och nämnderna skulle framstå. En anledning till detta torde vara att Europakonventionen ännu inte hade tillkommit när Arbetsdomstolen och hyresnämnderna infördes i sina tidigaste former. Även efter Europakonventionens tillkomst tycks frågan om opartiskhet till stor del av lämnats obehandlad, vilket förmodligen berodde på att Europadomstolen vid den tiden inte hade börjat bli särskilt aktiv i sin praxisbildning.

Även om Europakonventionen inte gjorde något avtryck vid införandet av Arbetsdomstolen och hyresnämnderna fanns samtidigt rättegångsbalkens jävsregler och generalklausulen i 4 kap. 13 § att tillgå. Trots detta uppvisar de tidiga förarbetena en avsaknad av jävsdiskussion, vilket kan tyckas märkligt med tanke på att sammansättningsreglerna med intresseledamöter redan då var avvikande från vad som gällde i exempelvis de allmänna domstolarna. Vad detta beror på är svårt att veta, men möjligtvis skulle en anledning kunna vara att frågor om opartiskhet och allmänhetens förtroende för domstolarna var mindre uppmärksammade vid den tiden.

4 Europadomstolen och intresseledamöter

Förhållandet att det finns domstolsledamöter med kopplingar till organisationer som företräder de intressen som förkommer i tvisterna vid domstolen aktualiserar frågor om jäv och opartiskhet. Arbetsdomstolen och hyresnämnderna infördes under första hälften av 1900-talet, det vill säga innan Europakonventionen fick ett genomslag i svensk rätt. På senare år har, som tidigare nämnts, Europadomstolen dock blivit mer aktiv och frågor om jäv och opartiskhet har blivit mer uppmärksammade. I detta avsnitt följer en redogörelse för Europadomstolens praxis på området med syftet att undersöka hur domstolen bland annat sett på förekomsten av intresseledamöter.

4.1 Allmänt om Europadomstolens prövning

Artikel 6.1. i Europakonventionen är central för frågan om jäv. Artikelns föreskriver bland annat allas rätt till prövning av en oavhängig och opartisk domstol. ”Oavhängighet” avser frihet från obehörig påverkan utifrån medan ”opartiskhet” tar sikte på att det inte ska finnas någon benägenhet att gynna en part framför en annan. Rättigheterna till en oavhängig och opartisk domstol är nära sammankopplade och Europadomstolen bedömer därför ofta dessa tillsammans.¹²⁰

Vid prövningen av en domstols oavhängighet ska bland annat tillsättningen av dess ledamöter, mandattiden, befintliga garantier för att motverka utomstående påverkan samt huruvida domstolen framstår som oavhängig beaktas.¹²¹ Vid prövningen av en domstols opartiskhet tillämpar Europadomstolen i stället två test, som presenterades år 1982 i målet Piersack mot Belgien och som har använts sedan dess.¹²² Det första testet, det subjektiva, går ut på att undersöka om en viss domare varit partisk i det aktuella fallet. Det andra testet, det objektiva, går i stället ut på att bedöma om det funnits tillräckliga garantier för att utesluta legitima tvivel om domstolens opartiskhet, bland annat med hänsyn till dess sammansättning. Vid det objektiva testet betonas devisen ”justice must not only be done, it must also be seen to be done”. Europadomstolen har framhållit vikten av att en domstol inte bara *är* opartisk, utan även *framstår* som opartisk eftersom det ytterst är en fråga om allmänhetens förtroende för domstolarna, vilket är avgörande i ett demokratiskt sam-

¹²⁰ Danelius (2015) s. 213f; Harris m.fl. (2018), s. 446; Langborger mot Sverige p. 32; Holm mot Sverige p. 30; Puchstein mot Österrike p. 50.

¹²¹ Harris m.fl. (2018), s. 448; Campbell och Fell mot Förenade Kungariket p. 78; Langborger mot Sverige p. 32.

¹²² Harris m.fl. (2018), s. 451f; Piersack mot Belgien p. 30; Langborger mot Sverige p. 32; Puolitaival och Pirttiäho mot Finland p. 41; Stechauner mot Österrike, p. 53.

hälle.¹²³ Den klagande partens åsikt är viktig att beakta vid det objektiva testet, men den är inte utslagsgivande. Det viktigaste är i stället om partens tvivel kan anses ”objektivt berättigat”.¹²⁴ När en domstols opartiskhet har ifrågasatts har Europadomstolens fokuserat på det objektiva testet vid prövningen i stället för det subjektiva. Detta torde bero på att det presumeras att en domare är opartisk till dess något annat har bevisats och att det är svårt att bevisa subjektiv partiskhet.¹²⁵

4.2 Europadomstolens praxis

Europadomstolen har vid flera tillfällen uttalat att ett system där lekmanledamöter, intresseledamöter eller expertledamöter deltar i dömandet inte i sig strider mot artikel 6.1 i Europakonventionen. Sådana ledamöters medverkan kan dock i enskilda fall medföra att en domstols oavhängighet och opartiskhet kan ifrågasättas.¹²⁶ I detta avsnitt presenteras domar från Europadomstolen avseende rätten till en opartisk domstol, kopplat till domstolsledamöter med olika kopplingar till parter och partsintressen.

4.2.1 Sverige

4.2.1.1 Langborger mot Sverige

I målet Langborger mot Sverige från år 1989 tog Europadomstolen ställning till sammansättningsreglerna i Bostadsdomstolen. Omständigheterna i målet var i huvudsak följande. Langborger hyrde en lägenhet och i hyreskontraktet fanns en förhandlingsklausul. Klausulen innebar att lägenhetens hyra skulle bestämmas vid förhandlingar mellan Stockholms fastighetsägareförening och Hyresgästföreningen i Stor-Stockholm. Organisationerna hade träffat en överenskommelse om hyran för bland annat Langborgers lägenhet. Langborger var dock missnöjd med hyressättningen och meddelade därför hyresvärden att han ville att hyresvillkoren skulle ändras på så sätt att det nya kontraktet skulle ha en fast hyra och att förhandlingsklausulen skulle tas bort. Eftersom förslaget inte godtogs av hyresvärden ansökte Langborger om villkorsändring hos hyresnämnden i Stockholm.¹²⁷

¹²³ European Court of Human Rights, *Guide on Article 6 of the European Convention of Human Rights, Right to a fair trial (civil limb)* (2019) s. 45; Hauschildt mot Danmark p. 46–48; Pabla Ky mot Finland p. 27; Piersack mot Belgien p. 30 (a); Puolitaival och Pirttiaho mot Finland p. 41–42.

¹²⁴ Harris m.fl. (2018), s. 452; Wettstein mot Schweiz p. 44; Puolitaival och Pirttiaho mot Finland p. 42.

¹²⁵ European Court of Human Rights, *Guide on Article 6 of the European Convention of Human Rights, Right to a fair trial (civil limb)* (2019) s. 48f; Harris m.fl. (2018), s. 451.

¹²⁶ Harris m.fl. (2018), s. 447; Langborger mot Sverige p. 34; AB Kurt Kellermann mot Sverige p. 60; Pabla Ky mot Finland p. 32; Ettl m.fl. mot Österrike p. 40; Stechauner mot Österrike p. 55.

¹²⁷ Langborger mot Sverige, p. 7–8; Prop. 1990/91:98 s. 9.

Hyresnämnden bestod av en lagfaren ordförande och två intresseledamöter, vilka var föreslagna av Sveriges Fastighetsägarförbund respektive Hyresgästernas riksförbund. Langborger invände att intresseledamöterna var jäviga med hänsyn till kopplingarna till de organisationer som avtalat om förhandlingsklausulen. Jävsinvändningen och hans talan avslogs dock i sin helhet. Langborger överklagade beslutet till Bostadsdomstolen, som i en liknande sammansättning med intresseledamöter kom till samma slutsats.¹²⁸

Langborger klagade därefter till Europadomstolen och påstod bland annat att hans rättigheter enligt artikel 6.1 i Europakonventionen hade kränkts. Prövningen begränsades till att endast omfatta processen i Bostadsdomstolen. Europadomstolen anförde att intresseledamöterna hade varit väl kvalificerade att delta vid prövningen av den aktuella typen av tvister tack vare den sakkunskap och erfarenhet de besatt, men att det inte hindrade att deras oavhängighet och opartiskhet kunde betvivlas i enskilda fall. Intresseledamöterna var nominerade av två organisationer som båda hade ett intresse av att förhandlingsklausulen skulle bestå. Eftersom Langborger hade en motsatt inställning hade han legitima skäl att befara att intresseledamöterna, som hade en nära koppling till intresseorganisationerna, hade ett gemensamt intresse som stod emot hans eget. Det innebar att den intressebalans som sammansättningsreglerna normalt garanterar hade rubbats. Mot bakgrund av detta ansåg domstolen att det skett en kränkning av artikel 6.1 i Europakonventionen.¹²⁹

Två av domstolens ledamöter var skiljaktiga. De betonade att intresseledamöterna inte deltog i egenskap av representanter för de organisationer som nominerat dem. Dessutom var syftet med intresseledamöterna att bidra med sakkunskap, öka parternas förtroende för domstolen och se till att tvisterna löstes på ett rättvist sätt, vilket ansågs särskilt viktigt i tvister om sociala frågor. De påpekade även att intresseledamöterna avlägger domared, att de inte förordnas till att döma i specifika tvister samt att det även fanns neutrala yrkesdomare som deltog i dömandet, vilka inte kunde anses företräda något partsintresse. De ansåg därför att det inte skett en kränkning av artikel 6.1.¹³⁰

4.2.1.2 AB Kurt Kellermann mot Sverige

I målet AB Kurt Kellermann mot Sverige från år 2004 tog Europadomstolen ställning till sammansättningsreglerna i Arbetsdomstolen. Omständigheterna i målet var i huvudsak följande. AB Kurt Kellermann var ett textilbolag som varken var medlem i någon arbetsgivarorganisation eller bunden av något kollektivavtal. Av de anställda i bolaget var två medlemmar i Industrifacket, vilket var en del av LO. År 1997 påkallade facket förhandlingar med bolaget eftersom det ville sluta kollektivavtal. När det framkom att bolaget inte var intresserat av att sluta kollektivavtal varslade facket om stridsåtgärder. Bolaget,

¹²⁸ Langborger mot Sverige, p. 9–15; Prop. 1990/91:98 s. 10f. I Bostadsdomstolen deltog två juristdomare och två intresseledamöter. Intresseledamöterna var utsedda av Svenska Fastighetsägarföreningen respektive Hyresgästernas Riksförbund.

¹²⁹ Langborger mot Sverige, p. 29–30, 33–36; Prop. 1990/91:98 s. 12.

¹³⁰ Langborger mot Sverige, skiljaktig mening av Pettiti och Valticos. Intresseledamöterna i Bostadsdomstolen avlade domared (prop. 1993/94:200 s. 43).

som ansåg att stridsåtgärderna var olagliga, tog därefter tvisten till Arbetsdomstolen. I Arbetsdomstolen ansåg bolaget att målet skulle prövas utan intresseledamöter. Domstolen avslag dock bolagets invändning och prövade ärendet i en sammansättning som bestod av två juristdomare, en ämbetsmannaledamot och fyra intresseledamöter. Arbetsdomstolens majoritet dömde till facket fördel medan en arbetsgivarledamot förklarade sig skiljaktig.¹³¹

Bolaget klagade sedan till Europadomstolen och påstod att dess rättigheter enligt artikel 6.1. i Europakonventionen hade kränkts. Europadomstolen påpekade att intresseledamöterna i Arbetsdomstolen avlägger domared och att de, genom sin sakkunskap och erfarenhet, bidrar till domstolens förståelse för de tvister som domstolen handlägger. Intresseledamöterna hade därför varit kvalificerade att delta i avgörandet av den aktuella typen av tvister. Deras opartiskhet och oavhängighet kunde dock betvivlas i enskilda fall. Europadomstolen jämförde situationen med den i Langborgermålet. Slutsatsen som drogs var att den avgörande frågan i båda målen var huruvida den intressebalans som sammansättningsreglerna med intresseledamöter normalt garanterar hade rubbats och om det inneburit att domstolen inte varit opartisk. Så skulle vara fallet om intresseledamöterna kunde befaras ha ett gemensamt intresse som stod i motsats till bolagets eller om intresseledamöternas intressen, även om de inte var gemensamma, var sådana att de båda stod i motsats till bolagets. I det aktuella målet hade en av intresseledamöterna förklarat sig skiljaktig, varför det inte kunde anses föreligga ett gemensamt intresse hos intresseledamöterna.¹³²

Europadomstolen konstaterade att frågan i tvisten var om fackets stridsåtgärder hade inneburit en kränkning av bolagets negativa föreningsfrihet enligt artikel 11 i Europakonventionen. Tvisten var därför sådan att intresseledamöterna inte hade kunnat ha något annat intresse än att tillämpa artikel 11 på ett korrekt sätt och detta intresse inte kunde anses strida mot bolagets. Den aktuella situationen skiljde sig således från den i Langborgermålet eftersom organisationerna som nominerat intresseledamöterna i det aktuella fallet inte ansågs ha haft något direkt intresse i tvisten. Europadomstolen beaktade även förhållandet att bolaget, som inte var medlem i någon arbetsgivarorganisation, inte kunde anses ha varit representerad i Arbetsdomstolen, medan motparten kunde sägas vara representerad genom intresseledamöten som nominerats av LO. Att anse att detta förhållande kunde ge anledning till tvivel om Arbetsdomstolens opartiskhet skulle dock innebära att opartiskhetskravet åsidosätts varje gång intresseledamöter deltar och någon av parterna står utanför organisationen på arbetsmarknaden. Det skulle strida mot Europadomstolens uttalanden i Langborgermålet. Bolaget kunde sammantaget inte anses ha haft legitima skäl att betvivla Arbetsdomstolens opartiskhet. Mot bakgrund av detta ansåg domstolen att det inte skett en kränkning av artikel 6.1 i Europakonventionen.¹³³

¹³¹ AB Kurt Kellermann mot Sverige, p. 10–21, 25–27; SOU 2006:22 s. 321.

¹³² AB Kurt Kellermann mot Sverige, p. 47 och 60–64.

¹³³ AB Kurt Kellermann mot Sverige, p. 66–69; SOU 2006:22 s. 323.

Två av Europadomstolens domare var skiljaktiga. Eftersom grunden för tvisten var bolagets ovilja att ingå kollektivavtal stod tvisten mellan bolaget å ena sidan och de arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer som slutit kollektivavtalet å andra sidan. Det kunde inte uteslutas att det kunde uppfattas som att organisationerna som nominerat intresseledamöterna i tvisten skulle förespråka att bolaget omfattades av organiseringen på arbetsmarknaden och målet skiljde sig därför inte nämnvärt från Langborgermålet. Domarna ansåg att bolaget kunde anses ha haft legitima skäl att betvivla Arbetsdomstolens opartiskhet och att det skett en kränkning av artikel 6.1.¹³⁴

4.2.1.3 Holm mot Sverige

I Holm mot Sverige från år 1993 hade Holm väckt enskilt åtal för förtal mot en författare med kopplingar till Socialdemokraterna. Målet avgjordes av en jury, av vilken fem ledamöter var aktiva medlemmar i Socialdemokraterna. Juryledamöterna omfattades i stora delar av samma skydd för oavhängighet och opartiskhet som de lagfarna domarna och det fanns flera garantier för ledamöternas oavhängighet och opartiskhet. Med hänsyn till den tilltalades kopplingar till Socialdemokraterna ansåg Europadomstolen dock att ledamöternas koppling till Socialdemokraterna kunde väcka tvivel om deras opartiskhet och att det därför skett en kränkning av artikel 6.1.¹³⁵

4.2.2 Andra länder

4.2.2.1 Le Compte, van Leuven och De Meyere mot Belgien

I Le Compte, van Leuven och De Meyere mot Belgien från år 1981 hade tre läkare blivit tillfälligt avstängda från att praktisera medicin. Deras ärenden hade bland annat prövats av ett organ som bestod till hälften av yrkesdomare och till hälften av läkare, som alla var utsedda för sex år i taget. Europadomstolen ansåg att förhållandet att yrkesdomarna utgjorde hälften av ledamöterna och att ordföranden hade utslagsröst var tillräckligt för att garantera domstolens opartiskhet. Förhållandet att hälften av ledamöterna var praktiserande läkare var inte tillräckligt för att bifall en invändning om domstolens opartiskhet. Europadomstolen ansåg därför att det inte skett en kränkning av artikel 6.1 i det avseendet.¹³⁶

4.2.2.2 Piersack mot Belgien

I Piersack mot Belgien från år 1982 uttalade Europadomstolen att enbart förhållandet att en domare tidigare arbetat som åklagare inte var tillräckligt för att domstolen skulle anses brista i sin opartiskhet. Allmänheten kan dock känna en berättigad oro för att domstolen inte är opartisk om en person hanterat

¹³⁴ AB Kurt Kellermann mot Sverige, skiljaktig mening av Garlicki och Borrego Borrego; SOU 2006:22 s. 324.

¹³⁵ Holm mot Sverige.

¹³⁶ Le Compte, van Leuven och De Meyere mot Belgien.

ett ärende i egenskap av åklagare och sedan agerar domare i samma ärende. En av domarna i Piersackmålet hade tidigare varit chef på avdelningen på åklagarmyndigheten som var ansvarig för åtalet mot Piersack. Det var enligt Europadomstolen tillräckligt för att betvivla domstolens opartiskhet och det ansågs därför ha skett en kränkning av artikel 6.1 i Europakonventionen.¹³⁷

4.2.2.3 Ettl m.fl. mot Österrike

I Ettl m.fl. mot Österrike från år 1987 var frågan om sammansättningsreglerna i nämnder som prövade jorddelningsärenden var förenliga med Europakonventionen. Vid den nationella prövningen deltog tjänstemän som var experter inom de ämnesområden som var aktuella i den typen av tvister. Förhållandet att dessa ledamöter utgjorde en majoritet ansågs inte i sig strida mot artikel 6.1. Ledamöterna skulle vara oavhängiga enligt lag och fick inte ta emot instruktioner från andra myndigheter om hur de skulle döma. Vidare förordnades de för fem år i taget och var i princip oavsättliga. Europadomstolen konstaterade att sammansättningen i nämnden var balanserad eftersom olika relevanta intressen fanns representerade och ledamöterna bidrog med viktig sakkunskap på olika områden. Eftersom det inte ansågs finnas några omständigheter som kunde leda till tvivel om nämndens oavhängighet eller opartiskhet ansågs det inte ha skett en kränkning av artikel 6.1.¹³⁸

4.2.2.4 Belilos mot Schweiz

I Belilos mot Schweiz från år 1988 var frågan om en polisnämnd med dömande uppgifter var förenlig med Europakonventionen. Nämnden bestod av en polistjänsteman som var tillsatt på ett personligt mandat. Polistjänstemannen fick inte instrueras i hur han skulle besluta och han kunde i princip inte bli avsatt under den fyraåriga mandatperioden. Han avlade dessutom en annan ed än den som avlades av poliser, men det fanns inte något krav på oavhängighet enligt ordalydelsen. Polisnämndsledamoten skulle sannolikt komma att återgå till sin tjänst som polis efter tjänstgöringen. Enligt Europadomstolen kunde allmänheten komma att se ledamoten som underordnad sina polischefer och lojal mot sina poliskollegor. Eftersom det förelegat legitima skäl att betvivla polisnämndens oavhängighet och opartiskhet ansågs det ha skett en kränkning av artikel 6.1.¹³⁹

4.2.2.5 Gautrin m.fl. mot Frankrike

I Gautrin m.fl. mot Frankrike från år 1998 hade en grupp läkare anslutna till en organisation som organiserade akutsjukvård dömts till en disciplinpåföljd av ett disciplinorgan. I disciplinorganet tjänstgjorde ledamöter som hade nominerats av konkurrenter till organisationen. Några av ledamöterna hade dessutom öppet kritiserat organisationen. Europadomstolen ansåg att disci-

¹³⁷ Piersack mot Belgien.

¹³⁸ Ettl m.fl. mot Österrike. Tio år senare (den 18 mars 1997) meddelades domen i målet Stallinger och Kuso mot Österrike, där Europadomstolen kom till samma slutsats.

¹³⁹ Belilos mot Schweiz; Danelius (2015) s. 233.

plinorganet inte kunde anses uppfylla kraven på en opartisk domstol och att det därför skett en kränkning av artikel 6.1. Europakonventionen.¹⁴⁰

4.2.2.6 Thaler mot Österrike

I Thaler mot Österrike från år 2005 hade en läkare angripit en gällande läkartaxa som hade fastställs genom ett övergripande avtal mellan en lokal läkarorganisation och en försäkringsnämnd. Läkaren omfattades inte av något individuellt avtal, vilket han hade kunnat göra. I tvisten där Thaler angrep det övergripande avtalet deltog en lagfaren ordförande samt två ledamöter från en regional läkarorganisation och två ledamöter från en rikstäckande försäkringsnämnd. De icke lagfarna ledamöterna förordnades av regeringen efter förslag av organisationerna för tjänstgöring fem år i taget och kunde inte instrueras i hur de skulle besluta. De kunde endast avsättas om de inte längre uppfyllde behörighetskraven eller om de försummade sina plikter som ledamöter. Organisationerna som nominerat ledamöterna var dock parter till det avtal som Thaler angrep. Ledamöternas nära koppling till organisationerna kunde enligt Europadomstolen medföra att klaganden kunde misstänka att ledamöterna hade ett gemensamt intresse som stod emot hans eget. Intressebalansen i sammansättningen hade därför rubbats och det ansågs ha skett en kränkning av artikel 6.1. i Europakonventionen.¹⁴¹

4.2.2.7 Luka mot Rumänien

Målet Luka mot Rumänien från år 2009 rörde opartiskheten och oavhängigheten hos en domstol där en juristdomare hade dömt jämte två lekmannadomare, vilka var utsedda av justitieministern efter förslag från arbetsgivar- respektive arbetstagarorganisationer. Europadomstolen påpekade återigen att förekomsten av intresseledamöter inte i sig innebär en kränkning av rätten till en opartisk domstol. Ledamöterna i det aktuella fallet tjänstgjorde inte på personliga mandat och kunde avsättas under mandatperioden på godtyckliga grunder. Vidare fanns det inget som hindrade att ledamöterna utövade andra uppdrag åt de organisationer som nominerat dem. Eftersom det inte fanns tillräckliga garantier för ledamöternas självständighet kunde Lukas tvivel om domstolens oavhängighet och opartiskhet anses objektivt berättigat. Det ansågs således ha skett en kränkning av artikel 6.1.¹⁴²

4.2.2.8 Stechauner mot Österrike

Målet Stechauner mot Österrike från år 2010 liknade Thaler-målet ovan, men de aktuella sammansättningsreglerna hade dock ändrats sedan dess. Ledamöter som var nominerade av organisationer fick nämligen inte längre delta vid prövningen av tvister rörande avtal som organisationerna var parter till. I Stechaunermålet deltog inga ledamöter från avtalslutande organisationer, utan i stället deltog ledamöter från andra organisationer. Förhållandet att dessa organisationer hade slutit liknande avtal var dock inte tillräckligt för att

¹⁴⁰ Gautrin m.fl. mot Frankrike; Danelius (2015) s. 228f.

¹⁴¹ Thaler mot Österrike; Danelius (2015) s. 229.

¹⁴² Luka mot Rumänien; Danelius (2009) s. 979.

ifrågasätta ledamöternas oavhängighet och opartiskhet. Det ansågs därför inte ha skett en kränkning av artikel 6.1.¹⁴³

4.2.2.9 İbrahim Gürkan mot Turkiet

Målet İbrahim Gürkan mot Turkiet från år 2012 avsåg oavhängigheten och opartiskheten hos en lekmanledamot i en militärdomstol. Ledamoten var anställd i militären under sin tjänstgöring i domstolen och var därför underkastad militära disciplinåtgärder. Eftersom ledamoten dessutom utsågs av sina överordnade och inte åtnjöt samma oavhängighetsgarantier som de andra ledamöterna i domstolen ansågs det ha skett en kränkning av artikel 6.1.¹⁴⁴

4.3 Reflektioner

Inledningsvis kan det påpekas att Europadomstolens domar berör olika situationer i olika rättssystem och eftersom det kan finnas stora skillnader avseende de omkringliggande omständigheterna kan det vara betänkligt att dra för långtgående slutsatser av enskilda fall.¹⁴⁵ Det borde dock vara möjligt att dra vissa slutsatser av Europadomstolens uttalanden och i förekommande fall utläsa mönster i domstolens resonemang. Nedan följer några reflektioner om de domar som presenterats i avsnitt 4.2.

4.3.1 Arbetsdomstolen och hyresnämnderna

Langborger- och Kellermannsdomarna är de två mest relevanta domarna från Europadomstolen avseende intresseledamöter i Sverige eftersom det endast är då domstolen har tagit ställning i frågan om jäv i förhållande till de svenska intresseledamöterna. Enligt den praxis som skapades genom Langborgerdomen är sammansättningar med intresseledamöter oförenliga med Europakonventionen om ledamöterna har en nära koppling till organisationer med intressen i tvisten och en part kan anses ha legitima skäl att befara att ledamöterna har ett gemensamt intresse som går emot partens. Europadomstolen kan sägas ha utvecklat sin praxis något i Kellermannsdomen genom att uttala att det inte behöver finnas ett gemensamt intresse hos intresseledamöterna, utan att samma gäller när intresseledamöterna har olika intressen som båda står emot någon av parternas. Båda uttalandena grundar sig i uppfattningen att den intressebalans som vanligtvis finns rubbas i sådana fall och att syftet med intresseledamöterna därmed går förlorat. Så länge det finns en intressebalans torde sammansättningar med intresseledamöter vara förenliga med Europakonventionen och Europadomstolens praxis. Det skulle kunna argumenteras att Europadomstolen har godkänt hyresnämndernas sammansättning förutom

¹⁴³ Stechauner mot Österrike. Se även Puchstein mot Österrike, som handlade om samma problematik. Jfr Thaler mot Österrike.

¹⁴⁴ İbrahim Gürkan mot Turkiet. Tre år senare (år 2015) prövade Europadomstolen ett liknande fall och kom till samma slutsats (Tanışma mot Turkiet).

¹⁴⁵ Bull (2005) s. 811.

i ”Langborgersituationerna” genom den fällande domen i Langborgermålet och godkänt Arbetsdomstolens sammansättning generellt genom den friande domen i Kellermannmålet. En sådan slutsats kan dock tyckas förenklad och onyanserad.

I en analys från år 2005 argumenterade Thomas Bull, numera domare i Högsta förvaltningsdomstolen, för att Kellermannndomen inte kan tolkas som ett tydligt ställningstagande till förmån för Arbetsdomstolens sammansättningsregler. Det beror på att Europadomstolen beaktade att målet handlade om en prövning av artikel 11 i Europakonventionen och att det inte var säkert att domstolen skulle komma till samma slutsats avseende intresseledamöterna om tvistefrågan hade varit en annan. Dessutom kritiserade Bull domstolens antagande att intresseledamöterna inte kunde ha något intresse som stod i strid med bolagets. Han menade att det inte var osannolikt att intresseledamöterna skulle påverkas av sina respektive organisationers intressen.¹⁴⁶

Kritiken mot Kellermannndomen får anses befogad. Det klagande bolaget önskade stå utanför organiseringen på arbetsmarknaden och ansåg att intresseledamöterna inte framstod som opartiska eftersom de hade nominerats av organisationer som var en del av arbetsmarknadsorganiseringen. Det är inte orimligt att anta att såväl arbetsgivar- som arbetstagarorganisationerna hade ett intresse av att se till att organiseringen på arbetsmarknaden var så omfattande som möjligt, vilket skulle kunna utgöra ett sådant gemensamt intresse som innebär att det finns en intressekonflikt i förhållande till exempelvis ett bolag som vill stå utanför organiseringen.

Langborger- och Kellermannndomarna kan sägas ha belyst intresseledamöterna ur ett nytt perspektiv jämfört med resonemangen som fördes i förarbetena till införandet av Arbetsdomstolen och hyresnämnderna. Genom framför allt Langborgerdomen har utgångspunkten att intresseledamöternas medverkan är oproblematiskt mött motstånd genom att aktörer som står utanför organiseringen på dessa områden har gjort invändningar eftersom de inte känner sig representerade eller till och med motarbetade av intresseledamöterna. Europadomstolens resonemang i framför allt Langborgerdomen kan anses utgöra gränsen för användandet av intresseledamöter och de får därför anses vara utgångspunkten för den fortsatta analysen av intresseledamöternas förenlighet med rätten till en opartisk domstol.

4.3.2 Fällande domar

I de flesta av de presenterade domarna ansåg Europadomstolen att det skett en kränkning av rätten till en oavhängig och opartisk domstol. Förutom i Langborgermålet, som behandlats ovan, ansågs det även ha skett en kränkning i målen Holm, Piersack, Belilos, Gautrin, Thaler, Luka och Gürkan. Kränkningarna kan dock sägas ha bestått i olika typer av brister i de olika fallen.

¹⁴⁶ Bull (2005) s. 810ff.

I Piersackmålet och Belilosmålet kan problematiken sägas ha legat i risken för att domaren i det aktuella fallet uppfattas som lojal med sina tidigare kollegor, som ur den klagande partens perspektiv kan ses som motståndare. I de fallen handlade det om en domare som tidigare kommit i kontakt med det aktuella ärendet under sin tid som åklagare respektive en ledamot i en polisenämnd som sannolikt skulle återgå till sin anställning på polismyndigheten. De fällande domarna i dessa fall kan anses ha gett uttryck för vikten av att en domstol inte bara *är* opartisk utan att den dessutom *framstår* som opartisk. Domarna visar även att det förmodligen krävs särskilda åtgärder för att se till att öka avståndet mellan domaren och de personer, myndigheter eller organisationer som den klagande parten kan misstänka att domaren är lojal med. Domarna rörde dock inte intresseledamöter eller andra ledamöter som direkt kan jämföras med de intresseledamöter som finns i Sverige. Dessutom var båda målen brottmålsförfaranden och det kan tänkas att rättssäkerhetskraven är högre ställda i sådana mål eftersom de präglas av en maktobalans mellan stat och individ som inte finns på samma sätt i civilrättsliga mål. Det är därför svårt att veta vilken betydelse de två domarna har för systemet med intresseledamöter.

Thalermålet och Gautrinmålet skulle kunna jämföras med Langborgermålet. I det senare var det avgörande att intressebalansen hade rubbats genom ledamöternas organisationskoppling och genom att de kunde anses ha haft ett gemensamt intresse som stod emot partens. Situationen i Thalermålet var snarlik den i Langborgermålet eftersom det där handlade om intresseledamöter som var nominerade av organisationer som var parter till det avtal den klagande parten motsatte sig. Genom Thalerdomen kan Europadomstolen sägas ha fastställt den praxis som den skapat genom Langborgerdomen sexton år tidigare, vilket skulle innebära att Langborgerdomen fortfarande är utgångspunkten vid bedömningen av sammansättningar med intresseledamöter. Gautrinmålet är inte lika klart jämförbart med de svenska intresseledamöterna som Thalermålet, men den fällande domen i det fallet kan ändå anses ge uttryck för vikten av att domstolsledamöter inte får ha något eget intresse i den tvist som de ska döma i. Holmmålet kan på ett liknande sätt anses ge uttryck för vikten av att en part inte får hysa legitima tvivel om att domstolsledamöter, på grund av sina ideologiska eller organisatoriska kopplingar, har ett intresse i tvisten som står emot partens intressen.

I Lukamålet liknade reglerna Arbetsdomstolens sammansättningsregler eftersom intresseledamöterna utsågs efter förslag från arbetsmarknadsorganisationer. Till skillnad från de fällande domar som presenterats ovan tog Europadomstolen främst fasta på intresseledamöternas oavhängighet och uttalandena i Lukamålet kan anses ge uttryck för vilka krav som bör ställas i detta avseende. I såväl Arbetsdomstolen som i hyresnämnderna är intresseledamöterna förordnade på personliga mandat och de är i princip oavsättliga under den treåriga mandatperioden, till skillnad från ledamöterna i Lukamålet. En likhet med Lukamålet är emellertid att ledamöterna inte tjänstgör på heltid och att det inte finns något som förbjuder dem att utföra uppdrag åt sina respektive organisationer under tiden de tjänstgör som ledamöter. Trots dessa likheter

berodde den fällande domen i Lukamålet förmodligen på en sammanvägning av de olika oavhängighetsbrister som fanns och som var större än bristerna i de svenska målen, vilka i stället främst rörde ledamöternas opartiskhet. I Lukamålet var de största bristerna förmodligen de godtyckliga avsättningsreglerna.

Trots att Europadomstolen i Lukamålet underkände intresseledamöternas medverkan torde domen inte innebära någon större förändring i den generella synen på intresseledamöter jämfört med tidigare. Domstolen upprepade de äldre uttalandena om att förekomsten av intresseledamöter inte i sig strider mot Europakonventionen, men ansåg i Lukamålet att oavhängighetsbristerna var så stora att en kränkning hade skett. Orsaken till att domstolen lade fokus på intresseledamöternas oavhängighet var förmodligen att det fanns stora brister i det avseendet i Lukamålet och inte att den avsåg att ändra sin praxis. Hade domstolens avsikt varit att ändra praxis hade detta förmodligen gjorts på ett tydligare sätt. Det borde därför innebära att Lukamålet inte har någon större påverkan på de svenska intresseledamöterna. Europadomstolens påpekanden om oavhängighetsaspekterna bör dock beaktas vid den fortsatta analysen. Det gäller särskilt frågan om intresseledamöterna bör få ha uppdrag hos sina respektive organisationer under tiden de tjänstgör som ledamöter, vilket var en av faktorerna som beaktades i Lukamålet. Även om Gürkanmålet skiljer sig från situationen med intresseledamöterna i stora delar eftersom det i Gürkanmålet handlade om en stark koppling mellan en lekmanaledamot och militären skulle målet kunna vara intressant utifrån ett oavhängighetsperspektiv. Att lekmanaledamoten inte åtnjöt samma oavhängighetsgarantier som de andra domarna är något som skulle kunna beaktas vid den senare diskussionen om intresseledamöterna.

4.3.3 Friande domar

Även om de flesta av de presenterade domarna var fällande ansåg Europadomstolen att det inte förelåg en kränkning i fyra av fallen, nämligen i *Le Compte, van Leuven och De Meyere mot Belgien*, *Ettl m.fl. mot Österrike*, *Stechauner mot Österrike* samt *AB Kurt Kellermann mot Sverige*. Det sistnämnda har analyserats ovan.

I *Le Compte, van Leuven och De Meyere mot Belgien* bestod domstolen till hälften av lagfarna domare och till hälften praktiserande läkare, vilka skulle kunna jämföras med intresseledamöter eftersom de var lekmän med särskild kunskap. Förhållandet att intresseledamöterna inte utgjorde en majoritet och att den lagfarna ordföranden hade utslagsröst medförde dock att domstolen inte kunde anses bryta mot rätten till en oavhängig och opartisk domstol. I *Ettlmålet* ansågs det inte ha skett en kränkning av artikel 6.1. eftersom det fanns garantier för expertledamöternas oberoende, bland annat genom att de inte fick ta emot instruktioner om hur de skulle döma, att de var oavsättliga under den femåriga mandatperioden och att det fanns en intressebalans genom att intresseledamöterna representerade olika kunskapsområden. I *Stechaunermålet* uppfylldes opartiskhetskravet eftersom intresseledamöterna inte

nominerades av organisationer som var parter till det avtal tvisten handlade om.

Det är förmodligen svårt att dra för långtgående slutsatser av de friande domarna eftersom det kan vara många olika omständigheter som påverkar en domstols förenlighet med Europakonventionen. De friande domarna skulle dock kunna användas som utgångspunkt vid en genomgång av hur en domstol i högre grad kan uppfylla kraven enligt Europakonventionen. För Arbetsdomstolens och hyresnämndernas del kan det i allmänhet sägas att intresseledamöters medverkan torde vara förenlig med konventionen så länge det finns en intressebalans i domstolen. Att intresseledamöterna inte bör utgöra en majoritet är en annan slutsats som skulle kunna dras.

4.3.4 Avslutande kommentar

En slutsats som kan dras är att förekomsten av intresseledamöter inte i sig har ansetts strida mot Europakonventionen.¹⁴⁷ Domstolen har tvärtom uttalat att sådana ledamöter kan vara väl kvalificerade att döma i tvister som berör deras ämnesområdet och att de kan gynna domstolens verksamhet. I grunden överensstämmer Europadomstolens syn på intresseledamöter således med den som var rådande när Arbetsdomstolen och hyresnämnderna infördes. Det skulle kunna argumenteras för att Europadomstolen på senare år har lagt ett större fokus på oavhängighetsaspekter, men mycket tyder på att det beror på att det i de fallen funnits större brister i det avseendet.

Europadomstolen har betonat att sammansättningar med intresseledamöter kan medföra att domstolen i vissa fall inte kan anses uppfylla opartiskhetskravet. Det är en skillnad från de tidiga förarbetena eftersom det då inte fördes någon omfattande diskussion om jäv i förhållande till intresseledamöterna, utan de positiva aspekterna av intresseledamöternas medverkan framhävdes. Uttalandena i de äldre förarbetena kan till viss del anses ha förlorat sin aktualitet genom vissa av Europadomstolens uttalanden, även om de i grunden fortfarande är relevanta eftersom domstolen inte uteslutit intresseledamöternas medverkan.

¹⁴⁷ Danelius (2015) s. 227; Eklund (1989/90) s. 395; Bernitz (1989/90) s. 396.

5 Den svenska rättsutvecklingen avseende jäv och intresseledamöter

Europadomstolens ställningstaganden har på olika sätt fått genomslag i intern svensk rätt. Frågan är om den rättsutveckling som skett i Sverige skulle kunna innebära en förändrad syn på intresseledamöter jämfört med uttalandena i de tidiga förarbetena och Europadomstolens ställningstaganden, vilka presenterats i de två föregående avsnitten.

5.1 Lagstiftningsinitiativ

Sedan Arbetsdomstolens och hyresnämndernas införande har de varit föremål för ett flertal utredningar, i synnerhet efter att frågan om jäv mot intresseledamöter behandlats av Europadomstolen. I samband med dessa utredningar har frågan om intresseledamöter aktualiserats och diskuterats i olika utsträckning. Nedan presenteras några av de lagstiftningsinitiativ som tillkommit under 1990-talet och början av 2000-talet.

5.1.1 Prop. 1990/91:98

Efter Langborgerdomen år 1989 beslutade regeringen att låta utreda frågan om intresseledamöters medverkan i hyresnämnderna och andra dömande organ.¹⁴⁸ I den efterföljande propositionen påpekades att intresseledamöterna inte skulle ses som företrädare för något intresse, utan som meddomare med särskild sakkunskap. Dessutom påpekades att det, när det gäller intresseledamöter, görs en jävsbedömning där särskild hänsyn tas till ledamöternas ställning och hur de utses. Förhållandet att en intresseledamot i hyresnämnden även är tjänsteman i en hyresgästförening har exempelvis inte i sig ansetts utgöra en jävssituation eftersom det ligger i sakens natur att intresseledamoten har en sådan koppling till den intresseorganisation som nominerat den.¹⁴⁹

Slutsatsen som drogs av Langborgerdomen var att förekomsten av intresseledamöter inte generellt sett medför att en domstol kan anses partisk, men att så kan vara fallet när intresseledamöterna kan anses ha ett gemensamt intresse av att partens talan inte vinner framgång och den intressebalans som vanligtvis råder därmed sätts ur spel.¹⁵⁰ Lagen ändrades därför på så sätt att det infördes särskilda sammansättningsregler i nämndlagen för de fall intres-

¹⁴⁸ Prop. 1990/91:98 s. 47; Ds 1990:33.

¹⁴⁹ Prop. 1990/91:98 s. 21f.

¹⁵⁰ Prop. 1990/91:98 s. 26.

sebalansen riskerar att rubbas på samma sätt som i Langborgermålet. Hyresnämnden skulle i sådana fall enbart bestå av två hyresråd.¹⁵¹

I propositionen uttalades att det är två situationer liknande den i Langborgermålet som kan uppstå i Arbetsdomstolen. Den första situationen är den där en enskild arbetstagare, som saknar stöd från sin fackorganisation eller som inte är medlem i någon organisation, ligger i tvist med sin arbetsgivare. Arbetstagaren kan då uppfatta intresseledamöterna på båda sidor som sin motståndare eftersom de för arbetstagaren antingen representerar fackorganisationen som arbetstagaren inte har stöd av eller arbetsgivarsidan, vilken arbetstagaren kan se som sin motpart. Den andra situationen är den där en mindre facklig organisation, som är konkurrent till en mer etablerad organisation, driver en tvist mot en arbetsgivare och gör gällande att arbetsgivaren kränkt den mindre organisationens fackliga rättigheter. Då finns en risk för att den mindre fackorganisationen anser att både arbetsgivarorganisationerna och de mer etablerade fackföreningarna som nominerar ledamöter till Arbetsdomstolen har ett intresse som står i motsats till den mindre organisationens.¹⁵²

Departementschefen ansåg dock att dessa situationer inte direkt motsvarade den i Langborgermålet eftersom det knappast kunde anses föreligga något gemensamt intresse hos intresseledamöterna som stod emot partens i situationerna ovan.¹⁵³ Departementschefen påpekade dessutom att Arbetsdomstolens sammansättningsregler dessutom var mer flexibla än Bostadsdomstolens¹⁵⁴ eftersom organiseringen på arbetsmarknaden hade mer mångfald än den på hyresmarknaden och att det därför inte kunde föreligga samma partsinflytande i Arbetsdomstolen. Någon ändring avseende Arbetsdomstolens sammansättningsregler ansågs därför inte nödvändig.¹⁵⁵

5.1.2 Prop. 1993/94:200

I en proposition från år 1994 diskuterades intresseledamöterna utifrån en mer principiell utgångspunkt med fokus på specialisering inom domstolsväsendet.¹⁵⁶ Det konstaterades att intresseledamöternas medverkan hade varit föremål för ”omfattande och stundtals intensiva diskussioner” där vissa ansåg att ledamöterna var väl insatta i tvistefrågorna och värderingarna på rättsområdet, medan andra ansåg att det kunde framstå som att ledamöterna solidariserade sig med intresseorganisationerna och därmed inte agerade opartiskt.¹⁵⁷ I propositionen påpekades att det var fullt möjligt att tillföra en domstol sakkunskap på andra sätt än att låta intresseledamöter delta i dömandet och att allmänhetens insyn i rättskipningen kan tillgodoses på andra sätt. Dessutom ansågs det tveksamt om förtroendet för en domstol borde vara beroende av

¹⁵¹ Prop. 1990/91:98 s. 34; Avsnitt 3.2.2.

¹⁵² Prop. 1990/91:98 s. 30. Jfr AB Kurt Kellermann mot Sverige (avsnitt 4.2.1.2.).

¹⁵³ Prop. 1990/91:98 s. 30f.

¹⁵⁴ Indirekt även hyresnämndernas.

¹⁵⁵ Prop. 1990/91:98 s. 32f.

¹⁵⁶ Prop. 1993/94:200 s. 1.

¹⁵⁷ Prop. 1993/94:200 s. 32.

att intresseorganisationer får ha inflytande över sammansättningen och att det i princip var olämpligt att domstolsledamöter kunde uppfattas som representanter för olika intressen. Intresseledamöter skulle enligt regeringen därför endast delta om det finns starka och klara skäl för det.¹⁵⁸

Propositionen innehöll bland annat ett förslag om att avskaffa Bostadsdomstolen och förslaget blev senare lag.¹⁵⁹ När Bostadsdomstolens verksamhet överfördes till Svea hovrätt beslutades, med hänvisning till uttalandena som presenterats ovan, att intresseledamöter inte skulle delta vid hovrättens prövning.¹⁶⁰ Propositionen innebar däremot inga större förändringar i nämndlagens sammansättningsregler.¹⁶¹ Regeringen uttryckte enbart den principiella inställningen att hyresnämnderna skulle upphöra och att deras verksamhet skulle överföras till allmän domstol. Eftersom en sådan förändring skulle kräva en större reform och ytterligare förberedelser infördes emellertid inga förändringar med anledning av propositionen.¹⁶²

5.1.3 SOU 1999:15

I en utredning från år 1999, där uppdraget var att utreda hur hyresnämndernas verksamhet skulle kunna överföras till allmän domstol,¹⁶³ konstaterade utredarna att enbart omständigheten att en ledamot förordnats efter förslag från en viss organisation med intressen på hyresmarknaden inte medför att ledamoten ska anses jävig. Utredarna hänvisade även till Langborgerdomen och Europadomstolens uttalanden om att Europakonventionen inte förbjuder expertledamöter som indirekt representerar partsintressen utan att ledamöterna tvärtom är kvalificerade att delta i hyrestvister. Utredarna påpekade även att intresseledamöterna tillför nämnderna viktig sakkunskap och att de bland annat gynnar nämndernas medlingsverksamhet.¹⁶⁴

Utredarna ansåg att det inte fanns något formellt hinder mot att behålla intresseledamöterna om nämndernas verksamhet skulle överföras till allmän domstol, förutsatt att undantaget som införts till följd av Langborgerdomen kvarstod. Utredarna föreslog dock att intresseledamöterna i så fall skulle betecknas ”särskilda ledamöter” för att motverka missuppfattningen att ledamöterna företräder de organisationer som nominerat dem.¹⁶⁵ Ledamöterna skulle dessutom få avlägga domared, vilket skulle öka deras medvetenhet om jävsfrågor.¹⁶⁶ Utredarnas förslag om att överföra nämndernas verksamhet till de allmänna domstolarna genomfördes dock inte.¹⁶⁷

¹⁵⁸ Prop. 1993/94:200 s. 35.

¹⁵⁹ Prop. 1993/94:200 s. 18; SFS 1994:835.

¹⁶⁰ Prop. 1993/94:200 s. 56.

¹⁶¹ Prop. 1993/94:200 s. 14f.

¹⁶² Prop. 1993/94:200 s. 46.

¹⁶³ SOU 1999:15 s. 15.

¹⁶⁴ SOU 1999:15 s. 177ff.

¹⁶⁵ SOU 1999:15 s. 179; 5 a § nämndlagen.

¹⁶⁶ SOU 1999:15 s. 184.

¹⁶⁷ Prop. 2005/06:10 s. 29.

5.1.4 Prop. 2008/09:4

I början av 2000-talet hade en debatt förts om Arbetsdomstolens sammansättning i diskrimineringsmål, vilket föranledde regeringen att föreslå införandet av särskilda sammansättningsregler för sådana mål.¹⁶⁸ Bakgrunden var att det enligt regeringen fanns en risk att vissa personer som ansåg sig diskriminerade betvivlade intresseledamöternas opartiskhet med hänsyn till deras kopplingar till arbetsmarknaden. Trots att det ansågs viktigt att intresseledamöter deltar i prövningen av diskrimineringsmål på grund av sin kunskap om arbetsmarknaden och trots att det inte fanns någon saklig grund för att intresseledamöterna skulle ha en annan syn på diskrimineringsmål än de andra ledamöterna, ansågs det inte lämpligt att intresseledamöterna utgjorde en majoritet i sådana mål. Bestämmelsen innebar således att utgångspunkten skulle vara att intresseledamöterna utgjorde en minoritet i diskrimineringsmål.¹⁶⁹

För att parterna inte skulle berövas rätten till en fulltalig Arbetsdomstol föreslogs samtidigt en möjlighet för parterna att gemensamt tillåta att målet avgörs med en sammansättning med sju ledamöter, även om Arbetsdomstolen ytterst skulle förfoga över sammansättningsfrågan. Regeringen ansågs att förslagen var resultatet av en lämplig avvägning mellan intresset av en prövning med ”bredast tänkbara kompetens” och säkerställandet av att domstolen framstår som opartisk.¹⁷⁰ Förslagen infördes i arbetstvistlagen år 2009 och återfinns idag i dess 3 kap. 6 a §.¹⁷¹ Lagändringen var dock föremål för kritik från såväl Lagrådet som flera remissinstanser. Lagrådet ansåg bland annat att det inte fanns några skäl att särbehandla diskrimineringsmålen och att lagförslaget därför inte borde ha förts vidare.¹⁷²

5.1.5 SOU 2012:82

Frågan om intresseledamöters medverkan i hyresnämnderna diskuterades återigen år 2012, då frågan om nämndernas verksamhet skulle överföras till allmän domstol var föremål för ytterligare en utredning. Utredarna ansåg, liksom utredarna i 1999 års utredning, att det i princip inte fanns något hinder mot att behålla intresseledamöterna om hyresnämnderna integrerades i de allmänna domstolarna, även om de då lämpligen skulle benämnas ”särskilda ledamöter”.¹⁷³ Utredarna betonade fördelarna med intresseledamöternas medverkan och avseende jävsfrågan gjordes i princip samma överväganden som i 1999 års utredning.¹⁷⁴ Regeringen gick dock inte vidare med de större förslag som presenterades i utredningen.¹⁷⁵

¹⁶⁸ SOU 2006:22 s. 293; Prop. 2008/09:4 s. 8.

¹⁶⁹ Prop. 2008/09:4 s. 9f.

¹⁷⁰ Prop. 2008/09:4 s. 10f; Avsnitt 3.1.2.

¹⁷¹ Lag (2008:932) om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.

¹⁷² Prop. 2008/09:4 s. 8 och 26f.

¹⁷³ SOU 2012:82 s. 19.

¹⁷⁴ SOU 2012:82 s. 174f.

¹⁷⁵ Prop. 2018/19:66 s. 17.

5.1.6 Reflektioner

Langborgerdomen har direkt påverkat intresseledamöterna i Sverige genom att det infördes regler för hyresnämnderna och Bostadsdomstolen som en följd av Europadomstolens uttalanden om intresseledamöter och förenligheten med rätten till en opartisk domstol. Uttalandena och de överväganden som gjordes propositionen i samband med ändringen i sammansättningsreglerna har därefter upprepats i samband med att intresseledamöterna har diskuterats i förarbeten från början av 1990-talet och framåt. Domen kan även sägas ha satt gränsen för i vilken omfattning intresseledamöter kan medverka i dömande verksamhet i Sverige utan att det uppstår legitima tvivel om domstolens opartiskhet.

Langborgerdomen kan också sägas ha gett upphov till mer principiella diskussioner i förarbetena om jäv i förhållande till intresseledamöter, i vart fall under de närmast följande åren efter att domen hade meddelats. I propositionen från år 1994 uttrycktes den principiella ståndpunkten att intresseledamöterna borde avskaffas eftersom det inte ansågs lämpligt att låta ledamöter som kan uppfattas som företrädare för vissa intressen delta i dömande verksamhet. Utöver det har synen på intresseledamöterna generellt sett varit positiv och många av fördelarna som finns med intresseledamöterna som framhölls i motiven till införandet av Arbetsdomstolen och hyresnämnderna har upprepats i senare förarbeten. Generellt sett har kritiken mot intresseledamöterna stannat vid de uttalanden Europadomstolen gjorde i Langborgerdomen.

Även om Europadomstolens praxis har påverkat sammansättningsreglerna i hyresnämnderna har Arbetsdomstolens sammansättningsregler lämnats i princip intakta. Reglerna har i vart fall inte ändrats som en direkt följd av Europadomstolens praxis. I propositionen från år 1991, vilken föranleddes av Langborgerdomen, ansåg regeringen inte det nödvändigt att ändra sammansättningsreglerna i arbetstvistlagen för att uppfylla Europakonventionens krav. Bakgrunden till regeringens uppfattning var att de Langborgerliknade situationerna som kunde uppstå i Arbetsdomstolen inte innebar att det fanns något gemensamt intresse hos intresseledamöterna som stod emot någon enskild parts. Regeringens resonemang skulle kunna jämföras med Europadomstolens resonemang i Kellermannsdomen eftersom båda gav uttryck för uppfattningen att de jävsproblem som hade förelegat i Langborgermålet och som kunde uppstå i hyresnämnderna och Bostadsdomstolen inte kunde uppstå i Arbetsdomstolen. Som tidigare nämnts kan uttalandena i Kellermannsdomen dock ifrågasättas eftersom intresseorganisationernas intresse av att arbetsmarknadsorganiseringen är så omfattande som möjligt skulle kunna utgöra ett sådant gemensamt intresse som står i motsats till intresset hos exempelvis en part som valt att stå utanför organiseringen på arbetsmarknaden.

År 2009 infördes emellertid en ändring i Arbetsdomstolens sammansättning i diskrimineringsmål. Lagändringen föranleddes inte direkt av någon ny prax-

is från Europadomstolen, utan bakgrunden var i stället den debatt som förts avseende intresseledamöternas opartiskhet i diskrimineringsmål. Både debatten och lagändringen kan dock anses ha haft sin grund i Europakonventionen och Europadomstolens praxis. Detta eftersom risken för att Arbetsdomstolen framstod som partisk på grund av intresseledamöternas medverkan var det främsta argumentet för att intresseledamöternas inflytande skulle minska i den typen av mål, vilket har betonats av Europadomstolen. Lagändringen mötte emellertid hård kritik eftersom antagandet att intresseledamöterna skulle kunna tänkas se annorlunda på diskrimineringsfrågor än övriga ledamöter ansågs sakna grund. Att lagändringen trots det genomfördes skulle kunna innebära att det finns en vilja hos lagstiftaren att i vissa fall ändra sammansättningsreglerna för att öka opartiskheten, trots att det inte finns något direkt krav på det från exempelvis Europadomstolen. Det skulle kunna argumenteras att det är svårt att dra alltför långtgående slutsatser av 2009 års lagändring eftersom den tycks ha föranletts av en specifik debatt avseende diskriminering som kan vara svår att applicera på andra rättsområden. Regeringens resonemang skulle dock kunna innebära att det inte är helt orimligt att anta att reglerna om intresseledamöter skulle kunna ändras så att de i högre grad uppfyller Europadomstolens krav på en opartisk domstol, trots att Europadomstolen inte nödvändigtvis har ändrat sin praxis sedan Langborgerdomen år 1989.

Slutligen kan det noteras att i de flesta av de förarbeten som presenterats ovan har utgångspunkten varit att hyresnämndernas verksamhet borde överföras till allmän domstol. Intresseledamöternas medverkan har därför inte diskuterats särskilt mycket utifrån de nuvarande förhållandena, där nämnderna är förvaltningsmyndigheter och inte domstolar. De överväganden som gjorts i frågan huruvida intresseledamöter bör delta vid prövningen av hyrestvister även om verksamheten skulle överföras till allmän domstol borde dock ha bäring även på intresseledamöternas medverkan i hyresnämnderna. Detta gäller inte minst eftersom det förmodligen skulle ställas högre krav på intresseledamöternas medverkan i allmän domstol och utredarna trots det har ansett att intresseledamöterna skulle kunna behållas.

5.2 Svensk praxis

Det finns relativt få vägledande avgöranden från Högsta domstolen avseende jäv och det torde framför allt bero på att det inte går att överklaga ett hovrättsbeslut som gäller jäv mot en domare i tingsrätt.¹⁷⁶ På senare år har emellertid de högsta instanserna fått tillfälle att ta ställning till jävsfrågan och hur den ska prövas. En av de mer uppmärksammade frågorna har varit den om jäv i förhållande till adjungerade ledamöter i hov- och kammarrätterna. I detta avsnitt följer en redogörelse för svenska domstolars jävsprövning och den svenska praxisen om intresseledamöter och adjungerade ledamöter. Syftet är att undersöka hur synen på jäv har utvecklats i de svenska domstolarna och om

¹⁷⁶ 54 kap. 8 § rättegångsbalken; Fitger m.fl., Zeteokommentar till 4 kap. 13 § rättegångsbalken.

rättsutvecklingen i Sverige kan anses innebära en förändrad syn på frågan om jäv mot intresseledamöter i Arbetsdomstolen och hyresnämnderna.

5.2.1 Allmänt om jäv enligt generalklausulen

Enligt generalklausulen i 4 kap. 13 § 10 rättegångsbalken är en domare jävig om det föreligger någon särskild omständighet som är ”ägnad att rubba förtroendet för hans opartiskhet i målet”.¹⁷⁷ I äldre avgöranden från Högsta domstolen gällande jäv enligt generalklausulen förde domstolen ingen diskussion om rätten till en opartisk domstol enligt artikel 6.1 i Europakonventionen, utan prövningen gjordes enbart utifrån jävsreglerna i rättegångsbalken.¹⁷⁸

Under 1990-talet började Högsta domstolen emellertid beakta Europakonventionen vid prövningen av jäv enligt generalklausulen. Det berodde till stor del på en lagändring som genomfördes år 1993 och de uttalanden som hade gjorts i de tillhörande förarbetena.¹⁷⁹ Lagändringen innebar att en domare ansågs jävig att döma i ett brottmål om han eller hon före huvudhandlingen hade prövat skuldfrågan avseende den tilltalade. Den nya bestämmelsen avsåg bland annat situationen att tingsrätten håller en ny huvudförhandling sedan en rättspsykiatrisk undersökning slutförts i stället för att hålla fortsatt huvudförhandling.¹⁸⁰ Viktigare för jävsbedömningen i allmänhet var dock uttalandet i propositionen att Europadomstolens praxis ska utgöra tolkningsunderlag vid bedömningen av jäv enligt generalklausulen.¹⁸¹ Högsta domstolen anammade det som föreskrivits i förarbetena och uttalade efter lagändringen att artikel 6.1. i Europakonventionen och praxis avseende artikeln ska beaktas vid tillämpningen av 4 kap. 13 § 10 rättegångsbalken. Liksom Europadomstolen betonade Högsta domstolen därefter att det inte fick föreligga några legitima tvivel om domstolens opartiskhet för en objektiv iakttagare.¹⁸²

I ett uppmärksammat rättsfall från år 2010 utvecklade Högsta domstolen sin syn på jäv och opartiskhet. Inledningsvis konstaterade domstolen att partiskhet innebär att en domare låter partsställningen påverka målets utgång och att en domare är opartisk om han eller hon skulle vara beredd att döma på samma sätt även om partsställningen vore omvänd. Domstolen påpekade vidare att det inte är tillräckligt att en domare är opartisk, utan att det inte heller får finnas någon särskild omständighet som är ”ägnad att rubba förtroendet för hans opartiskhet”. Det måste enligt Högsta domstolen finnas en rimlig grund för partens åsikt och enbart förhållandet att en part saknar förtroende för en domare är inte tillräckligt.¹⁸³

¹⁷⁷ 4 kap. 13 § 10 rättegångsbalken; Prop. 1992/93:25 s. 10.

¹⁷⁸ NJA 1967 C 650; NJA 1978 s. 464; NJA 1982 s. 564; NJA 1993 s. 571.

¹⁷⁹ NJA 1994 s. 678; NJA 1998 s. 82; NJA 1998 s. 228; Prop. 1992/93:25 s. 19; SFS 1993:348.

¹⁸⁰ Prop. 1992/93:25 s. 1.

¹⁸¹ Prop. 1992/93:25 s. 19.

¹⁸² Victor (2013) s. 374; NJA 1998 s. 228; NJA 2008 s. 893; NJA 2010 s. 274 p. 4–5; NJA 2019 s. 327 p. 13.

¹⁸³ NJA 2010 s. 274 p. 3–4 och 6.

Högsta domstolen påpekade även att 4 kap. 13 § rättegångsbalken inte har genomgått några större förändringar sedan den infördes, men att fler förhållanden än tidigare anses utgöra jäv idag. Det berodde enligt domstolen på att frågor om förtroendet för domstolar och domares opartiskhet uppmärksammas mer idag än tidigare och att det i allmänhet ställs högre krav i dessa avseenden. Europakonventionen är en av de främsta orsakerna till denna utveckling.¹⁸⁴

5.2.2 Praxis avseende intresseledamöter

Som tidigare nämnts finns det få avgöranden från Högsta domstolen om intresseledamöter och anledningen till det torde vara att beslut avseende jäv mot intresseledamöter inte kan överklagas till Högsta domstolen. Arbetsdomstolens dom eller beslut får inte överklagas över huvud taget, vilket innebär att beslut om exempelvis jäv avseende intresseledamöter i domstolen inte får överklagas.¹⁸⁵ En hyresnämnds beslut att ogilla en jävsinvändning får överklagas till Svea hovrätt, men hovrättens beslut får inte överklagas till Högsta domstolen.¹⁸⁶ Det innebär att jävsbeslut avseende intresseledamöter inte kan bli föremål för Högsta domstolens prövning genom överklagande. Trots detta har Högsta domstolen fått anledning att uttala sig om intresseledamöternas medverkan i samband med att Arbetsdomstolens respektive Bostadsdomstolens beslut i sak har varit föremål för ansökan om resning och klagan över domvilla.¹⁸⁷ Så har skett i bland annat NJA 1982 s. 564 och NJA 1997 s. 235. I NJA 1978 s. 464 tog Högsta domstolen dessutom ställning till frågan om jäv mot en nämndeman i ett hyresmål¹⁸⁸ som hade kopplingar till en hyresgästorganisation.

5.2.2.1 NJA 1982 s. 564

I NJA 1982 s. 564 hade en mindre hyresgästförening invänt att hyresgästledamöterna i Bostadsdomstolen hade varit jäviga eftersom de var nominerade av Hyresgästföreningen Stor-Stockholm, vilken den mindre föreningen såg som sin konkurrent.

Högsta domstolen konstaterade att intresseledamöternas särskilda ställning och sättet på vilket de utses skulle beaktas vid jävsbedömningen och att omständigheten att en ledamot allmänt sett företräder en viss intressegrupp inte i sig innebär att ledamoten är jävig att döma i mål där någon av parterna tillhör samma intressegrupp. Högsta domstolen anförde vidare att trots att det kan

¹⁸⁴ NJA 2014 s. 482 p. 4–5.

¹⁸⁵ 2 kap. 4 § arbetstvistlagen.

¹⁸⁶ 23 § tredje stycket 3 nämndlagen; 10 § lag om rättegången i vissa hyresmål i Svea hovrätt.

¹⁸⁷ Högsta domstolen har ansett att varken Arbetsdomstolens eller Bostadsdomstolens beslut i frågan om jäv kan bli föremål för resning. Frågan om en eller flera ledamöter varit jäviga har dock ansetts kunna behandlas inom ramen för en klagan om domvilla vid avgörandet av själva saken (NJA 1982 s. 564; NJA 1997 s. 235).

¹⁸⁸ Anledningen till att det var ett mål och inte ett ärende var för att handläggningen skedde vid en fastighetsdomstol (se vidare i avsnitt 5.2.2.1. och fotnot 190).

uppstå tvivel om intresseledamöternas opartiskhet på grund av ledamöternas koppling till intresseorganisationerna är inte syftet att de ska representera sina organisationer, utan lagstiftningen vilar på förutsättningen att intresseledamöterna är opartiska även i förhållande till de organisationer som nominerat dem. Om den mindre hyresgästföreningens jävsinvändning skulle godtas skulle det enligt Högsta domstolen uppstå problem eftersom intresseledamöter då skulle behöva utses från andra organisationer än riksorganisationerna. Att hitta kunniga ledamöter från andra organisationer än riksorganisationerna skulle sannolikt vara svårt och det skulle dessutom kunna ge intryck av att intresseledamöterna faktiskt representerar de organisationer som nominerat dem. Omständigheten att en intresseledamot hade en ledande ställning i Hyresgästernas Riksförbund, som den klagande föreningen betraktade som en konkurrent, ansågs därför inte utgöra jäv.

5.2.2.2 NJA 1997 s. 235

I NJA 1997 s. 235 uttalade sig Högsta domstolen i frågan om jäv i förhållande till intresseledamöter i Arbetsdomstolen. Frågan handlade bland annat om de intresseledamöter som hade dömt i ett mål hade varit jäviga på grund av sin koppling till arbetsmarknadsorganisationerna. Högsta domstolen hänvisade till Langborgerdomen och konstaterade att förhållandet att ledamöterna utsetts efter förslag av arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer inte i sig inneburit att de varit jäviga. Inte heller förhållandet att en av ledamöterna utsetts efter förslag av LO och att den klagande parten var medlem i ett LO-tillhörande fackförbund ansågs innebära jäv i förhållande till ledamoten.¹⁸⁹

5.2.2.3 NJA 1978 s. 464

Högsta domstolen har även tagit ställning till frågan om jäv mot en nämndeman som hade dömt i ett hyresmål vid fastighetsdomstolen¹⁹⁰ vid Malmö tingsrätt och som hade vissa kopplingar som liknade intresseledamöternas. Tvisten rörde frågan om en förhandlingsklausul kunde anses otillbörlig mot M.H. Klausulen innebar att Hyresgästföreningen skulle förhandla om hyresvillkoren med hyresvärderna för hyresgästernas räkning. M.H. hade dock bildat en egen hyresgästförening med andra hyresgäster, vilken var fristående från Hyresgästföreningen. Nämndemannen S.N. hade ett förtroendeuppdrag hos en lokal hyresgästförening som var ansluten till Hyresgästföreningen. Eftersom Hyresgästföreningen hade ett starkt intresse av att M.H.:s ståndpunkt inte skulle godtas i tingsrätten ansåg Högsta domstolen att S.N.:s koppling till

¹⁸⁹ NJA 1997 s. 235. Målet blev föremål för Högsta domstolens prövning efter att parten hade klagat över domvilla och ansökt om resning avseende Arbetsdomstolens beslut att avslå hans jävsinvändning. Högsta domstolen avvisade partens klagan avseende Arbetsdomstolens beslut att avslå partens jävsinvändning och avslog i övrigt hans klagan över domvilla och ansökan om resning.

¹⁹⁰ Innan Bostadsdomstolen infördes kunde hyresnämndernas beslut i vissa fall överklagas genom att en part väckte talan mot den andra parten vid en fastighetsdomstol (prop. 1974:151 s. 26). Fastighetsdomstolar fanns vid vissa tingsrätter i landet och prövade vissa fastighetsmål (lag [1969:246] om domstolar i fastighetsmål).

Hyresgästföreningen utgjorde en omständighet som var ägnad att rubba för-
troendet för hans opartiskhet i målet. Jäv ansågs därför ha förelegat.¹⁹¹

5.2.3 Praxis avseende adjungerade ledamöter

Enligt 4 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken får lagfarna domare, domstolsanställda, åklagare, poliser samt advokater och andra som har till yrke att föra andras talan inför domstol inte vara nämndemän i tings- eller hovrätt. Avseende förvaltnings- och kammarrätter anges i 20 § andra stycket lag (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar på liknande sätt att lagfarna domare, åklagare, polismän samt advokater eller andra som har till yrke att föra andras talan inför domstol inte får vara nämndemän. Vidare får inte anställda vid en domstol, Skatteverket, en länsstyrelse, Försäkringskassan, Migrationsverket eller Transportstyrelsen heller vara nämndemän enligt samma bestämmelse. Detta gäller eftersom enskilda parter kan uppfatta dem som företrädare för ett motstående myndighetsintresse och att de därmed inte är objektiva i rättskipningen.¹⁹² En hov- eller kammarrätt kan dock förordna jurister utan särskild domarutbildning till adjungerade ledamöter i sex månader med syftet att ge dessa personer domarerfarenhet så att de senare kan söka anställning som ordinarie domare. De som kan förordnas är exempelvis åklagare, advokater och lagfarna professorer och docenter i rättsvetenskapliga ämnen.¹⁹³

Adjungerade ledamöter omfattas av samma jävsregler som övriga domare och jävsgrunderna i 4 kap. 13 § rättegångsbalken är således tillämpliga.¹⁹⁴ Frågan om jäv i förhållande till adjungerade ledamöter har behandlats av såväl Högsta förvaltningsdomstolen som Högsta domstolen de senaste åren. Nedan följer en redogörelse för tre centrala rättsfall på området. Syftet med framställningen är att undersöka huruvida uttalandena avseende adjungerade ledamöter kan appliceras på intresseledamöterna.

5.2.3.1 RÅ 2009 ref. 8

I ett skattemål med ett bolag och Skatteverket som parter gjorde bolaget en invändning att M.K., en adjungerad ledamot i kammarrätten, varit jävig eftersom hon var tjänstledig från en anställning hos Skatteverket. M.K. hade deltagit i ett beslut att avslå bolagets begäran om muntlig förhandling.

¹⁹¹ NJA 1978 s. 464. Eftersom tingsrätten inte hade varit domför undanröjdes domen.

¹⁹² NJA 2014 s. 482 punkt 14; Prop. 1982/83:126 s. 32f; Prop. 2012/13:45 s. 152; Westberg (2013/14) s. 816.

¹⁹³ SOU 2017:85 s. 213; 44 § förordning (1996:379) med hovrättsinstruktion; 44 § förordning (1996:380) med kammarrättsinstruktion. Numera finns det även en möjlighet tjänstgöra som adjungerat råd, som ger möjlighet att tjänstgöra både i över- och underrätt (41 a § förordning med hovrättsinstruktion; 41a § förordning med kammarrättsinstruktion; SOU 2017:85 s. 195ff).

¹⁹⁴ SOU 2017:85 s. 216f.

Regeringsrätten¹⁹⁵ utgick från generalklausulen i 4 kap. 13 § 10 rättegångsbalken samt artikel 6.1. i Europakonventionen vid sin prövning och anförde i huvudsak följande. Det har inte framkommit något som ger anledning att ifrågasätta M.K.:s opartiskhet enligt det subjektiva testet. Det är möjligt att en enskild som i ett mål har Skatteverket som motpart kan känna misstro mot en domstol där en av ledamöterna är anställd vid Skatteverket, även om ledamoten är tjänstledig från anställningen. Vid bedömningen om en sådan misstro alltid är objektivt berättigad ska det beaktas att Skatteverket numera är en stor rikstäckande myndighet med ett stort antal olika enheter med skiftande ansvarsområden. Skatteverket är dessutom part i ett stort antal mål vid förvaltningsdomstolarna och i de flesta mål är det klart att målet inte har någon koppling till den tjänst en adjungerad ledamot tidigare haft eller kommer att återvända till.

Frågan om jäv objektivt sett förelegat skulle enligt Regeringsrätten bedömas utifrån målets individuella karaktär och det kunde då även finnas skäl att beakta vilken typ av beslut det är fråga om samt domstolens sammansättning. M.K.:s tidigare anställning hos Skatteverket avsåg annan verksamhet än den som var aktuell i målet och hon arbetade inte inom den enhet hos Skatteverket som förde talan mot bolaget. Dessutom deltog hon i en kollegial sammansättning där kammarrätten enbart avlog begäran om muntlig förhandling och inte avgjorde målet slutligt. Regeringsrätten ansåg därför att det inte framkommit något som var ägnat att rubba tilltron till domstolens opartiskhet.¹⁹⁶

5.2.3.2 HFD 2011 ref. 15

I ett annat skattemål ansökte en enskild om resning hos Högsta förvaltningsdomstolen eftersom han ansåg att en av kammarrättens ledamöter, R.L., hade varit jävig då han var tjänstledig från en anställning hos Skatteverket vid tiden för avgörandet. Högsta förvaltningsdomstolen gjorde en annan bedömning än i RÅ 2009 ref. 8 eftersom omständigheterna ansågs skilja sig. R.L. hade nämligen deltagit i det slutliga avgörandet av målet, till skillnad från ledamoten i 2009 års fall. Högsta förvaltningsdomstolen ansåg att det kunde ha rubbat tilltron till domstolen och att jäv därmed förelegat.¹⁹⁷

5.2.3.3 NJA 2014 s. 482

I ett brottmål hade talan mot den tilltalade förts av en åklagare vid Internationella åklagarkammaren i Malmö. I hovrättens avgörande hade en adjungerad ledamot, C.O., deltagit och när domen överklagades till Högsta domstolen gjorde den tilltalade gällande att C.O. varit jävig eftersom hon varit tjänstledig från en anställning som åklagare när hon dömde i målet vid hovrätten.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Numera Högsta förvaltningsdomstolen.

¹⁹⁶ RÅ 2009 ref. 8. Hänvisningen omfattar hela avsnitt 5.2.2.1. En av Regeringsrättens ledamöter var skiljaktig och ansåg att redan förhållandet att M.K. tjänstledig från Skatteverket och Skatteverket var part i målet utgjorde jäv.

¹⁹⁷ HFD 2011 ref. 15. Hänvisningen omfattar hela avsnitt 5.2.2.2.

¹⁹⁸ NJA 2014 s. 482 p. 15–16.

C.O. var vid tiden för domen tjänstledig från en anställning som åklagare vid Södra Skånes åklagarkammare och hon återgick till anställningen efter adjungeringen. Den enda omständighet som hade påståtts utgöra jäv var C.O.:s anställningsförhållanden. Frågan blev därför om förhållandet att hon var tjänstledig från en anställning som åklagare under en tidsbegränsad period utgjorde en sådan särskild omständighet som objektivt sett var ägnad att rubba förtroendet för hennes opartiskhet och oberoende i målet.¹⁹⁹

Högsta domstolen noterade att det inte fanns några generella hinder mot att en domare har en tidsbegränsad anställning eller att en domare ägnar sig åt annan verksamhet med viss anknytning till den dömande verksamheten vid sidan av domartjänsten. En åklagare har en självständig ställning i förhållande till Åklagarmyndigheten som sådan och det är åklagaren själv som är part i ett brottmål och inte myndigheten. Domstolen påpekade dock att det är naturligt att en tilltalad och allmänheten uppfattar en åklagare som företrädare för Åklagarmyndigheten och ett motstående myndighetsintresse.²⁰⁰ Detta, tillsammans med en tilltalads misstanke att ledamoten är lojal med sin tidigare arbetsgivare och rollen som åklagare, ansågs utgöra rimlig grund för tvivel om ledamotens opartiskhet. C.O.:s koppling till Åklagarmyndigheten och förhållandet att det var fråga om prövning av ett brottmål utgjorde därför omständigheter som var ägnade att rubba förtroendet för C.O.:s opartiskhet. Jäv ansågs därför ha förelegat.²⁰¹

5.3 Den svenska rättsutvecklingen

5.3.1 Jäv i allmänhet

Inledningsvis kan sägas att rättsutvecklingen i Sverige vad gäller jäv och opartiskhet har varit starkt påverkad av Europakonventionens ökade betydelse och därmed av Europadomstolens praxis. Europakonventionens betydelse för jävsbedömningar enligt generalklausulen i 4 kap. 13 § 10 rättegångsbalken har framför allt ökat mot bakgrund av att Europadomstolen blev mer aktiv på 1980-talet och på grund av uttalandena i förarbetena till 1993 års lagändring, där det angavs att Europadomstolens praxis skulle beaktas vid tolkningen av generalklausulen. Högsta domstolen har dessutom påpekat att fler situationer än tidigare omfattas av generalklausulen och att det framför allt beror på Europakonventionens genomslag. Att frågor om allmänhetens förtroende för domstolsväsendet uppmärksammas mer idag och att det kan

¹⁹⁹ NJA 2014 s. 482 p. 16–17.

²⁰⁰ NJA 2014 s. 482 p. 14, 20–26. Risken att en tjänstledig åklagare som tjänstgör som adjungerad ledamot kan uppfattas som företrädare för ett motstående myndighetsintresse hade tidigare uttryckts av Westberg (2013/14), till vilken Högsta domstolen hänvisar.

²⁰¹ NJA 2014 s. 482 p. 26–27. Högsta domstolen uttalade sig även om en jävsinvändning mot en nämndeman som var ledamot av en polisnämnd. Enligt domstolen var det dock inte en omständighet som i sig var ägnad att rubba förtroendet för nämndemannens opartiskhet (NJA 2014 s. 482 p. 32, 38–40). Polisnämndsledamoten ansågs inte heller omfattas av förbudet mot att poliser tjänstgör som nämndemän (NJA 2014 s. 482 p. 36–37).

anses ställas högre krav på domares opartiskhet har enligt Högsta domstolen också bidragit till att utvidga tillämpningen av generalklausulen.²⁰²

Den ökade betydelse som Europadomstolens praxis har fått för svensk intern rätt innebär att domstolarna numera tillämpar de två test som Europadomstolen föreskrivit, nämligen det subjektiva testet och det objektiva testet. Det har också inneburit att devisen ”justice must not only be done, it must also be seen to be done” fått genomslag även i svensk rätt och att det således är viktigt att en domstol inte bara *är* opartisk, utan även att den *framstår* som opartisk.

5.3.2 Intresseledamöter och jäv

I de tidiga förarbetena, som tillkom innan Europadomstolen hade börjat bli aktiv i sin praxisbildning, framhövdes fördelarna med intresseledamöterna och frågor om jäv behandlades mycket sparsmakat. Det betonades att intresseledamöterna inte skulle ses som företrädare för några partsintressen, utan att de var meddomare som skulle göra en objektiv bedömning. Det fördes dock ingen djupare diskussion om de situationer som skulle kunna uppstå om en part känner sig motarbetad av intresseledamöterna för att han eller hon exempelvis valt att stå utanför organiseringen på det aktuella området.

Frågan om jäv i förhållande till intresseledamöter blev dock mer uppmärksam i slutet på 1980-talet och under flera år därefter. Grunden för detta var Langborgerdomen, genom vilken Europadomstolen underkände dåvarande Bostadsdomstolens sammansättning med intresseledamöter i vissa situationer.²⁰³ Resonemangen i Langborgerdomen kan anses motsvara Högsta domstolens resonemang i NJA 1978 s. 464, men de innebär även en utveckling jämfört med NJA 1982 s. 564. I det senare fallet förelåg en situation som liknade den i Langborgermålet eftersom den intresseledamot som jävsinvändningen avsåg hade en framträdande ställning i en hyresgästorganisation som konkurrerade med den klagande parten. Högsta domstolen avfärdade dock jävsinvändningen, i princip med hänvisning till att intresseledamöterna förut-sattes döma opartiskt och att det inte skulle vara möjligt att låta personer från andra organisationer än riksorganisationerna på hyresrättsområdet nominera ledamöter och samtidigt uppfylla syftena med intresseledamöterna. Högsta domstolens uttalanden i 1982 års fall får därför anses ha förlorat en stor del av sin relevans i och med Langborgerdomen och 1991 års lagändring.

I Kellermannsdomen från år 2004, som avsåg förekomsten av intresseledamöter i Arbetsdomstolen, hänvisade Europadomstolen till uttalandena i Langborgerdomen. Domstolen drog dock i stället slutsatsen att det inte hade skett en kränkning av artikel 6.1. eftersom det inte ansågs ha funnits någon intressekonflikt mellan intresseledamöterna och den klagande parten. En liknande slutsats hade tidigare dragits av regeringen i samband med att sammansättningsreglerna utreddes till följd av Langborgerdomen samt av Högsta dom-

²⁰² Avsnitt 5.2.1.

²⁰³ Avsnitt 4.2.1.1.

stolen i 1997 års fall. Som tidigare nämnts kan slutsatsen att en jävssituation liknande den i Langborgermålet inte kan uppstå i Arbetsdomstolen dock ifrågasättas.

Som en följd av Langborgerdomen ändrades hyresnämndernas och Bostadsdomstolens sammansättning i vissa typer av tvister för att undvika risken för jäv. I samband med detta fördes även mer allmänna diskussioner om huruvida intresseledamöterna borde behållas i Arbetsdomstolen och hyresnämnderna och i vissa förarbeten uttrycktes den principiella uppfattningen att intresseledamöterna borde avskaffas på grund av risken för jäv. Bortsett från ändringen i Bostadsdomstolens och hyresnämndernas sammansättningar i vissa tvisttyper genomfördes dock inga större förändringar avseende intresseledamöterna. Europadomstolens praxis tycks inte heller ha föranlett några direkta förändringar i synen på intresseledamöterna. Även om synen på intresseledamöterna inte längre kan anses lika entydigt positiv som i de tidiga förarbetena och de problem som sammansättningsreglerna kan medföra numera beaktas har fördelarna med dem alljämt framhållits.

Den svenska rättsutvecklingen kan således anses motsvara de uttalanden som Europadomstolen upprepat i ett flertal domar, nämligen att intresseledamöter generellt sett bidrar till den dömande verksamheten genom sin sakkunskap och erfarenhet men att deras medverkan ibland kan orsaka problem i ett jävshänseende. Utöver Langborgerdomen har Europadomstolen inte meddelat några fällande domar mot Sverige eller andra länder som direkt har påverkat intresseledamöterna och det har därför inte heller skett några fler lagändringar som har påverkat intresseledamöterna på ett nämnvärt sätt.

Ett undantag är 2009 års lagändring, som innebar att Arbetsdomstolens sammansättning ändrades i diskrimineringsmål. Som tidigare nämnts grundade sig lagändringen inte direkt på Europadomstolens praxis utan på en debatt som förts inom Sverige, även om Europadomstolens praxis förmodligen spelade en indirekt roll genom att lagändringen motiverades av att det inte fick föreligga några legitima tvivel om Arbetsdomstolens opartiskhet i diskrimineringsmål. Lagändringen och de resonemang som föregick den kan dock anses ge uttryck för ett mer öppet förhållningssätt som skulle kunna ge utrymme för att ställa högre krav på Arbetsdomstolens och hyresnämndernas opartiskhet än Europadomstolen gjort genom Langborgerdomen.

Det kan dock noteras att det i förarbeten har påpekats att det görs en särskild jävsbedömning avseende intresseledamöter, där särskild hänsyn tas till ledamöternas ställning och hur de utses. Med tanke på denna särskilda hänsyn kan det antas att tröskeln för att jäv ska anses föreligga är högre för intresseledamöter än för övriga domare, där det inte ska tas någon särskild hänsyn. Således kan det tänkas att de inneboende kopplingar som finns mellan intresseledamöterna och de organisationer som nominerat dem inte hade tillåtits om det i stället hade handlat om exempelvis en nämndeman. NJA 1978 s. 235 och NJA 1982 s. 564 kan anses illustrera detta eftersom omständigheterna var i stort sett jämförbara och jäv ansågs föreligga i förhållande

till nämndemannen i 1978 års fall medan intresseledamöten i 1982 års fall inte ansågs jävig.

5.3.3 Intresseledamöter och adjungerade ledamöter

Adjungerade ledamöter är en typ av domare som varit föremål för en jävsdiskussion de senaste åren. Såväl Högsta domstolen som Högsta förvaltningsdomstolen har ansett att det i vissa fall utgör jäv att en person som är tjänstledig från en anställning hos Skatteverket eller Åklagarmyndigheten agerar domare i skattemål respektive brottmål. Anledningen är att en enskild part och allmänheten kan ha legitima skäl att betrakta dem som företrädare för ett motstående myndighetsintresse eftersom Skatteverket och åklagare ofta förekommer som motparter till enskilda i domstolarna. Frågan är om adjungerade ledamöter kan jämföras med intresseledamöter och om domstolarnas uttalanden om adjungerade ledamöter i så fall kan appliceras även på intresseledamöterna.

Inledningsvis kan det konstateras att det kan vara svårt att jämföra intresseledamöter och adjungerade ledamöter eftersom det i förarbetena har uttalats att det görs en särskild jävsbedömning avseende intresseledamöter, bland annat med hänsyn till sättet på vilket de utses. Redan detta förhållande innebär förmodligen att det ställs högre krav på adjungerade ledamöters opartiskhet än intresseledamöters och att man i allmänhet är mer tillåtande mot intresseledamöterna i jävshänseende på grund av den kontext de befinner sig i.

Avgörandena om adjungerade ledamöter har handlat om jäv i brott- och skattemål. Straffrätt och skatterätt är två rättsområden där legalitetsprincipen är central och rättssäkerhetskraven är höga eftersom det handlar om statliga ingrepp mot individer.²⁰⁴ Detta gör det svårare att jämföra rättsfallen om adjungerade ledamöter med intresseledamöterna eftersom intresseledamöterna används i Arbetsdomstolen och i hyresnämnderna, som ju inte prövar tvister av samma beskaffenhet som de allmänna domstolarna och allmänna förvaltningsdomstolarna. Där är det i stället civilrätt i form av bland annat arbetsrätt och hyresrätt. Trots att sociala skyddsfrågor ofta gör sig gällande i de tvister som förekommer i Arbetsdomstolen och hyresnämnderna får det anses finnas en skillnad i de rättssäkerhetskrav som finns.²⁰⁵ Att det var fråga om ett brottmål var dessutom något som beaktades vid jävsbedömningen i 2014 års fall.

Vidare kan det vara svårt att jämföra adjungerade ledamöter och intresseledamöter eftersom de avser att uppfylla olika syften. Syftet med systemet med adjungerade ledamöter är att ge jurister med annan bakgrund än den traditionella domarbanan en möjlighet att meritera sig så att de sedan kan söka ordinarie domartjänster. De adjungerade ledamöternas tjänstgöring har således in-

²⁰⁴ 2 kap. 10 § regeringsformen.

²⁰⁵ Prop. 1981/82:71 s. 31; SOU 2012:82 s. 164.

get att göra med målets eller ärendets typ och beskaffenhet, utan är snarare en satsning för att öka underlaget vid domarrekruteringar. Trots att en adjungerad ledamot givetvis kan bidra med kunskap genom sin tidigare arbetslivserfarenhet är det inte det främsta syftet med adjungeringen. Intresseledamöterna har däremot ett syfte som har med prövningen av målet eller ärendet att göra. De tjänstgör i specialiserade dömande organ och ska bidra med sakkunskap och erfarenhet inom respektive rättsområde samt öka parternas förtroende för domstolen eller nämnden. Det kan tänkas att denna skillnad kan påverka jävsbedömningen, särskilt med tanke på att det, som tidigare nämnts, görs en särskild jävsbedömning avseende intresseledamöterna.

En likhet mellan adjungerade ledamöter och intresseledamöter är att den kritik som riktats mot dem i jävshänseende inte avser att de haft någon slags direkt koppling till den aktuella tvisten eller någon av parterna. I stället är det enbart förhållandet att deras anställning eller organisationstillhörighet kan få det att framstå som att de är partiska. Det är således förhållandet att de framstår som lojala med sin tidigare arbetsgivare, sin yrkesroll eller sin intresseorganisation som är problemet, inte att de nödvändigtvis sympatiserar med dessa i praktiken.

Kritiken har dock inte nödvändigtvis varit av samma karaktär. Adjungerade ledamöter som kommer från anställningar hos Skatteverket och Åklagarmyndigheten har ansetts riskera att av den enskilda parten och allmänheten betraktas som företrädare för ett motstående myndighetsintresse i förhållande till den enskilda parten. Den kritik som riktats mot intresseledamöterna handlar inte om att de företräder ett motstående myndighetsintresse, utan snarare att de har en organisatorisk och ideologisk koppling till de intresseorganisationer som är verksamma på det aktuella rättsområdet. Samtidigt är begreppet ”intresse” gemensamt och det skulle kunna innebära att adjungerade ledamöter och intresseledamöter skulle kunna vara jämförbara. Applicerade på intresseledamöterna i Arbetsdomstolen och hyresnämnderna skulle Högsta domstolens uttalanden i NJA 2014 s. 482 innebära att intresseledamöterna kan anses jäviga om en part anses ha legitima skäl att betrakta en intresseledamot som företrädare för ett motstående intresse. Att varken Högsta domstolen eller Högsta förvaltningsdomstolen ställt upp krav på att det måste finnas ett gemensamt intresse bland domstolsledamöterna skulle kunna anses innebära att domstolarna antagit en striktare syn på motstående intressen hos domstolsledamöter än Europadomstolens syn i Langborgermålet. Samtidigt måste den särskilda jävsbedömning som görs avseende intresseledamöterna beaktas.

I Langborgermålet, Kellermannmålet och Thalerområdet var det avgörande om den intressebalans som vanligtvis garanterades genom sammansättningsreglerna hade rubbats. Enligt Europadomstolens praxis är nämligen sammansättningar med intresseledamöter oförenliga med Europakonventionen om ledamöterna har en nära koppling till de organisationer som har intresse i tvisten och en part kan anses ha legitima skäl att befara att intresseledamöterna har ett gemensamt intresse, eller olika intressen, som går emot partens. I allmänna domstolar och förvaltningsdomstolar, där adjungerade ledamöter före-

kommer, företräds dock inte några intressen och domstolens opartiskhet är inte beroende av att en avsedd intressebalans upprätthålls. Syftet är inte att domarna ska företräda, eller att det ska framstå som att de företräder, några partsintressen, utan de ska vara fria från kopplingar till parterna som på något sätt kan rubba förtroendet för deras opartiskhet. En adjungerad ledamot som är tjänstledig åklagare skulle exempelvis inte anses mindre jävig om det deltog ytterligare en adjungerad ledamot som vanligtvis arbetar som advokat. Trots att det skulle kunna anses innebära att det råder en intressebalans med hänsyn till att åklagare och advokater ofta uppträder på olika sidor är inte avsikten att det ska råda intressebalans i de allmänna domstolarna, varför situationen inte är jämförbar med situationen i Arbetsdomstolen och hyresnämnderna.

Sammantaget är skillnaderna förmodligen för stora för att avgörandena avseende adjungerade ledamöter skulle kunna appliceras på intresseledamöterna. Trots att det föreligger vissa likheter torde avgörandena inte direkt kunna indikera att det skett en förändring i synen på intresseledamöter. Avgörandena visar dock att synen på opartiskhet och jäv i svensk rätt har blivit striktare och denna tendens kan vara relevant att beakta även vid en diskussion om intresseledamöter.

5.3.4 Avslutande kommentarer

Sammantaget kan sägas att det skett vissa förändringar i synen på förekomsten av intresseledamöter sedan Arbetsdomstolen och hyresnämnderna infördes. Utvecklingen kan framför allt hänföras till Europakonventionens stärkta ställning i svensk rätt och har inneburit att det numera finns en ökad medvetenhet om jävsfrågor. Europadomstolens praxis har även medfört en delvis ändrad syn på intresseledamöterna, som har gjort att det i vissa fall inte ansetts lämpligt att de deltar i dömandet.

Det kan argumenteras att den svenska rättsutvecklingen enbart har inneburit en anpassning till Europadomstolens praxis. Det illustreras framför allt genom att de lagändringar som har skett har varit direkt anpassade efter Langborgerdomen och att Sverige enbart har följt de minimikrav som Europadomstolen ställt upp genom domen. Intresseledamöterna tycks fortfarande ha en särställning i svensk rätt i jävshänseende, vilket kan anses ha medfört att den striktare syn på jäv och opartiskhet som har utvecklats i såväl svensk rätt som i Europarätten inte har påverkat intresseledamöterna på ett nämnvärt sätt.

6 Intresseledamöternas förenlighet med Europakonventionen

Som tidigare nämnts har Europadomstolen vid ett flertal tillfällen uttalat att förhållandet att ledamöter med särskild sakkunskap deltar i dömande uppgifter inte i sig strider mot rätten till en opartisk domstol. Tvärtom har de ansetts vara väl kvalificerade att delta i dömandet. Eftersom Europadomstolen gjort dessa uttalanden vid flera tillfällen och under lång tid kan det inte anses finnas stöd för att påstå att intresseledamöterna i sig är oförenliga med rätten till en opartisk domstol. Domstolen har dock påpekat att det i vissa situationer kan föreligga legitima skäl att betvivla intresseledamöternas opartiskhet, framför allt om det kan anses föreligga en intressekonflikt mellan intresseledamöterna och en part.

Tidigare har även nämnts att sammansättningsreglerna ändrades för hyresnämnderna som en följd av Langborgerdomen, vilken är den enda fällande domen mot Sverige som rör intresseledamöter. Utöver det har reglerna avseende intresseledamöter inte ändrats i någon större utsträckning, i vart fall inte på grund av några nya krav från Europadomstolen. De svenska reglerna kan således sägas ha anpassats efter de minimikrav Europadomstolen ställt upp genom sina fällande domar. Utöver detta har det även skett en allmän rättsutveckling i Sverige, vilken har inneburit att Sverige har antagit en strängare syn på jäv och opartiskhet än tidigare. Denna strängare syn tycks dock inte ha påverkat intresseledamöterna, utöver den förändring som nämnts ovan.

Skulle Europadomstolen ges tillfälle att ta ställning till systemet med intresseledamöter i Arbetsdomstolen och hyresnämnderna på nytt är det inte orimligt att anta att de skulle fastställa de principer som presenterades i Langborgerdomen. Trots att såväl Europadomstolen som de högsta domstolsinstanserna i Sverige uttryckt vikten av att en domstol inte bara *är* opartisk utan också *framstår* som opartisk är detta inte någon ny företeelse. Det har varit grunden för Europadomstolens bedömning av en domstols opartiskhet under lång tid. Att Europadomstolen trots detta ansett att ett system där vissa domstolsledamöter nomineras av intresseorganisationer som är verksamma på det område över vilket ledamöterna ska döma är förenligt med Europakonventionen, under förutsättning att intressebalansen inte rubbas, talar starkt för att systemet fortfarande inte skulle anses strida mot Europakonventionen.

En annan omständighet som tyder på att förekomsten av intresseledamöter fortfarande inte strider mot Europakonventionen är att domstolen inte tycks ha haft för avsikt att ändra den praxis den etablerade genom Langborgerdomen år 1989. I framför allt Kellermannmålet, Thalermalet, Stechaunermalet och Lukamålet, vilka meddelades mellan år 2004 och år 2010, har

Europadomstolen haft möjlighet att ändra sin praxis. Europadomstolen har dock avstått från detta och synen på intresseledamöter tycks därmed inte ha blivit strängare på senare år. Trots att Europadomstolen i exempelvis Lukamålet lade större fokus vid oavhängighetsaspekter såsom ledamöternas oavsätlighet och självständighet tycks Europadomstolen inte ha ändrat sin praxis i grunden. Anledningen till domstolens nya fokus var förmodligen, som tidigare nämnts, att det fanns brister med intresseledamöterna i Lukamålet som inte fanns i exempelvis Langborgermålet och som därför behövde uppmärksammas. Sammantaget torde det fortfarande vara uttalandena i Langborgerdomen som är utgångspunkten för bedömningen av de svenska intresseledamöternas förenlighet med Europakonventionen.

Den första frågeställningen bör således kunna besvaras med att även om förekomsten av intresseledamöter i vissa fall kan innebära ett brott mot rätten till en opartisk domstol, innebär det i sig inte att domstolen är opartisk. Så länge svensk rätt är utformad efter uttalandena i Langborgerdomen, vilket tycks vara fallet, torde Sverige uppfylla de minimikrav som ställs upp enligt Europakonventionen och några ytterligare förändringar är därför inte nödvändiga.

7 Intresseledamöterna i framtiden

Förhållandet att sammansättningsreglerna i arbetstvistlagen och nämndlagen förmodligen är förenliga med Europakonventionens minimikrav innebär inte att reglerna inte kan förbättras. Dessutom kan praxis förändras och med hänsyn till vikten av rättssäkerhet och Europakonventionens starka ställning kan det finnas skäl att se till att rätten till en opartisk domstol uppfylls i högre grad än idag. Som tidigare nämnts har det hänt att lagstiftaren minskat intresseledamöternas inflytande trots att det inte varit ett direkt krav från Europadomstolen.²⁰⁶ Nedan följer en översiktlig diskussion om några förslag på hur intresseledamöternas medverkan kan förändras och förbättras. Förslagen avser intresseledamöterna i såväl Arbetsdomstolen som hyresnämnderna, om inget annat anges.

7.1 Avskaffa intresseledamöterna

För att helt undvika den jävsproblematik som är kopplad till intresseledamöterna är det mest uppenbara alternativet att helt avskaffa deras medverkan i Arbetsdomstolen och hyresnämnderna. Det skulle dessutom inte vara första gången intresseledamöternas medverkan i en domstol avskaffats. I samband med införandet av en ny konkurrenslagstiftning uttalade regeringen nämligen att det inte ansågs lämpligt att intresseledamöterna deltog i dömandet i Marknadsdomstolen och deras medverkan avskaffades därför.²⁰⁷ Ett förslag om att avskaffa intresseledamöterna skulle dock kräva en diskussion om vad som skulle ersätta dem. Alternativet skulle förmodligen vara en sammansättning som enbart består av lagfarna ledamöter eller en sammansättning där intresseledamöterna ersätts av nämndemän.

Skulle sammansättningen enbart bestå av lagfarna ledamöter blir nästa fråga hur många ledamöter Arbetsdomstolen och hyresnämnderna skulle bestå av i de tvister där intresseledamöterna deltar idag. Det mest naturliga skulle förmodligen vara att ersätta den kollegiala sammansättning som sammansättningen med intresseledamöter innebär med en annan kollegial sammansättning, företrädesvis en sammansättning som redan förekommer idag. Ett liknande resonemang fördes i förarbetena till 5 a § nämndlagen, där det ansågs mindre lämpligt att låta ensamdomare avgöra ärenden som inte var av enklare beskaffenhet och att hyresnämnden därför skulle bestå av två lagfarna ledamöter.²⁰⁸ För hyresnämndernas del hade det därför varit naturligt att ersätta sammansättningen med en lagfaren ledamot och två intresseledamöter med två lagfarna ledamöter. I Arbetsdomstolen förekommer idag, på motsvarande

²⁰⁶ Avsnitt 5.1.4. och 5.1.6.

²⁰⁷ Prop. 1992/93:56 s. 58. Marknadsdomstolen var en föregångare till Patent- och marknadsdomstolen (prop. 2015/16:57 s. 1).

²⁰⁸ Prop. 1990/91:98 s. 36f; 5 a § nämndlagen.

sätt, att mål avgörs med tre lagfarna ledamöter och inga intresseledamöter.²⁰⁹ Skulle intresseledamöterna avskaffas i Arbetsdomstolen skulle det därför vara en möjlig lösning att ersätta sammansättningarna med intresseledamöter med en sammansättning med enbart tre lagfarna ledamöter.

För att i vart fall tillgodose lekmannaaspekterna av intresseledamöternas tjänstgöring är ett alternativ att ersätta intresseledamöterna med nämndemän från de allmänna domstolarna.²¹⁰ Det skulle dock innebära en stor skillnad från idag eftersom nämndemännen i regel saknar den sakkunskap intresseledamöterna avser att tillföra. Eftersom prövningen då skulle bli mycket lik den i allmän domstol skulle det kunna innebära att flera av de syften som finns med specialiserade organ som Arbetsdomstolen och hyresnämnderna skulle gå förlorade. Det skulle därmed finnas skäl att ifrågasätta vilken roll de skulle spela i det svenska domstolväsendet och överväga att låta deras verksamhet övertas av exempelvis de allmänna domstolarna.

Oavsett om intresseledamöterna ersätts av lagfarna ledamöter eller nämndemän skulle Arbetsdomstolen och hyresnämnderna förlora den sakkunskap och erfarenhet som intresseledamöterna besitter. Det finns dock möjlighet att få tillgång till sakkunskap på andra sätt än genom intresseledamöter, exempelvis genom att domstolen anlitar experter och sakkunniga eller att sakkunnigbevisningen helt överläts till parterna. Redan idag finns det en möjlighet för hyresnämnderna att anlita sakkunniga. Nackdelen med att få sakkunskapen utifrån är att det skulle vara mer omständligt än att ha den inneboende i domstolen eller nämnden, samtidigt som det också kan anses mer lämpligt och förutsebart att göra tillförandet av sakkunskap mer transparent för såväl parterna som allmänheten.²¹¹

Syftet med intresseledamöterna är emellertid inte enbart att tillföra sakkunskap, utan även att öka parternas förtroende för Arbetsdomstolen och hyresnämnderna. Det kan därför vara relevant att diskutera hur ett avskaffande av intresseledamöterna skulle tas emot av de intresseorganisationer som idag ges rätt att nominera ledamöter. Det skulle kunna tänkas att organisationerna, i vart fall i de tvister som har en mer direkt koppling till organisationerna och deras intressen, skulle bli mer benägna att i stället lösa tvisterna genom exempelvis skiljeförfarande eftersom de då kan ha fortsatt inflytande över sammansättningen.²¹² Det skulle vara en tillbakagång till förhållandena före Arbetsdomstolens och hyresnämndernas införande eftersom dessa två dömande organ delvis infördes för att öka statens kontroll över rättskipningen. Det har förmodligen skett en del förändringar bland annat vad gäller förtroendet för den statliga rättskipningen under de drygt hundra år som förflutit sedan Arbetsdomstolens och hyresnämndernas införande i sina tidigaste former. Det

²⁰⁹ Avsnitt 3.1.2.

²¹⁰ Prop. 1990/91:98 s. 35.

²¹¹ Johansen & Wejedal (2016) s. 125f.

²¹² Enligt 12–13 §§ lag om skiljeförfarande ska en skiljenämnd, om inget annat har avtalats, bestå av tre ledamöter. Vardera parten ska då utse en skiljedomare, som i sin tur gemensamt utser den tredje.

kan därför tänkas att oron för en återgång till det som rådde vid den tiden skulle vara obefogad.

Sammantaget skulle ett totalt avskaffande av intresseledamöterna innebära förbättringar i jävshänseende och att rätten till en opartisk domstol skulle garanteras i högre grad. Samtidigt skulle det troligtvis innebära att Arbetsdomstolens och hyresnämndernas funktioner som specialiserade dömande organ till stor del skulle gå förlorade.

7.2 Utvidgda förslagsrätten

Det finns dock mindre radikala alternativ än att helt avskaffa intresseledamöterna. Jävsproblematik i förhållande till intresseledamöter uppstår framför allt när någon av parterna inte känner sig representerad eller rentav motarbetad av intresseledamöterna.²¹³ Så kan vara fallet när en part av någon anledning inte är en del av den etablerade organisering som systemet med intresseledamöter delvis grundar sig i, även om avsikten inte är att ledamöterna ska känna sig bundna av de intressen som de organisationer som de är en del av företräder. Ett förslag för att minska risken för jävssituationer kan därför vara att utvidga förslagsrätten så att den inte enbart tillkommer de största och mest etablerade organisationerna på hyres- och arbetsmarknadsområdet.

Högsta domstolen uttalade sig om en sådan lösning år 1982. Domstolen konstaterade att det förmodligen skulle vara svårt att hitta personer som stod utanför riksorganisationerna och som samtidigt uppfyller lagens krav på särskild kunskap. Domstolen påpekade dessutom att sådana ledamöter inte skulle behöva anlitas särskilt ofta och därmed inte komma att få nyttig erfarenhet av den dömande verksamheten. Ett sådant system skulle kunna ge intryck av att intresseledamöterna faktiskt företräder parternas intressen, vilket inte är syftet.²¹⁴ Liknande argument användes även för att utesluta att intresseledamöter vars organisationer saknade direkt anknytning till tvisten skulle döma i tvister motsvarande den i Langborgermålet.²¹⁵ Argumenten har förmodligen bäring än idag. Att ge fler organisationer möjlighet att nominera intresseledamöter eller att ha intresseledamöter utan ett direkt intresse i tvisten skulle kunna innebära en förbättring i jävshänseende, men tvisterna skulle förmodligen inte få en lika kvalificerad och kunnig prövning som idag. Trots att det skulle kunna vara ett sätt att behålla intresseledamöterna och samtidigt undvika jävssituationer finns det sammantaget ett flertal tungt vägande nackdelar med att utvidga förslagsrätten.

²¹³ Langborger mot Sverige; AB Kurt Kellermann mot Sverige; Thaler mot Österrike.

²¹⁴ NJA 1982 s. 564; Avsnitt 5.2.2.1.

²¹⁵ Prop. 1990/91:98 s. 35f; Avsnitt 5.1.1.

7.3 Öka parternas inflytande över sammansättningen

Ett annat förslag är att ge parterna i det enskilda fallet inflytande över sammansättningen. På så sätt kan reglerna om intresseledamöter behållas i stora delar samtidigt som det finns en möjlighet att avgöra tvister i en annan sammansättning om det skulle anses mer lämpligt.

En lösning där parterna ges makt att bestämma över sammansättningen finns delvis redan i arbetstvistlagen. I diskrimineringsmål ska domstolen ha en sammansättning med fem ledamöter, men om parterna i målet begär det får domstolen bestå av sju ledamöter. Utgångspunkten är således att intresseledamöterna utgör en minoritet av domstolsledamöterna, om inte parterna väljer att de ska vara i majoritet enligt de vanliga reglerna.²¹⁶ Det förslag som presenteras nu skulle dock inte enbart gälla i en viss mål- eller ärendetyp, utan generellt i de tvister där intresseledamöter deltar idag.

Utgångspunkten skulle kunna tänkas vara att intresseledamöter inte deltar, men att de kan göra det om båda parter är överens om det.²¹⁷ Det borde vara den mest naturliga utgångspunkten eftersom det förmodligen ofta endast är en av parterna som anser att intresseledamöterna är jäviga och det är mindre troligt att parterna skulle komma överens om att intresseledamöterna inte ska delta. En lösning där parterna får mer inflytande över sammansättningen skulle innebära att intresseledamöterna kan delta där ingen av parterna har något emot det och att de inte deltar om någon av parterna motsätter sig det.

Det finns dock flera problem med en sådan lösning. Sammansättningsreglerna skulle förmodligen bli mer svåröverskådliga och det skulle också kunna komplicera hela förfarandet eftersom parternas inställning till sammansättningen skulle behöva klargöras och det i många fall skulle krävas att parterna var tvungna att sätta sig in de processuella regler som styr förfarandet i Arbetsdomstolen och hyresnämnderna. Det skulle påverka hyresnämnderna i synnerhet eftersom utgångspunkten där är att parterna i de flesta fall ska kunna föra sin talan utan ett juridiskt skolad ombud.²¹⁸

Ytterligare ett problem med förslaget är att det skulle gå emot den rådande trenden att minska parternas inflytande över sammansättningen och låta domstolen ha full förfoganderätt över sammansättningsfrågan, vilken kommit till uttryck i samband med lagändringar om tingsrätternas och hyresnämndernas

²¹⁶ Avsnitt 3.1.2. och 5.1.4.

²¹⁷ Ytterligare ett alternativ är en möjlighet att välja en sammansättning där intresseledamöter inte är i majoritet (jfr 3 kap. 6 a § arbetstvistlagen). Det skulle dock kräva fler lagändringar för hyresnämndernas del eftersom det då skulle krävas sammansättningsregler där antalet ledamöter totalt sett är större än vad som gäller idag, då antalet ledamöter är högst tre (5 § nämndlagen).

²¹⁸ Prop. 2018/19:66 s. 47.

möjligheter att avgöra tvister med enbart en ledamot.²¹⁹ Samtidigt skulle den aktuella situationen kunna anses skilja sig från frågan om endomarbehörighet eftersom parternas ökade inflytande skulle vara kopplad till jäv och inte direkt till frågan om hur tvister avgörs på det mest effektiva sättet, vilket kan utgöra ett skäl till varför parterna borde ha inflytande över sammansättningen. Problemet skulle dock kunna lösas genom att parterna ges möjlighet att framföra önskemål om sammansättningen, som Arbetsdomstolen och hyresnämnderna sedan får beakta när de beslutar om sammansättningen i det aktuella fallet.

Slutligen skulle detta förslag, liksom det föregående, kunna ge intrycket av att det faktiskt finns starka kopplingar mellan intresseledamöterna och organisationerna som kan medföra att kravet på opartiskhet inte uppfylls och att det blir ett slags erkännande att intresseledamöternas medverkan ofta kan vara problematisk. I jävs- och transparens hänseende skulle det dock kunna innebära många fördelar om förslaget genomfördes på ett tillfredsställande sätt.

7.4 Öka flexibiliteten i sammansättningsreglerna

Ett alternativ till att ge parterna mer makt över sammansättningen är att göra sammansättningsreglerna mer flexibla i allmänhet. Redan idag finns vissa möjligheter att ha olika sammansättningar i både Arbetsdomstolen och hyresnämnderna beroende på målets eller ärendets typ. Det tycks dock inte finnas något utrymme för vare sig Arbetsdomstolen eller hyresnämnderna att avgöra en tvist i en sammansättning utan intresseledamöter enbart med hänvisning till att jäv skulle föreligga om intresseledamöter deltog i avgörandet.

Bestämmelsen skulle kunna utformas med inspiration från 5 a § nämndlagen, som möjliggör att vissa hyrestvister avgörs med två lagfarna ledamöter och utan intresseledamöter. Den bestämmelse som föreslås nu skulle dock innebära större möjligheter att avgöra en fråga med hänvisning till jäv, utan beaktande av tvistens typ. Bestämmelsen skulle dessutom ha ett bredare tillämpningsområde än 5 a § nämndlagen eftersom den inte enbart skulle vara anpassad efter Langborgerdomen, utan även omfatta andra eventuella jävssituationer som kan uppstå i förhållande till intresseledamöterna och som inte kan lösas genom att enbart byta ut den jäviga ledamoten.

Om intresseledamöterna skulle anses jäviga på grund av sina kopplingar till organisationerna skulle tvisten således avgöras enbart av lagfarna ledamöter. I så fall skulle Arbetsdomstolen förslagsvis kunna bestå av tre lagfarna ledamöter och hyresnämnderna av två. En sådan förändring skulle kunna innebära att Arbetsdomstolen och hyresnämnderna behöver göra fler svåra ställningstaganden i frågor om jäv i förhållande till intresseledamöterna och förutsebarheten avseende sammansättningen skulle riskera att minska. Dessutom skulle

²¹⁹ Prop. 2015/16:56 s. 12f; Prop. 2018/19:66 s. 30ff. Tidigare krävdes parternas samtycke för att en tingsrätt skulle vara domför med enbart en ledamot i tvistemål och för att hyresnämnden skulle kunna avgöra en tvist med enbart en ledamot.

förslaget, liksom de två föregående förslagen, kunna ge intrycket av att intresseledamöterna är jäviga. Förslaget skulle dock innebära förbättringar vad gäller opartiskheten. Vidare skulle förslaget inte innebära att reglerna blir särskilt mycket mer komplicerade, vilket förmodligen skulle vara fallet om förslagen som presenterats ovan genomfördes.

7.5 Inför en ”Langborgerregel” i arbetstvistlagen

I nämndlagen finns en bestämmelse som är utformad efter Langborgerdomen. Bestämmelsen gör det möjligt för hyresnämnderna att avgöra ärenden med två lagfarna ledamöter och inga intresseledamöter om en situation motsvarande den i Langborgermålet skulle föreligga.²²⁰ Europadomstolens domar avseende intresseledamöter har dock inte direkt medfört några förändringar för Arbetsdomstolens del. Eftersom Europadomstolens slutsats i Kellermannsdomen kan ifrågasättas och det inte är helt klart om en situation motsvarande den i Langborgermålet kan föreligga i Arbetsdomstolen kan det finnas skäl att införa en bestämmelse motsvarande 5 a § i nämndlagen i arbetstvistlagen. På så sätt skulle det finnas större garantier för att Arbetsdomstolens sammansättningsregler skulle vara förenliga med Europakonventionen. Denna lösning förespråkades av Tore Sigeman kort efter att Langborgerdomen hade meddelats.²²¹ Skulle en sådan regel införas skulle Arbetsdomstolen kunna bestå av tre lagfarna ledamöter, vilket skulle vara naturligt eftersom en sådan sammansättning redan förekommer i domstolen.²²²

7.6 Öka intresseledamöternas självständighet

Opartiskheten i Arbetsdomstolen och hyresnämnderna skulle kunna öka på andra sätt än genom förändringar i sammansättningsreglerna, nämligen genom att intresseledamöternas kopplingar till intresseorganisationerna minskas eftersom det är det problematiska med intresseledamöterna. Det finns redan ett flertal faktorer som ökar intresseledamöternas självständighet i förhållande till organisationerna, framför allt att de tjänstgör på personliga mandat och att de är i princip oavsättliga under sina treåriga mandatperioder. Det finns dock förändringar som kan genomföras för att göra dem ännu mer självständiga.

En förändring avser sättet på vilket ledamöterna utses. Intresseledamöterna i Arbetsdomstolen utses idag av regeringen medan ledamöterna i hyresnämnderna utses av Domstolsverket. De lagfarna ledamöterna utses i stället av regeringen efter förslag av Domarnämnden, en myndighet som lämnar förslag till

²²⁰ 5 a § nämndlagen; Avsnitt 3.2.2. och 4.2.1.1.

²²¹ Sigeman (1989/90) s. 200.

²²² Avsnitt 3.1.2.

regeringen i ärenden om utseende av ordinarie domare.²²³ Syftet med att låta en fristående nämnd bereda förslag till regeringen är bland annat att upprätthålla en god kvalitet i den dömande verksamheten och att öka förtroendet för rekryterings- och urvalsprocessen. Domarnämnden infördes även som en del i regeringens arbete att öka domarnas och domstolarnas oberoende.²²⁴ För att öka intresseledamöternas självständighet och markera vikten av opartiskhet, framför allt i förhållande till intresseorganisationerna, kan det finnas skäl att låta intresseledamöterna utses på samma sätt.²²⁵

Förutom att öka självständigheten skulle förfarandet i Domarnämnden även fungera som en slags kvalitetsgranskning som medför att intresseledamöterna som tjänstgör i Arbetsdomstolen och hyresnämnderna faktiskt uppfyller de kunskapskrav som finns. Någon sådan garanti finns nämligen inte idag, i vart fall inte i teorin. Nackdelen med förslaget är att det skulle göra utnämningen av ledamöterna mer komplicerad, vilket bland annat skulle kunna innebära att urvalet blir mindre.

Avläggande av domared kan vara ytterligare ett sätt att öka intresseledamöternas självständighet. Det kan nämligen inskräpa vikten av att de förhåller sig opartiska och att de ska agera som domare, inte som representanter för sina organisationers intressen. Intresseledamöterna i Arbetsdomstolen avlägger redan idag domared. Denna förändring skulle därför främst påverka hyresnämnderna. Den främsta anledningen till att intresseledamöterna i hyresnämnderna inte avlägger domared torde vara att nämnderna formellt sett inte är domstolar och även det skulle kunna tänkas ha en viss effekt på ledamöterna. För att inskräpa vikten av opartiskhet skulle det därför både finnas skäl att kräva att ledamöterna avlägger domared och att göra hyresnämnderna till domstolar även i formell mening.

I Lukamålet beaktade Europadomstolen förhållandet att intresseledamöterna kunde inneha uppdrag hos sina respektive organisationer samtidigt som domartjänstgöringen som en faktor som innebar att domstolen inte kunde anses förenlig med rätten till en oavhängig och opartisk domstol.²²⁶ Trots att det inte var det enda skälet till den fällande domen i Lukamålet kan det vara ett sätt att minska intresseledamöternas kopplingar till intresseorganisationerna. Det finns för närvarande inget som förbjuder de svenska intresseledamöterna att inneha uppdrag hos sina respektive organisationer under tiden de tjänstgör som ledamöter. Att införa ett sådant förbud skulle dock kunna öka avståndet mellan intresseledamöterna och organisationerna. Det skulle förmodligen både innebära att intresseledamöterna skulle framstå som mer opartiska från en objektiv ståndpunkt och att det skulle bli ännu tydligare för ledamöterna själva att de ska vara opartiska domare utan något eget intresse i tvisterna de dömer i.

²²³ Avsnitt 3.1.2. och 3.2.2.; 3 § lag om utnämning av ordinarie domare.

²²⁴ Prop. 2009/10:181 s. 1 och 72.

²²⁵ Det skulle även vara i linje med vissa av Europadomstolens uttalanden i Gürkanmålet.

²²⁶ Avsnitt 4.2.2.7. Se även de direkta kopplingarna mellan lekmanaledamöten och militären i Gürkanmålet, som ansågs utgöra en faktor som gjorde att domstolen inte kunde anses opartisk (avsnitt 4.2.2.9.).

7.7 Öka transparensen

Som tidigare nämnts har det presenterats förslag om att intresseledamöterna i stället borde benämnas ”särskilda ledamöter”, med syftet att förtydliga att ledamöterna inte är bundna att döma efter sina respektive organisationers intressen, utan att de ska agera som opartiska meddomare och göra en objektiv bedömning i varje fall.²²⁷ Fördelen är att det skulle kunna minska kopplingen mellan intresseorganisationerna och intresseledamöterna. Nackdelen är att det inte skulle ske några faktiska förändringar och att det snarare finns en risk att det framstår som ett försök att dölja den koppling som finns och ignorera det problematiska med intresseledamöternas medverkan. I regel torde transparens vara något eftersträvt, särskilt i detta fall eftersom det handlar om den grundläggande rätten till en rättvis rättegång.

I stället för att dölja kopplingen mellan ledamöterna och organisationerna kan det finnas skäl att göra reglerna ännu mer transparenta. Exempelvis framgår det av arbetstvistlagen vilka intresseorganisationer som har rätt att föreslå ledamöter att tjänstgöra i Arbetsdomstolen. Vad gäller hyresnämnderna framgår det dock varken av lag eller förordning. För att öka transparensen kan det därför argumenteras för att tydligare bör anges vilka organisationer som har förslagsrätt. I nämndlagen skulle det därför kunna införas en bestämmelse motsvarande 3 kap. 3 § arbetstvistlagen, där det anges vilka arbetsmarknadsorganisationer som ges förslagsrätt.

7.8 Avslutande kommentarer

Det mest troliga är förmodligen att intresseledamöterna behålls eftersom deras medverkan, i vart fall i de flesta fall, har försvarats i såväl förarbeten som i Europadomstolens praxis. De flesta av de presenterade förslagen skulle därför troligtvis inte genomföras, i vart fall inte de mer radikala förslagen som innebär att intresseledamöterna avskaffas i olika utsträckning.

Det återstår att se om den generellt sett positiva synen på intresseledamöterna kommer att fortsätta dominera eller om nya perspektiv kommer att innebära att deras medverkan inte längre anses lämplig. Som nämnts i inledningen syftar regler om opartiskhet till att ge legitimitet åt domstolarnas maktutövning och legitimitet kräver förtroende, framför allt allmänhetens. Så länge allmänheten och parterna har en generellt sett positiv syn på intresseledamöterna torde Arbetsdomstolen och hyresnämnderna ha det förtroende som krävs för att de ska kunna bedriva sina verksamheter, även om det finns förbättringsområden. Det hade dock varit intressant att veta vad en förutseingslös utredning om intresseledamöternas förenlighet med Europakonventionen hade resulterat i idag.

²²⁷ Avsnitt 5.1.3. och 5.1.5.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

- Prop. 1917:254 med förslag till lag med vissa bestämmelser mot oskäligen hyresstegring
- Prop. 1920:155 med förslag till lag om medling i arbetstvister m.m.
- Prop. 1928:39 med förslag till lag om kollektivavtal och till lag om arbetsdomstol
- Prop. 1939:166 med förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 14 juni 1907 om nyttjande rätt till fast egendom, m.m.
- Prop. 1951:165 angående godkännande av Sveriges anslutning till Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
- Prop. 1967:141 med förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 14 juni 1907 (nr 36 s. 1) om nyttjande rätt till fast egendom, m.m.
- Prop. 1967:171 med förslag till lag om hyresnämnder
- Prop. 1968:91 med förslag till lag angående ändring i lagen den 19 juni 1942 (nr 429) om hyresreglering m.m. och om fortsatt giltighet av lagen m.m.
- Prop. 1970:145 med förslag till lag om införande av nya jordabalken m.m.
- Prop. 1973:23 med förslag till lag om ändring i jordabalken, m.m.
- Prop. 1974:77 med förslag till lag om rättegången i arbetstvister, m.m.
- Prop. 1974:151 med förslag till lag om bostadsdomstol m.m.
- Prop. 1976/77:141 om ändring i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister, m.m.
- Prop. 1981/82:71 om ny anställningslag m.m.
- Prop. 1982/83:126 om underrätternas sammansättning m.m.
- Prop. 1990/91:98 om bostadsdomstolens och hyresnämndernas

	sammansättning i vissa fall, m.m.
Prop. 1992/93:25	om handläggning av brottmål efter rättspsykiatrisk undersökning m.m.
Prop. 1992/93:56	Ny konkurrenslagstiftning
Prop. 1993/94:65	En ändrad lagstiftning för statsanställda m.fl.
Prop. 1993/94:117	Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor
Prop. 1993/94:200	Upphörande av Bostadsdomstolen m.m.
Prop. 2005/06:10	En effektivare prövning av hyres- och arrendeärenden
Prop. 2006/07:113	Följdändringar med anledning av bildandet av Sveriges Kommuner och Landsting, m.m.
Prop. 2007/08:72	Utvidgat system med prövningstillstånd i Arbetsdomstolen, m.m.
Prop. 2008/09:4	Ändrad sammansättning i Arbetsdomstolen i diskrimineringstvister
Prop. 2009/10:181	Utnämning av ordinarie domare
Prop. 2015/16:56	Ökad endomarbehörighet i tvistemål
Prop. 2015/16:57	Patent- och marknadsdomstol
Prop. 2015/16:68	Förstärkt rättssäkerhet och effektivitet i förundersökningsförfarandet
Prop. 2018/19:66	En modernare och mer ändamålsenlig prövning av hyres- och arrendeärenden

Statens offentliga utredningar

SOU 1938:22	med förslag till reformerad hyreslagstiftning
SOU 1966:14	Ny hyreslagstiftning
SOU 1987:13	Översyn av rättegångsbalken 3, delbetänkande
SOU 1999:15	Nytt system för prövning av hyres- och arrendemål
SOU 2006:22	En sammanhållen diskrimineringslagstiftning (del 2)
SOU 2010:44	Mål och medel – särskilda åtgärder för vissa måltyper i domstol
SOU 2012:82	Hyres- och arrendetvister i framtiden

Departementsserien

Ds 1990:33 Bostadsdomstolens och hyresnämndernas sammansättning i vissa fall, m.m.

Litteratur

Bernitz, Ulf, *Marknadsdomstolen och Langborgerdomen*, JT 1989/90 s. 396–399

Bladini, Moa, *I objektivitetens sken - en kritisk granskning av objektivitetsideal, objektivitetsanspråk och legitimeringsstrategier i diskurser om dömande i brottmål*, 2013, Diss., Lunds universitet, Makadam förlag, Göteborg

Bull, Thomas, *Arbetsdomstolens opartiskhet och Europadomstolen*, Europarättslig tidskrift, 2005, nr 4, s. 808–812

Danelius, Hans, *Europadomstolen och den svenska rättsordningen*, SvJT 1989 s. 653–670

Danelius, Hans, *Europadomstolens domar – tredje kvartalet 2009*, SvJT 2009 s. 971–994

Danelius, Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, 2015, 5 uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm

Ehrenkrona, Carl Henrik, *Europakonventionens betydelse för den svenska rättegångsordningen*, SvJT 1999 s. 486–495

Eklund, Ronnie, *Arbetsdomstolen i ljuset av Langborgerfallet*, JT 1989/90 s. 390–395

Fitger, Peter; Sörbom, Monika; Eriksson, Tobias; Hall, Per; Palmqvist, Ragnar & Renfors, Cecilia, *Rättegångsbalken*, Zeteo, publicerad 2019-06-27

Frändberg, Åke, *Om rättssäkerhet*, JT 2000/01 s. 269–280

Harris, David; O’Boyle, Michael; Bates, Ed; Buckley, Carla; Harvey, Paul; Kamber, Krešimir; Lafferty, Michelle; Cumper, Peter; Green, Heather, *Harris, O’Boyle and Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights*, 2018, 4 uppl., Oxford University Press, Oxford

Hellner, Jan, *Argumentation de lege ferenda*, SvJT 1975 s. 401–420

Jareborg, Nils, *Rättsdogmatik som rättsvetenskap*, SvJT 2004 s. 1–10

Johansen, Thomas Otter; Wejedal, Sebastian, *Mot ett funktionellt domstolsbegrepp – Ett bidrag med anledning av den så kallade Försvarsunderrättelsesdomstolen (del I av II)*, SvJT 2016 s. 100–142

- Lehrberg, Bert, *Praktisk juridisk metod*, 2019, 11 uppl., Iusté Aktiebolag, Uppsala
- Nääv, Maria; Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2018, 2 uppl., Studentlitteratur AB, Lund
- Olsen, Lena, *Rättsvetenskapliga perspektiv*, SvJT 2004 s. 105–145
- Sandgren, Claes, *Är rättsdogmatiken dogmatisk?*, Tidsskrift for Rettsvitenskap, 2005, volum 118 (4-5) s. 648-656
- Sandgren, Claes, *Jäv mot extern adjungerad ledamot och nämndeman*, SvJT 2014 s. 864–876
- Sigeman, Tore, *Är Arbetsdomstolen egentligen en domstol?*, JT 1989/90 s. 193-206
- Spaak, Torben, *Fahlbeck om de lege ferenda-forskning*, JT 2016/17 s. 533–541
- Svensson, Eva-Maria, *De lege interpretata – om behovet av metodologisk reflektion*, Juridisk Publikation 2014 s. 211–226
- Tiby, Eva, *Domarjäv*, 1993, Lic.-avh., Lunds universitet, Juristförlaget, Stockholm
- Victor, Dag, *Svenska domstolars hantering av Europakonventionen*, SvJT 2013 s. 343–396
- Westberg, Peter, *Domare i egen sak – om jäv mot domare och nämndemän i svenska brottmål*, JT 2013/14 s. 811–827
- Zila, Josef, *Om rättssäkerhet*, SvJT 1990 s. 284–305

Övrigt

- Domstolsverket, *Domstolsstatistik 2018*,
<<https://www.domstol.se/globalassets/filer/gemensamt-innehall/styrning-och-riktlinjer/statistik/domstolsstatistik-2018.pdf>> Hämtad 2019-12-23
- European Court of Human Rights, *Guide on Article 6 of the European Convention of Human Rights, Right to a fair trial (civil limb)*,
<https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_ENG.pdf> Uppdaterad 2019-08-31, hämtad 2019-11-24)
- Mailkonversation angående organisationernas nomineringsrätt i hyresnämnderna med Mats Lindgren, HR-expert på Domstolsverket, 2019-11-15
- Sinander, Erik, *Uppfyller AD EU-rättens krav?*, Lag och Avtal.
<<https://www.lag-avtal.se/arbetsratt/kommentar-uppfyller-ad-eu-rattens-krav-6971491>> Publicerad 2019-09-19, hämtad 2019-12-29

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1967 C 650

NJA 1978 s. 464

NJA 1982 s. 564

NJA 1993 s. 571

NJA 1994 s. 678

NJA 1997 s. 235

NJA 1998 s. 82

NJA 1998 s. 228

NJA 2008 s. 893

NJA 2010 s. 274

NJA 2014 s. 482

NJA 2019 s. 327

Högsta förvaltningsdomstolen

RÅ 2009 ref. 8

HFD 2011 ref. 15

Europadomstolen

AB Kurt Kellermann mot Sverige, nr 41579/98, dom meddelad den 26 oktober 2004

Belilos mot Schweiz, nr 10328/83, dom meddelad den 29 april 1988

Campbell och Fell mot Förenade Kungariket, nr 7819/77 och 7878/77, dom meddelad den 28 juni 1984

Ettl m.fl. mot Österrike, nr 9273/81, dom meddelad den 23 april 1987

Gautrin m.fl. mot Frankrike, nr 21257/93, 21258/93, 21259/93 och 21260/93, dom den 20 maj 1998

Hauschildt mot Danmark, nr 10486/83, dom meddelad den 24 maj 1989

Holm mot Sverige, nr 14191/88, dom meddelad den 25 november 1993

İbrahim Gürkan mot Turkiet, nr 10987/10, dom meddelad den 3 juli 2012

Langborger mot Sverige, nr 11179/84, dom meddelad den 22 juni 1989

Le Compte, Van Leuven och De Meyere mot Belgien, nr 6878/75 och 7238/75, dom meddelad den 23 juni 1981

Luka mot Rumänien, nr 34197/02, dom meddelad den 21 juli 2009

Pabla Ky mot Finland, nr 47221/99, dom meddelad den 22 juni 2004

Piersack mot Belgien, nr 8692/79, dom meddelad den 1 oktober 1982

Puchstein mot Österrike, nr 20089/06, dom meddelad den 28 januari 2010

Puolitaival och Pirttiaho mot Finland, nr 54857/00, dom meddelad den 23 november 2004

Sporrong och Lönnroth mot Sverige, nr 7151/75 och 7152/75, dom meddelad den 23 september 1982

Stechauer mot Österrike, nr 20087/06, dom meddelad den 28 januari 2010

Stallinger och Kuso mot Österrike, nr 14696/89 och 14697/89, dom meddelad den 23 april 1997

Tanişma mot Turkiet, nr 32219/05, dom meddelad den 17 november 2015

Thaler mot Österrike, nr 58141/00, dom meddelad den 3 februari 2005

Wettstein mot Schweiz, nr 33958/96, dom meddelad den 21 december 2000